

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı

The Turkish Yearbook Of Çanakkale Studies

- Hayrettin İhsan Erkoç** Antik Yunan ve Roma Kaynaklarının Bakışıyla İskitler, Sakalar, Sarmatlar ile Massagetlerde Konargöçerlik
- Tuğçenur Metin Parlak** Taşınmaz Kültür Varlıklarında Yeniden Kullanılabilirlik; Seddülbahir Kalesi İşlevsel Dönüşümü İçin SWOT Analizi
- Fatih Orta** Karasi Beyliği Bibliyografyası
- Onur Öz
Muhammet Erat** Türkiye'nin Kalkınma Sürecinde Emval-i Metrukenin Değerlendirilmesi (1922-1930)
- Gürkan Çil** Çanakkale Yöresi Tahtacı Türkmenlerinde Tören, Kutlama ve Bayram
- Mehmet Nevzat Arcagök** Gül Yetiştiren Adam Anlatısında Yaşanan Sosyo-Kültürel Değişimin Karakterlere Yansımaları
- İslam Özdemir** 5 Temmuz 1915 Zığındere Türk Taarruzu

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK VE ÇANAKKALE SAVAŞLARINI ARAŞTIRMA MERKEZİ

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı

The Turkish Yearbook of Çanakkale Studies

Cilt 23

Sayı 37

Güz / Autumn 2024

ISSN: 2148-0877

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK VE ÇANAKKALE SAVAŞLARINI ARAŞTIRMA MERKEZİ

Yayın İsmi: Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı

Publication Name: *The Turkish Yearbook of Çanakkale Studies*

Yayın Türü: Süreli Hakemli Yayın

Publication Type: *Periodical Peer-Reviewed Publication*

Yayın Şekli: Yılda iki kez, Türkçe ve İngilizce

Publication Form: *Twice a Year, in Turkish and English*

ISSN: 2148-0877

Sahibi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. R. Cüneyt ERENOĞLU

Owner: *On behalf of the Çanakkale Onsekiz Mart University, Prof. Dr. R. Cüneyt ERENOĞLU*

Dergi Hakkında: Dergi Hakkında: Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar yayın kurulunda incelendikten sonra konunun uzmanı iki hakemin, gerekli görüldüğü takdirde üçüncü bir hakemin değerlendirmesi ve yayın kurulunun onayıyla yayınlanır. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı'nda yayınlanan yazılarda savunulan fikirler yazarlarına aittir. Derginin tüm hakları saklıdır. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar dışında önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz.

About The Journal: *The Turkish Yearbook of Çanakkale Studies is a peer-reviewed journal published twice a year. After the evaluation of the editorial board, the submitted papers are delivered to two, or three if need be, referees specialized in the related issue. Upon the approval of the editorial board, the paper is published. Ideas defended in the papers published in The Turkish Yearbook of Çanakkale Studies belong to the authors. All Rights Reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission of the editors.*

Tarayan İndeksler/Indexing:

Modern Language Association (MLA)
International Institute of Organized Research (I2OR)
Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)
Scientific Indexing Services (SIS)
Index Islamicus Arastirmax

Türk Eğitim İndeksi
Sosyal Bilimler Atf Dizini (SOBIAD)
Akademik Türk Dergileri İndeksi
Akademik Araştırmalar İndeksi
Bilimsel Yayın İndeksi

Kapak Tasarımı: Emre ÜNAL

Mizanpaj: Gülcan KUŞ

İletişim/Contact:

Adres: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi (AÇASAM) Kemalpaşa Mah., Cumhuriyet Blv. No:38, 17100

Merkez/ÇANAKKALE

Tel: (+90) (286) 2180018 - 22102 | **Faks:** (+90) (286) 2180533

Erişim: www.canakkalearastirmalari.comu.edu.tr

E-posta: canakkalearastirmalari@comu.edu.tr

Editör

Öğr. Gör. Dr. İsmail Sabah

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Ali SÖNMEZ
Prof. Dr. Alptekin YAVAŞ
Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU
Prof. Dr. Cumhuriyet ARSLAN
Prof. Dr. Mehmet Ali YOLCU
Prof. Dr. Mehmet Fatih YAVUZ
Prof. Dr. Muhammet ERAT
Prof. Dr. Reyhan KÖRPE
Prof. Dr. Şeref ULUOCAK
Prof. Dr. Şerif KORKMAZ
Doç. Dr. Azer Banu KEMALOĞLU
Doç. Dr. Barış BORLAT
Doç. Dr. Bilgin GÜNGÖR
Doç. Dr. Cengiz PARLAK
Doç. Dr. Dilek KANTAR
Doç. Dr. H. İhsan ERKOÇ
Doç. Dr. Özkan KESKİN
Doç. Dr. Semiha ALTIER
Doç. Dr. Sercan Hamza BAĞLAMA
Doç. Dr. Taner GÖK
Dr. Öğr. Üyesi Aytun YAZGI
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KAYHAN
Dr. Öğr. Üyesi Onur USTA

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı
37. Sayı (Ekim 2024) Hakemleri

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU
Prof. Dr. Arif Olgun KÖZLEME
Prof. Dr. Burhan SAYILIR
Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ
Prof. Dr. Mesut TEKŞAN
Prof. Dr. Yaşar BEDIRHAN
Doç. Dr. Barış BORLAT
Doç. Dr. Firdes TEMIZGÜNEY
Doç. Dr. İsmail DEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet USTA
Dr. Öğr. Üyesi Aslan NAYEB
Dr. Öğr. Üyesi Aytun YAZGI
Dr. Öğr. Üyesi Erhan ACAR
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KAYHAN
Dr. Öğr. Üyesi Mine SUNGUR
Dr. Öğr. Üyesi Mithat ATABAY
Dr. Öğr. Üyesi Nuriye Nida ÇELEBI ŞEKER
Dr. Öğr. Üyesi Tunay KARAKÖK
Öğr. Gör. Dr. İsmail SABAH

ÇANAKKALE ARAŞTIRMALARI TÜRK YILLIĞI

The Turkish Yearbook of Çanakkale Studies

Cilt 23

Sayı 37

Bahar / Autumn 2024

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Doç. Dr. Hayrettin İhsan ERKOÇ

- Antik Yunan ve Roma Kaynaklarının Bakışıyla İskitler, Sakalar, Sarmatlar ile Massagetlerde Konargöçerlik..... 1-12
- Nomadism among the Scythians, Saka, Sarmatians and Massagate through the Perspective od Ancient Greek and Roman Sources.....

Arş. Gör. Tuğçenur Metin PARLAK

- Taşınmaz Kültür Varlıklarında Yeniden Kullanılabilirlik; Seddülbahir Kalesi İşlevsel Dönüşümü İçin SWOT Analizi..... 13-38
- Reconstruction of Immovable Cultural Heritage Availability; Seddülbahir Castle Functional SWOT Analysis for Transformation.....

Fatih ORTA

- Karasi Beyliği Bibliyografyası 39-60
- Karasi Principality Bibliography.....

Onur ÖZ / Prof. Dr. Muhammet ERAT

- Türkiye'nin Kalkınma Sürecinde Emval-i Metrukenin Değerlendirilmesi (1922-1930)..... 61-77
- Evaluation of Abandoned Properties in Turkey's Development Process (1922-1930).....

Öğr. Gör. Dr. Gürkan ÇİL

- Çanakkale Yöresi Tahtacı Türkmenlerinde Tören, Kutlama ve Bayram..... 78-89
- Tahtacı Turkmens of Çanakkale Region Ceremonies, Celebrations and Festivals.....

Dr. Mehmet Nevzat ARCAGÖK

- Gül Yetiştiren Adam Anlatısında Yaşanan Sosyo-Kültürel Değişimin Karakterlere Yansımaları 90-107
- Reflections of the Socio-Cultural Change on the Characters in the Narrative of The Man Who Grows Rose.....

İslam ÖZDEMİR

- 5 Temmuz 1915 Zığındere Türk Taarruzu..... 108-119
- July 5, 1915 Turkish Offensive at Zığındere.....

Antik Yunan ve Roma Kaynaklarının Bakışıyla İskitler, Sakalar, Sarmatlar ile Massagetlerde Konargöçerlik

Hayrettin İhsan ERKOÇ*

Özet

İskitler, Sakalar, Sarmatlar ve Massagetler, adları tarihî kaynaklarda geçen en erken Avrasya bozkır halklarından. Bu halklar hakkındaki bilgilerin çoğu, Antik Yunan ve Romalı yazarlar tarafından oluşturulan kaynaklarda bulunmaktadır. Hērodotos, Strabōn, Hippokratēs, Thoukydidēs, Platōn, Hēsiodos, Khoirilos, Aiskhylos, Loukianos, Yaşlı Plinius ile Ammianus Marcellinus gibi Yunan-Roma yazarları, söz konusu halkların konargöçer ve hayvancı yaşam tarzı hakkında ayrıntılı betimlemeler vermişlerdir. Ancak bu kaynaklarda bozkır konargöçerliğiyle ilgili önyargılı ifadelerin ve abartmaların olduğu da görülmektedir. Bu makalede söz konusu kaynaklarda erken bozkır konargöçerliğiyle ilgili kayıtlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İskitler, Sakalar, Sarmatlar, Massagetler, Konargöçerlik.

* Doç.Dr.; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Çanakkale/Türkiye; h.ihsan.erkoc@comu.edu.tr ve ihсан_erkoc@yahoo.com.

Nomadism among the Scythians, Saka, Sarmatians and Massagetae through the Perspective of Ancient Greek and Roman Sources

Abstract

The Scythians, Saka, Sarmatians and Massagetae are among the earliest Eurasian steppe peoples mentioned in the historical sources. Most of the information about these peoples is found in sources produced by Ancient Greek and Roman authors. Greco-Roman authors like Herodotus, Strabo, Hippocrates, Thucydides, Plato, Hesiodus, Choerilus, Aeschylus, Lucian, Pliny the Elder and Ammianus Marcellinus have given detailed depictions of the nomadic and pastoralist lifestyle of these peoples. However, one can also see that these sources contain biased expressions and exaggerations. Records regarding early steppe nomadism found in these sources are examined in this paper.

Key Words: Scythians, Saka, Sarmatians, Massagetae, Nomadism.

Modern-öncesi dönemlerde Avrasya bozkırlarında yaşayan konargöçer topluluklar, tarihte en çok savaşçılıkları, teşkilatlılıkları ve hayvancı yaşam tarzlarıyla bilinmektedirler. Bunun nedeni, bu halkların ortaya çıktıkları İç Asya coğrafyasının sert iklim koşullarıdır. Avrasya bozkır kuşağı, doğuda Mançurya'dan başlayarak batıda Macaristan'a kadar uzanmakta, arada bazı dağ sıraları ile ırmaklar tarafından kesintiye uğramasına rağmen büyük oranda düzlüklerden ve hafif yükseltilerden oluşmaktadır. Bundan dolayı özellikle at sırtında bu bozkır kuşağında uzak mesafeleri modern-öncesi imkânlarla göre kısa sürede aşmak mümkün olmuş, bozkır halkları geniş coğrafyalara yayılan devletler kurarak çok uzak bölgelere bile ordularını sevk edebilmişlerdir.

Özellikle doğuda bugünkü Moğolistan, Güney Sibiry, Kazakistan ile Kuzey Çin gibi coğrafyalardaki bozkırlarda kış ayları oldukça uzun ve yaz ayları nispeten kısa geçtiği, ayrıca gece-gündüz ısı farkı çok ve su kaynakları az olduğu için tarım oldukça kısıtlı bir şekilde yapılmıştır. Ancak bozkırların kapladığı geniş alanlar ve sahip olduğu zengin otlaklar, buralarda hayvancılığın rahat bir biçimde yapılmasını sağlamıştır. Bundan dolayı Avrasya bozkırlarında yaşayan topluluklar, bu iklim koşullarına uygun olarak daha ziyade hayvancılıkla uğraşmışlar ve günlük yaşamlarında hayvanlar ile hayvansal ürünlere büyük yer ayırmışlardır. Bozkır halkları, bu coğrafyada en çok koyun ve at beslemişlerdir ki at özellikle iletişim ve savaş alanlarında onlar için hayati bir rol oynamıştır. Yine yaşadıkları bu coğrafya, konargöçer halkları dağınık boylar (kabileler) ve uruglar/oymaklar (aşiretler) şeklinde yaşamaya sevk etmiş, söz konusu konargöçer gruplar bazı zamanlarda bir araya gelerek boy birlikleri ve konfederasyonlar yani bozkır imparatorlukları kurmuşlardır; bazı gruplar ise devlet kurmadan dağınık bir şekilde yaşamışlardır.

Kavram olarak günümüzde hâlâ konargöçerlik ve göçebelik konusunda literatürde bir bütünlük sağlanamamıştır. Gerek tarihî kaynaklarda, gerek modern araştırma eserlerinde göçebe, göçer evli ve konargöçer gibi terimlere rastlanmakta olup, bunların birbirleriyle aynı kavramlar olup olmadığı hakkındaki tartışmalar devam etmektedir. Burada şu husus özellikle vurgulanmalıdır ki tarihî dönemlerde Avrasya bozkır halkları arasında görülen bozkır atlı konargöçerliği, tarih-öncesi dönemlerde görülen avcı-toplayıcı göçebelikten tamamen farklı bir yaşam tarzıdır. İnsanlığın bilinen ilk yaşam tarzı olan avcı-toplayıcılıkta henüz özel mülkiyet, tarım ve hayvancılık gibi kavramlar ile uygulamalar mevcut değildi. Avrasya bozkırlarındaki atlı konargöçerlikte ise bütün bunlar mevcut olup teşkilatlılığın da ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim az ileride değinileceği üzere, günümüzdeki arkeolojik çalışmalar Avrasya bozkırlarında ve İç Asya'da avcı-toplayıcılık → çobancılık → tarımcılık → atlı konargöçerlik şeklinde bir gelişim olduğunu göstermektedir. Atlı konargöçer halklar hakkındaki bilgilerin çoğu ise, onların yerleşik komşularının yazdıkları kaynaklardan edinilmektedir; konargöçerler arasında yazı kullanımı genellikle daha sonra ortaya çıkmış, yaşam tarzları ve buldukları coğrafyaların iklim koşulları nedeniyle de bunların çok az bir bölümü günümüze ulaşabilmiştir. Yerleşik halklar tarih boyunca bu savaşçı toplulukların akınlarına ve istilalarına maruz kaldıkları için, onlar hakkında genellikle önyargılı

olmuşlar ve olumsuz görüşlerini kendi kaynaklarına yansıtmişlerdir. Bazı durumlarda Avrasya bozkırlarındaki atlı konargöçerler hakkında genelleyici ifadeler kullandıkları ve bazen onların yaşam tarzları ile kültürlerini tam olarak anlayamadıkları görülmektedir. Bundan dolayı, özellikle yerleşik toplumlar içerisinde kaleme alınan kaynaklarda konargöçerler hakkında verilen bilgilerden yararlanırken dikkatli olunmalı, yeri geldiğinde konargöçerlerin kendi yazdıkları kaynaklardan ve arkeolojik verilerden de yararlanılarak karşılaştırmalar yapılmalıdır.

Avrasya bozkırlarındaki atlı konargöçerliğin gelişimi uzun sürerek birkaç binyıla yayılmıştır. İç Asya'da avcı-toplayıcılığın baskın olduğu Taş Çağı yaklaşık MÖ 3300 dolaylarında bakırın işlenmeye başlamasıyla sona ermiş ve Bakır Çağı başlamış, MÖ 4.-3. binyıllarda yaylaklar ile kışlaklar arasında mevsimsel göçlerin yapıldığı çoban konargöçerliği ortaya çıkmıştır. İç Asya'da tarımın ilk kez Güney Sibirya'daki Afanas'yevo Kültürü'nde (yaklaşık MÖ 3300-2500) yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bakır Çağı, İç Asya'da MÖ 2500 dolaylarında Tunç Çağı'nın başlamasına kadar sürmüştür. Atın ne zaman evcilleştirildiği konusunda ise farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre, Ukrayna'daki Sredni Stog Kültürü'nde (yaklaşık MÖ 4500-3500) atın evcilleştirilmesinin ilk muhtemel izlerine rastlanmış olabilir. Ancak şu andaki bilgilerimiz, atın evcilleştirilmesinin ilk kesin izlerinin Kazakistan'daki Botay Kültürü'nde (yaklaşık MÖ 3500-3000) bulunduğunu göstermektedir. At bu dönemde evcilleştirilmesine rağmen onun savaşlarda kullanılmaya başlaması yaklaşık bin yıl sonra olmuştur. Güney Rusya'daki Sintaşa Kültürü'nde (yaklaşık MÖ 2100-1800) ilk kez atların çektikleri savaş arabaları ortaya çıkmıştır. Bu yeni silah, askerî alanda tam bir devrim yaratmış ve savaşçı konargöçer halklar tarafından sonradan tüm Avrasya'ya yayılmıştır. MÖ 1200 dolaylarında insanlığın demiri yoğun bir şekilde işlemeye başlamasıyla Demir Çağı başlamış, bu yeni teknoloji ise MÖ 900 dolaylarında İç Asya'ya girmiştir. Bu tarihler aynı zamanda atlı konargöçerliğin de ortaya çıktığı zamana denk gelmektedir. MÖ 1000-900 yılları dolaylarında özellikle Kazakistan bozkırlarında yaşanan büyük bir kuraklık tarım alanlarının büyük ölçüde yok olmasına, yerleşik tarımcı ekonominin yerine otlaklarda hayvancı konargöçer ekonominin baskın hâle gelmesine yol açmıştır. Bu sıralarda artık bozkır halkları atları savaş arabalarında kullanmaktan ziyade doğrudan onlara binmeye ve süvari olarak savaşmaya başlamışlardır. Hem demirin işlenmesi hem de süvari asker tipinin ortaya çıkması sayesinde savaşçı bozkır halklarının askerî becerileri son derece artmış, bozkır konargöçerleri yerleşik komşularına karşı açık bir üstünlük kazanmış ve sonraki yüzyıllarda büyük bozkır imparatorluklarının kurulmasının yolu açılmıştır.¹

Tarihî kaynaklarda adı geçen ilk büyük bozkır toplulukları genellikle İskitler ve Sakalar olarak kabul edilmektedirler. Bu boylar MÖ 1. binyılın başlarında tarih sahnesine çıkmaya başlamışlar ve sonraki yüzyıllarda geniş coğrafyalara yayılarak ünlenmişlerdir. İskit (Yunanca Skythai, Latince Scythae) genellikle Karadeniz'in kuzeyinde, Saka ise daha ziyade Asya'da yaşayan boyların adı olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar bu halk adlarının etimolojileri konusunda tartışmalar sürmekteyse de genellikle İrani dillere bağlanmakta, İskit'in aslının "Okçu" anlamına gelen *Skuda,

1 Hayrettin İhsan Erkoç, "Hunlarda Konargöçerlik ve Yerleşik Yaşam", *Türk Yurdu*, S. 245, 2023, s.39-40; Peter B. Golden, *An Introduction to the History of the Turkic Peoples: Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*, Wiesbaden 1992, s.40-43; Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş: Ortaçağ ve Erken Yeniçağ'da Avrasya ve Ortadoğu'da Etnik Yapı ve Devlet Oluşumu*, (çev. Osman Karatay), Ötügen Neşriyat, İstanbul 2017, s.55-58; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 2002, s.32-35, 213-226.

Saka'nın anlamının ise "Göçebe" olduğu kabul edilmektedir.² Nitekim Avrasya bozkırlarında yaşayan halkların "Okçular", "Göçebeler", "Arabalar/Kağnılar" ve "Keçe otağlarda yaşayanlar" gibi genel adlarla tanımlanmaları, tarih boyunca pek çok farklı dönemde görülen yaygın bir uygulamadır.

İskitler ve Sakalar hakkındaki bilgilerin çoğu Asur, Yunan, İbrani, Pers ve Çin gibi uygarlıkların kaynaklarında bulunmaktadır. Bilindiği üzere İskitlerden ilk söz eden Antik Yunan kaynağı, şair Hēsiodos'tur. Hēsiodos'un fragmanlar (parçalar) olarak günümüze ulaşan şiirlerinden birisinde, İskitlerden "kısrak sağan İskitler" olarak söz edilmiştir.³ Yunan şair Khoirilos, İskit soyundan olan Sakaların koyun güttüklerini, buğday yetişen Asya'da yaşamalarına rağmen Göçebelerin bir parçası olduklarını yazmıştır.⁴ İskitler ve özellikle kültürleri hakkında ilk ayrıntılı bilgileri veren kaynak ise, Yunan tarihçi Hērodotos'tur. Kendisi, İskitlerin kökenleri, mitolojileri, yaşam tarzları, kültürleri, coğrafyaları ve Perslerle yaptıkları savaşları ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Dolayısıyla, Avrasya bozkırlarındaki atlı konargöçer yaşam tarzının ilk ayrıntılı betimlemelerinden birisini de Hērodotos'ta görebilmekteyiz. İskitlerin yaşam tarzından söz ederken Hērodotos, bazen genelleyici ifadeler kullanmış olmasına karşılık satır aralarında daha ayrıntılı ve bazen genelleyici ifadeleriyle çelişebilen bilgilerle karşılaşabilmekteyiz. Aynı durum, Asya Hunları (Xiongnu) ve Gök Türklerden (Tujue) söz eden Çin kaynakları için de geçerlidir.

İskitlerin kökenlerini açıklarken Hērodotos, göçebe İskitlerin Asya'da yaşarlarken Massagetlerin baskısı nedeniyle Karadeniz'in kuzeyindeki topraklara göç ettiklerine ilişkin bir rivayet aktarmıştır.⁵ Ona göre İskitler toprağı sürmezlerdi çünkü göçebeydiler.⁶ Tamamı göçebe olan İskitlerin hiç şehirleri ve kaleleri yoktu, toprağı sürerek değil sığır besleyerek geçinirlerdi, evlerini arabalar üzerinde taşırlardı⁷. Toprakları düzdü, otlak ve su bakımından zengindi, topraklarındaki otlar özellikle sığır yetiştirmek için çok iyiydi.⁸ Hērodotos, Pers kralı I. Dareios'un (hükümdarlığı MÖ 522-486) MÖ 513 yılı dolaylarında⁹ İskitlere karşı düzenlediği seferi sırasında ona bağlı Yunan generallerden Kōēs'in kralla konuşmasını aktarmıştır. Buna göre Kōēs, İskit ülkesini ekili toprakların ve oturlan şehirlerin olmadığı bir bölge olarak betimlemiştir.¹⁰ Ancak İskitler hakkındaki bu ifadelerin genelleyici olduğu anlaşılmaktadır. Hērodotos, Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan halklardan söz ederken Hypanis (Bug) Irmağı'nın civarında yaşayan Tarımcı İskitler adlı bir topluluktan söz etmiş, bunların yaşadıkları bölgenin konumunu da tarif etmiştir. Bunlar tahılları yemek için değil, satmak için

2 Golden, *An Introduction...*, s. 46-47; Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, s.61. Perslerin tüm İskitlere *Saka* demelerine ilişkin bkz. Hērodotos 7.64.2. Roma döneminde yaşamış Yunan coğrafyacı Strabōn, Asya'daki boyları da İskit olarak saymıştır (Strabōn, *Geōgraphika* 11.11.6). Romalı bilgin Yaşlı Plinius, Perslerin İskitlerin tamamına *Saka* demelerine karşılık aslında *Saka*'nın onların yalnızca Iaxartes (Seyhun) Irmağı yakınlarındaki İskitlerin adı olduğunu yazmıştır (Plinius, *Naturalis Historia* 6.19).

3 Hēsiodos Fr. 150. Bu, Avrasya bozkır halklarının tarih boyunca çok yaygın bir şekilde içtikleri kımızla ilgili bilinen ilk kayıtlardan birisidir. Yunan trajedi yazarı Aiskhylos da İskitlerden "kısrak sütünden yapılmış peynir yiyenler" olarak söz etmiştir (Strabōn, *Geōgraphika* 7.3.7). Hēsiodos'un aslı günümüze ulaşmayan bir şiirinde arabalarda yaşayan Kaymak Yiyenler adında bir halk geçmektedir. Strabōn, bunların İskitler olduklarını açıklamıştır (Strabōn, *Geōgraphika* 7.3.9).

4 Strabōn, *Geōgraphika* 7.3.9.

5 Hērodotos 4.11.1.

6 Hērodotos 4.2.2.

7 Bunlar, sonraki Türk-Moğol konargöçerlerinde sıklıkla karşımıza çıkan üzeri keçeyle kaplı arabalar veya araba üzerinde taşınan keçe otağlardır. Hērodotos, İskitlerle akraba bir halk olan Sarmatların kökenleriyle ilgili bir efsane anlatmış ve onların savaşçı Amazon kadınlarıyla genç İskit erkeklerinin soyundan geldiklerini belirtmiştir. Efsanenin bir yerinde, Amazonların İskit kadınlardan söz ederken onların arabalarda yaşadıklarına değindikleri anlatılmıştır (Hērodotos 4.114.3).

8 Hērodotos 4.46.3-4.47.1, 4.58.1.

9 Seferin tarihlendirilmesi konusunda bkz. Mehmet Ali Kaya ve Aytun Yazgı, "Dareios'un İskit Seferi: Nedeni, Tarihi ve Süreci Üzerine Bir Değerlendirme", *Cedrus*, S. 9, 2021, s.135-136.

10 Hērodotos 4.97.3.

ekerlerdi.¹¹ Tarımcı İskitlerin doğusunda ise Göçebe İskitler yaşarlardı, bunlar hiçbir şey ekmezler ve toprağı sürmezlerdi; Hērodotos bunların da bölgelerini betimlemiştir.¹² İskitlerin ülkesi ve genel olarak Karadeniz'in kuzeyindeki bölgeler kışın çok soğuk olurdu, deniz ile Kimmer Boğazı (Kerç) buz tutardı, o yüzden İskitler buz tutmuş boğazı ordularıyla geçerler ve arabalarıyla Sindler denilen bir halkın topraklarından geçerlerdi. Burada, Avrasya bozkır konargöçerlerinin her yıl düzenli olarak yaylaklar ve kışlaklar arasında yaptıkları mevsimsel göçlerinin bir anlatısını görebilmekteyiz.¹³ İskit atları da bu dondurucu soğuklara dayanıklıydı, ancak katırları ve eşekleri değildi, hatta İskit ülkesinde bu hayvanlar hiç yoktu. Soğuk nedeniyle sığırlarının boynuzları olmazdı.¹⁴ Hērodotos ayrıca, İskitlerin kısırak sütü içmelerini özellikle vurgulamıştır.¹⁵

İskitlere saldıran hiç kimse kaçamaz, İskitler bulunmak istemezlerse de kimse onları yakalayamazdı. Tamamı göçebe ve atlı okçu olan İskitler, yaşam tarzlarından dolayı yenilmezlerdi ve onlara yaklaşılamazdı. Irmakları savaşlarda kendilerini korumak için doğal bir set gibi kullanıyorlardı.¹⁶ General Kōēs, Dareios'un İskit seferi sırasında onları bulamayabileceklerinden ve uçsuz bucaksız bu bölgede mahvolacaklarından korktuğunu söylemiştir.¹⁷ Hērodotos'un anlatımına göre, Pers istilası başladığı zaman İskitler komşuları olan çok sayıda halktan yardım istemişlerdir. Bu halkların bir kısmı yardım etmeyi kabul etmiş, bazıları ise etmemiştir. Bunun üzerine İskitler, kalabalık Pers ordusunu muharebe alanında yenemeyeceklerini anlayınca geri çekilmeye, sürülerini yanlarında götürmeye, yolları boyunca kuyular ile pınarları kapatmaya ve otları yok etmeye karar vermişlerdir. Yaptıkları plan uyarınca kendilerine katılan müttefikleriyle birlikte ikiye ayrılacaklardır; Persler hangi kolun peşine düşerlerse o kol çatışmaya girmeden geri çekilecek, Persler durup dönmeye başladıklarında ise o kol geriye dönüp saldıracaktır. Bundan sonra kadınlar ve çocukların yaşadıkları arabalar, savaşçıların yiyecek ihtiyaçlarına yetecek kadar hayvan ayrıldıktan sonra hayvan sürüleriyle birlikte kuzeye gönderilmiştir. İskit öncüleri Pers ordusuyla karşılaşınca yukarıda anlatılan yanık toprak yöntemini uygulamaya ve Persler üzerlerine gelince geri çekilmeye başlamışlar, Perslerle aralarında her zaman birer günlük mesafe bırakmaya özen göstermişlerdir. Kovalamaca, tıpkı İskitlerin planladıkları üzere bu şekilde günlerce sürmüş, Persler tamamen yakılıp yıkılmış arazilerde ilerlemek zorunda kalmışlardır. Bu uzun kovalamadan bıkan Dareios, sonunda üç İskit kralından Idanthysos'a haber göndererek onu çarpışmaya veya kendisine tabi olmaya çağırmıştır. Idanthysos ise kaçmadığını, barış zamanlarında olduğundan farklı herhangi bir şey yapmadığını söylemiş, yani kendi konargöçer yaşam tarzlarına işaret etmiştir. Ardından İskit kralı, ele geçirilmelerinden korktukları için şehirleri ve yok edilmelerinden korktukları için ekilmiş arazilerinin olmadığını, eğer kendileriyle çarpışmaya girmek isterlerse atalarının mezarlarına saldırmalarının yeterli olacağını, bunun haricinde çarpışmaya girmeyeceklerini söylemiştir. Bundan sonra İskit atlıları Perslerle kısa çatışmalara girmeye, Pers askerleri yiyecek aramak için dolaşmaya çıktıklarında onlara saldırmaya başlamışlardır. Yıpratıcı çatışmaların ardından Dareios, nihayet İskitleri savaşarak yenemeyeceğini anlamış ve danışmanlarıyla yaptığı bir toplantının ardından ordusunu

11 Hērodotos 4.17.2-4.18.2, 4.52.3, 4.53.4, 4.54.1. İskitlerin kökeni konusunda Yunan tarihçinin anlattığı bir İskit efsanesinde gökten düşen ve hepsi altın olan saban, boyunduruk, balta ile tasta söz edilmektedir (Hērodotos 4.5.3). Büyük olasılıkla bunlardan saban tarımcılığı, boyunduruk hayvancılığı, balta savaşçılığı, tas da madenciliği simgelemektedir.

12 Hērodotos 4.19.1, 4.55.1-4.56.1.

13 Hērodotos 4.28.1.

14 Hērodotos 4.28.4, 4.129.2.

15 Hērodotos 4.2.1-2.

16 Hērodotos 4.46.2-4.47.1.

17 Hērodotos 4.97.4.

güvenli bir şekilde geri çekip ülkesine dönmeye karar vermiş, nitekim sonunda bunu başarmıştır.¹⁸ Tarihte pek çok Avrasya bozkır devletinde görüldüğü üzere, konargöçer boylar bazen bağlı buldukları devletlerle anlaşamayınca göç ederek o devletin hâkimiyetinden uzaklaşırlardı. Hērodotos da Kralî İskitler adında bir topluluğa değinmiş, bunların diğer İskit boylarına hâkim olduklarını anlatmış, ardından Kralî İskitlere karşı isyan edip doğuya göç eden bir İskit topluluğundan söz etmiştir.¹⁹

İskitlerin konargöçer yaşam tarzı, doğal olarak bazı dinî inanç ve uygulamalarına yansımıştır. Hērodotos'a göre İskitler Arēs (Savaş Tanrısı) dışında hiçbir tanrı için put, sunak ve tapınak yapmazlardı.²⁰ Kurban için otlak hayvanı ve özellikle atlar tercih ederlerdi.²¹ Domuz kurban etmezler ve beslemezlerdi.²² Kralları öldüğünde cesedini gömmeden önce bir araba üzerinde bütün boyları arasında, sıradan insanlar öldüklerinde ise cesetlerini gömülmeden önce bir araba üzerinde akrabaları arasında dolaştırırlardı.²³ Hērodotos'a göre İskitler geleneklerine çok bağlıydılar ve yabancı dinlerin, özellikle Yunan inançlarının kendi aralarında yayılmasına hiç sıcak gözle bakmıyorlardı. Onun anlattığı bir anekdota göre annesi Yunan olan İskit kralı Skylēs, yetiştirilme tarzından dolayı Yunan hayranıydı. Kral, Borysthenēs'teki (Dinyeper) Yunan kolonisinde kendisine Yunan tarzı bir ev yaptırmıştı, yılın belirli dönemlerinde oraya giderek İskit giysilerini çıkarıp Yunan giysilerini giyer ve tamamen Yunan tarzında yaşardı. Skylēs'in Dionysos ayinlerine katıldığıının ortaya çıkmasının üzerine ise, kral halkı tarafından devrilmiş ve öldürülmüştü. Hērodotos benzer şekilde Yunanlara öykünen ve Yunan tanrılarına tapan bazı ünlü İskitlerin öldürüldüklerine ilişkin bazı hikâyeler anlatmıştır.²⁴

Yunan tarihçinin eserinde, diğer bozkır halklarının yaşam tarzları hakkında da bazı bilgiler bulunmaktadır. İskitlerin doğu komşuları ve akrabaları olan Sarmatlarda, Hērodotos'a göre kadınların konumları İskitlere göre bile daha iyiydi. Hērodotos'un aktardığı bir efsaneye göre, genç İskit erkeklerinden ve savaşçı kadınlar olan Amazonlardan türemiş olan Sarmatlarda, kökenlerinin kadın savaşçılara dayanmasından dolayı kadınları avlanırlar, savaşırırlar, erkekleri gibi giyinirler ve düşman öldürme-

18 Hērodotos 4.118.1-4.143.3. Dareios'un İskit seferi için bkz. Hērodotos 4.1.1, 4.4.1, 4.83.1-4.93.1, 4.97.1-4.102.2, 4.118.1-4.144.3; Strabōn, *Geōgraphika* 7.3.14, 16.1.3; Kaya-Yazgı, a.g.m., s.131-150. Idanthyrso'sun Pers habercilerine İskitlerle çarpışmaya girmek istiyorlarsa ata mezarlarına saldırmalarının yeterli olduğunu söylemesiyle ilgili anlatıda, Avrasya bozkır halklarında çok güçlü bir inanç olan atalar kültünün bir yansımaları görüyoruz. Oldukça kutsal sayılan ata mezarlarına saldırmaları ve bunların soyulması, İskitlerin yanı sıra Asya Hunları ve Avrupa Hunları için de savaş sebebi sayılmaktaydı. Asya Hunlarına bağlı olup onların doğusunda yaşayan Wuhuanlar, MÖ 77'de eski Hun hükümdarı Hulugu Chanyu'nün (hükümdarlığı MÖ 96-85) mezarını açtıklarında Hunlar buna çok sinirlenmişler ve 20 bin atıyla Wuhuanlara saldırmışlardı (*Hanshu* 94A.3784). 441 yılında ise Avrupa Hun-Doğu Roma sınırında bulunan Margus şehrinin piskoposu sınırı aşmış, Hun topraklarına girerek Hun kraliyet mezarlarını (kurganlarını) aramış ve içlerinde bulunan hazineleri çalmıştı. Hunlar Doğu Romalılardan piskoposun kendilerine geri verilmesini ve daha önce kendilerinden Doğu Roma'ya kaçan kişilerin iadelerini istemişler, ancak talepleri geri çevrilince Balkanları istila etmişlerdi. Bahsedilen bu istila, Attila'nın ve Bleda'nın (kardeşlerin ortak hükümdarlıkları 435-444/445) yürüttükleri I. Balkan Seferi'dir (Priskos Fr. 61; R. C. Blockley, *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*, C. 2, Francis Cairns, Trowbridge 1983, s.230-231).

19 Hērodotos 4.22.3.

20 Hērodotos 4.59.2, 4.62.1.

21 Hērodotos 4.61.2.

22 Hērodotos 4.63.1. Bilindiği üzere domuz, yerleşik yaşama daha uygundur ve bozkır halklarının yetiştirdikleri koyun, at, sığır, deve, keçi gibi uzak mesafeler boyunca göç etmeye pek elverişli bir hayvan değildir. Bunun izleri günümüzde bile görülebilir. Bilindiği üzere İslam dininde domuz eti ve içki eşit düzeyde haramdır. Türkler İslamiyet'i benimsedikten sonra bile içki içmeyi sürdürmüşlerdir ki günümüzde içki tüketimi Müslüman Türk toplulukları arasında hayli yaygındır. Ancak domuz eti tüketimi, Türk toplulukları arasında seküler kesimler dışında pek yaygın değildir. Müslüman Türklerin inançlarına göre eşit derecede haram olan bu iki nesnenin tüketimine eşit derecede mesafeli olmamalarının nedenlerinden birisi, tarihi dönemlerde Avrasya bozkırlarındaki konargöçer yaşam tarzlarına dayanmaktadır.

23 Hērodotos 4.71.1-3, 4.73.1.

24 Hērodotos 4.78.3-4.80.5. Aslında Avrasya bozkır halkları genellikle dış kültürlerle ve yabancı dinlerin etkilerine açık topluluklar olarak bilinmektedirler. Burada belki dinî sebeplerden daha ziyade kültürel ve siyasî bazı tepkiler arka planda rol oynamış olabilir.

den evlenemezlerdi.²⁵ Hazar'ın doğusundaki geniş düzlüklerde yani Türkistan'da yaşayan²⁶ ve bir rivayete göre Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Kyros'u öldüren²⁷ Massagetler ise, Hērodotos'a göre giyimleri ve yaşam tarzları bakımından İskitlerle aynıydılar. Massaget ordularında hem süvariler hem piyadeler bulunurdu. Asla tohum ekmezler, sürü hayvanlarını ve ülkelerinde bolca bulunan balıkları yerler, süt içerlerdi; kadınları arabalarda yaşarlardı. Bu bilgiler, bize Massagetlerin İskitler gibi ağırlıklı olarak konargöçer olduklarını göstermektedir.²⁸

Yunan tarihçi Thoukydidēs, İskitlerin tamamının atlı okçu olduklarını belirtmiştir.²⁹ Hippokratēs, İskitlerin konargöçer yaşam tarzıyla ilgili bazı bilgiler vermiştir. Ona göre, İskit Çölü olarak adlandırılan bölge ağaçsız düz bir otlaktı ve oldukça sulaktı, bölgedeki büyük ırmaklar ovalardaki suları emiyordu. İskitlerin bir bölümüne Göçebe İskitler deniliyordu³⁰ çünkü evleri yoktu ve arabalarda yaşıyorlardı. Bu arabaların en küçüklerinin dört, diğerlerinin altı tekerleği vardı. Üzerleri keçeyle kaplanan bu arabalar tıpkı evler gibi iki veya üç bölme olarak inşa edilirdi; bunlar yağmura, kara ve rüzgâra karşı korunaklıydı. Arabalar iki veya üç tane öküz tarafından çekilirdi; ülkedeki soğuk nedeniyle bu öküzlerin boynuzları çıkmazdı. Sözü edilen bu arabalarda kadınlar yaşarken erkekler onların yanında at sırtında gezerler, peşlerinden ise koyun, sığır ve at sürüleri gelirdi. Bir yerde hayvanlarına yetecek ot olduğu sürece aynı yerde kalırlardı, ot bittiğinde göç ederlerdi. İskitler haşlanmış et yerler ve kısrak sütü içerlerdi; atların (hippoi) sütünden elde edilen peynirden yaptıkları hippakē adında da bir tatlıları vardı.³¹ Pantolon giyer ve zamanlarının çoğunu at sırtında geçirirlerdi.³² Bedenleri gevşemiş ve bodur olurdu, çünkü at sürmelerine engel olduğu için geniş ve sarmalamalı giysiler giymezlerdi. Bunun bir diğer nedeni ise, erkek çocuklarının ata binmeyi öğrenene kadar genellikle arabalarda oturmaları ve göçleri ile gezintileri sırasında çok az yürümeleriydi; kız çocukları ise zayıf ve uyuşuk olurlardı.³³ Hippokratēs ayrıca İskitlerin sürekli ata binmelerinin onların cinsel yaşamlarına olan olumsuz etkilerinden söz etmiştir.³⁴ Kendisi ayrıca İskitler arasında fakirlerin ata binemediklerini, ata binme ve ondan kaynaklı cinsel hastalıkların daha ziyade zenginlerde görüldüğünü anlatmıştır.³⁵

Strabōn, kendi yaşadığı dönemde “arabalarda yaşayanlar” ve göçebeler olduğunu, bunların hayvancılıkla geçindiklerini, süt ile peynir ve özellikle kısrak sütünden yapılan peynir tükettiklerini yazmıştır. Ona göre bu insanlar yiyecek biriktirmeyi ve

25 Hērodotos 4.116.2-4.117.1. Yunan hekim Hippokratēs, Sarmat kadınları hakkında benzer ve daha ayrıntılı bilgiler vermiştir (Hippokratēs, *Aer.* 17). Ünlü Yunan filozof Platōn da Sarmat kadınlarının erkekleriyle eşit bir şekilde yay ve diğer silahları kullanabilip ata binebildiklerinden söz etmiş, kadınlarla erkeklerin aynı işleri yapmalarını doğru bulmadığını belirtmiştir (Platōn, *Nomoi* 804e). Savaşçı kadın figürlerine sonraki dönem Türk tarihi ve mitolojisinde de rastlanılmaktadır. Bu konudaki en ünlü örneklerden birisi, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden *Bay Büre Beg oğlu Bamsı Beyrek boyu* başlıklı hikâyede bulunmaktadır. Bu hikâyenin ana kahramanı olan Bamsı Beyrek'in beşik kertmesi olan Banı Çiçek, hikâyede kendisiyle evlenmek isteyenlerden onu at yarışı, ok atma ve güreşte yenmelerini talep eden, Bamsı Beyrek'e kadar kimse onu yemediği için bekâr kalan bir kadın olarak anlatılmaktadır (*Dede Korkut Oğuznameleri*, (haz. Semih Tezcan ve Hendrik Boeschoten), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.72-74, 219-220).

26 Hērodotos 1.204.1.

27 Kyros'un Massaget kraliçesi Tomyris'e karşı düzenlediği sefer ve bu seferde öldürülmesi hakkında bkz. Hērodotos 1.201.1, 1.204.1-1.214.5.

28 Hērodotos 1.215.1, 1.216.1, 1.216.3-1.216.4.

29 Thoukydidēs 2.96.1.

30 Hippokratēs eserinde Göçebe İskitlerden başka bir yerde de söz etmiştir (Hippokratēs, *Aer.* 20).

31 Hippokratēs, *Aer.* 18. Hekim, eserinin devamında İskit ülkesinin soğuşundan ve onun İskitlerin bedenlerine olan fiziksel etkilerinden ayrıntılı, ancak biraz abartılı bir şekilde söz etmiştir (Hippokratēs, *Aer.* 19-22).

32 Hippokratēs, *Aer.* 22.

33 Hippokratēs, *Aer.* 20.

34 Hippokratēs, *Aer.* 21-22.

35 Hippokratēs, *Aer.* 22. Roma döneminde yaşamış Loukianos, araba sahibi olmanın İskitlerde sıradan halk tabakasına mensup olmayı belirttiğine işaret etmiştir. Ona göre, Yunan kültürüne hayranlığıyla bilinen ünlü İskitlerden Toxaris, herhangi bir kraliyet ailesinden veya soylu bir aileden gelmeyip alt tabakalardan gelen bir kişiydi. İskitler, böyle kişilere “sekiz toynaklı adam” derlerdi, bu da bir araba ve iki öküzü sahip olmak anlamına geliyordu (Loukianos, *Skythēs hē Proxenos I*).

mala karşılık mal takası dışında mallarını satmayı bilmezlerdi.³⁶ Bazı Göçebe İskitler yalnızca kısırak sütüyle beslenirlerdi.³⁷ Strabon, eserinde İskit ve Sarmat boylarından “arabalarda yaşayanlar” olarak söz etmiştir.³⁸ İskitler göçebeydiler ve arabalarda yaşarlardı.³⁹ Sarmatların çoğu ona göre göçebe olmalarına karşılık, aralarında az bir bölümü tarımla da uğraşır. Sarmat boylarından birisi olan Roksolanlar, Tanais (Don) ve Borysthenēs arasındaki düzlüklerde gezinirlerdi, yani yurtlarının neresi olduğu belliydi. Göçebe Sarmatların keçeden yapılmış otağları, yaşamlarını geçirdikleri arabaların üzerine geçirilirdi. Otağlarının etrafındaki hayvan sürülerinden süt, peynir ve et elde ederlerdi ki bunlar onların temel besinleriydi. Otlayan sürülerini takip ederler, otlaklar azalınca zaman zaman daha zengin otlakların olduğu yerlere göç ederlerdi. Kışları yalnızca Maiotis Gölü’nün (Azak Denizi) bataklıklarında yaşarlarken yazın ovalara da çıkarlardı. Son ifade, Sarmatların tipik bir yaylak-kışlak yaşam tarzına sahip olduklarını göstermektedir.⁴⁰ Tanais’ten Kafkasya’ya kadar olan bölgede Sarmatlar, Aorslar ve Siraklar gibi halkların bir bölümü göçebe, bir bölümü ise otağda yaşayan ve tarımcı insanlardı.⁴¹ Strabon’a göre Karadeniz’in kuzeyindeki insanlar soğuk nedeniyle eşek yetiştirmezlerdi, sığırlarının bazıları boynuzsuz doğardı, bazıları ise boynuzlu doğup bunlar sonradan düşerdi çünkü boynuzlar soğuğa karşı hassastı. Atları küçük, koyunları ise büyüktü. Maiotis’in ağzında Pantikapaion’la (Kerç) Phanagoreia (Taman) arasındaki boğaz kışın donduğu için buzdan bir yola dönüşürdü, bu sayede insanlar üzerinden arabalarla geçebilirlerdi.⁴² İskitler ve Sarmatların atları küçük olmalarına karşılık çok hızlı ve kontrol etmesi zor hayvanlardı, bu yüzden onları iğdiş ederlerdi. Ülkelerinde av hayvanı olarak bataklıklarda geyik ile yaban domuzu, ovalarda ise yaban eşekleri ve karacalar bulunurdu; ilginç bir şekilde burada hiç kartal yoktu.⁴³ Kırım’ın ötesinde Karadeniz’in kuzeyinde yaşayan göçebeler et ve özellikle at etinin yanı sıra kısırak sütünden yapılan peynir, taze kısırak sütü ve acı kısırak sütüyle beslenirlerdi. Bu sonuncusu özel bir şekilde hazırlandığında çok sevilen bir içki olurdu ki burada alkollü kımızdan söz edilmektedir. Strabon’a göre bu halklar, eşkiyadan daha ziyade savaşıydılar ve yalnızca kendilerine haraç ödenmediğinde savaşa girerlerdi. Topraklarını ekip biçmek isteyen insanlar olduğunda onlara verirler ve karşılığında günlük ihtiyaçlarını giderecek nesnelere dönüşen müttevazı ölçekte bir haraç alırlardı. Bu haraç ödenmediğinde ise göçebeler savaş açarlardı.⁴⁴ Tanais’in üzerinde aynı adı taşıyan bir Yunan kolonisi, aynı zamanda göçebeler için bir pazar yeri idi. Bunlar köleler, deriler ve göçebelerde olan diğer malları getirirler, karşılığında giysi, şarap ve yerleşik uygarlığa ait diğer malları alırlardı.⁴⁵ Karadeniz’in kuzeyinin yanı sıra, Strabon aynı zamanda Türkistan’daki konargöçerler hakkında da bazı kısa bilgiler vermektedir. Ona göre İskit kökenli Arsakēs, Ökhos (Penc) Irmağı’nın kıyılarında yaşayan göçebe Dahların bir kısmının yardımıyla Part ülkesini istila edip fethetmişti. Kendi dönemindeki Partların yaşam tarzı ve gelenekleri, İskitlerinkine çok benziyor-

36 Strabon, *Geographika* 7.3.7.

37 Strabon, *Geographika* 7.3.9.

38 Strabon, *Geographika* 2.5.26, 7.2.4, 7.3.2. Strabon, eserinde bu halklardan “Kısırak Sağanlar” ve “Kaymak Yiyenler” olarak da bahsetmiştir (Strabon, *Geographika* 7.3.2, 7.3.6-7, 7.3.9, 7.4.6). Kendisi ayrıca Germenlerin kolaylıkla göç edebildiklerini, toprağı ekmeyip yiyecek biriktirmediklerini ve geçici yapılar olan kulübelerde yaşadıklarını belirtmiştir. Ona göre genellikle göçebeler gibi hayvancılıkla geçinen Germenler, göçebeleri taklit ederek evlerindeki eşyalarını arabalarına yükleyip hayvanlarıyla nereye isterlerse oraya giderlerdi (Strabon, *Geographika* 7.1.3). Burada Strabon’un kastettiği “göçebeler”, İskitler ve Sarmatlar olmalıdır.

39 Strabon, *Geographika* 11.2.1.

40 Strabon, *Geographika* 7.3.17.

41 Strabon, *Geographika* 11.2.1.

42 Strabon, *Geographika* 7.3.18, 11.2.8. Plinius da bu boğazın kışın genellikle donduğunu ve üzerinden yürüyerek geçilebildiğini anlatmıştır (Plinius, *Naturalis Historia* 4.26).

43 Strabon, *Geographika* 7.4.8.

44 Strabon, *Geographika* 7.4.6, 11.2.2.

45 Strabon, *Geographika* 11.2.3, 11.2.16.

du.⁴⁶ İaxartes Irmağı, Soğdlarla göçebelerin sınıırıydı; esasında daha eski dönemlerde Soğdların ve Baktriyalıların yaşam tarzları ile gelenekleri de göçebelere pek farklı değildi.⁴⁷

Plinius, İster (Tuna) Irmağı'nın Karadeniz'e döküldüğü bölgede eskiden Tarımcı İskitlerin yaşadıklarını belirtmiş ve şehirlerinin adlarını saymıştır.⁴⁸ Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan ve aralarında Sarmatların da olduğu halkların tamamından İskitler olarak söz eden Plinius, bu halklardan Aorsların bir diğer adının "Arabalarda Yaşayanlar" olduğunu belirtmiştir.⁴⁹ Kendisi ayrıca Göçebe ve Tarımcı İskit boylarından bahsetmiştir.⁵⁰ Ona göre, İaxartes'in ötesindeki halklar sayıca çoklardı ve göçebe bir yaşam tarzına sahiplerdi.⁵¹ Partların bugünkü Türkmenistan dolaylarında olduğu anlaşılan anayurtlarında yaşayan bir bölümüne Göçebeler denilmekteydi.⁵² 4. yüzyılda yaşamış Yunan kökenli Romalı tarihçi Ammianus Marcellinus, Alanları kulübeli olmayan, üstü kapalı arabalarda göçebe bir şekilde yaşayan, tarımla uğraşmayan, et ve meyve yiyip süt içen, hayvancılıkla uğraşan, ata binen bir halk olarak anlatmıştır.⁵³

Antik Yunan ve Roma kaynaklarına bakıldığında İskitler, Sakalar, Sarmatlar ve Massagetler gibi bozkır halklarının tarihleri boyunca konargöçer ve hayvancılık ağırlıklı bir yaşam tarzına sahip oldukları görülmektedir. Kaynakların ifadelerine göre bu yaşam tarzı onların günlük yaşamlarına, beslenme alışkanlıklarına, cinsel sağlıklarına, savaşma yöntemlerine, dinî inançlarına, mitolojilerine ve hem birbirleriyle hem komşularıyla olan ilişkilerine yansımıştır. Ancak, söz konusu kaynaklarda onların katıksız göçebeler olduklarına ilişkin bilgilerin kalıplaşmış ifadeler olduğu, kaynaklardaki satır araları bilgilere dikkat edildiğinde az da olsa tarımla uğraşabildikleri, karma bir ekonomik yapı ve yaşam tarzına sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla, bu Avrasya bozkır halklarından söz eden Antik Yunan ve Roma kaynaklarının onlara önyargılı bir gözle baktıkları unutulmamalı, kültürleri ile yaşam tarzları hakkında verdikleri bilgilere ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Kaynaklardaki bilgilerin doğrulanması veya yanlışlanması, hem arkeolojik bulgular hem diğer dönemlerde yaşamış benzer halkların kültürlerinin incelenmesiyle sağlanabilir.

46 Strabon, *Geographika* 11.9.2-3. Plinius, benzer şekilde İskitlerin yaşam tarzı ve gelenekleri bakımından Partlara çok benzediklerini belirtmiştir (Plinius, *Naturalis Historia* 6.19, 6.29).

47 Strabon, *Geographika* 11.11.2-3.

48 Plinius, *Naturalis Historia* 4.18.

48 Plinius, *Naturalis Historia* 4.25.

49 Plinius, *Naturalis Historia* 4.26, 6.15.

50 Plinius, *Naturalis Historia* 6.19.

51 Plinius, *Naturalis Historia* 6.29. MÖ I. yüzyılda yaşayan Galya kökenli Romalı tarihçi Gnaeus Pompeius Trogus'a göre, Partlar at sırtında yaşarlar ve bütün günlük işlerini at sırtında yaparlardı (Turhan Kaçar, "Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Barbarların Görünüşü: Ammianus Marcellinus'da Hunlar", *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s.90).

52 Ammianus Marcellinus 31.2.17-23.

53 Ammianus Marcellinus 31.2.17-23.

KAYNAKÇA

Ammianus Marcellinus, (çev. John C. Rolfe), C. III, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1986.

Ban Zhao , Hanshu , Zhonghua Shuju , Shanghai 1964.

Blockley, R. C., The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus, 2 C., Francis Cairns, Trowbridge 1981-1983.

Dede Korkut Oğuznameleri, (haz. Semih Tezcan ve Hendrik Boeschoten), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

Erkoç, Hayrettin İhsan, “Hunlarda Konargöçerlik ve Yerleşik Yaşam”, Türk Yurdu, S. 245, 2023, s.39-47.

Fragmenta Hesioda, (ed. R. Merkelbach ve M. L. West), Oxford University Press, Oxford 1967.

Golden, Peter B., An Introduction to the History of the Turkic Peoples: Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1992.

Golden, Peter B., Türk Halkları Tarihine Giriş: Ortaçağ ve Erken Yeniçağ'da Avrasya ve Ortadoğu'da Etnik Yapı ve Devlet Oluşumu, (çev. Osman Karatay), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.

Herodotus, The Persian Wars, Volume II: Books 3-4, (çev. A. D. Godley), Loeb Classical Library, Harvard University Press, London 1921.

Hippocrates, Vol. I, (çev. W. H. S. Jones), Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1957.

Kaçar, Turhan, “Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Barbarların Görünüşü: Ammianus Marcellinus'da Hunlar”, XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s.83-95.

Kafesoğlu, İbrahim, Türk Millî Kültürü, İstanbul 2002.

Kaya, Mehmet Ali ve Yazgı, Aytun, “Dareios'un İskit Seferi: Nedeni, Tarihi ve Süreci Üzerine Bir Değerlendirme”, Cedrus, S. 9, 2021, s.131-150.

Luciani Samosatensis Opera, (ed. Karl Jacobitz), C. I, B. G. Teubner, Leipzig 1896.

Plato, Laws, Volume I, (çev. R. G. Bury), Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1961.

Pliny, Natural History, Volume II, Libri III-VIII, (çev. H. Rackham), Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1961.

Strabo, Geography, Volume III, Books 6-7, (çev. Horace Leonard Jones), Loeb Classical Library, Harvard University Press, London 1924.

Strabo, Geography, Volume V, Books 10-12, (çev. Horace Leonard Jones), Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1961.

Strabo, Geography, Volume VII, Books 15-16, (çev. Horace Leonard Jones), Loeb Classical Library, William Heinemann LTD, London 1930.

Thucydides, History of the Peloponnesian War: Books I and II, (çev. Charles Forster Smith), Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1956.

Taşınmaz Kültür Varlıklarında Yeniden Kullanılabilirlik; Seddülbahir Kalesi İşlevsel Dönüşümü İçin SWOT Analizi

Tuğçenur METİN PARLAK*

Özet:

Bu çalışmanın temel amacı, taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve kentsel kimliğe katkısı bağlamında uyarlamalı yeniden kullanımın imkân ve zorluklarını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, Seddülbahir Kalesi'nin müze olarak yeniden işlevlendirilmesi örneği üzerinden SWOT analizi yöntemiyle kalenin yeni işleve uygunluğu değerlendirilecektir. Araştırmanın, taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi konusunda katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma, uyarlamalı yeniden kullanımın tarihsel ve kültürel değer taşıyan yapılara kazandıracığı faydaları ve potansiyel riskleri ortaya koyarak bu alandaki mevcut bilgi birikimine katkıda bulunmaktadır. Çalışmanın kapsamı Seddülbahir Kalesi ve çevresi ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada nitel veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın hipotezi taşınmaz kültür varlıklarında yeni işlev eski yapıya uygun olmalıdır. Yapının yeni işlevi yapıyla uyumlu olduğunda; sosyal, tarihsel, kentsel sürdürülebilirlik ve toplumsal aktarım sağlanır. SWOT analizi sayesinde güçlü ve zayıf yönler net bir şekilde ortaya konabilir, potansiyel fırsatlar ve tehditler önceden belirlenebilir. SWOT analizi için gerekli veriler, literatür taraması, gözlem ve görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Veriler, değerlendirilerek yeni işlevin güçlü yönleri, zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri belirlenmiştir. Bu bulgular ışığında, kalenin yeni işleve uygunluğuna ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeniden İşlevlendirme, SWOT Analizi, Yeniden Kullanım, Kültürel Miras, Seddülbahir Kalesi.

* Arş. Gör. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Çanakkale/Türkiye; tugcenurmetin@comu.edu.tr

Reconstruction of Immovable Cultural Heritage Availability; Seddülbahir Castle Functional SWOT Analysis for Transformation

Abstract:

The primary aim of this study is to examine the opportunities and challenges of adaptive reuse in the context of preserving immovable cultural assets and contributing to urban identity. To this end, the suitability of Seddülbahir Fortress for its new function as a museum will be evaluated using the SWOT analysis method. The research aims to contribute to the preservation and adaptive reuse of cultural heritage. The study highlights the benefits and potential risks of adaptive reuse for historical and cultural buildings, enriching existing knowledge in this field. The scope is limited to Seddülbahir Fortress and its surroundings, employing qualitative data collection methods. The hypothesis is that new functions in cultural heritage buildings should align with the old structure. When they do, social, historical, and urban sustainability, as well as community transmission, are achieved. SWOT analysis helps identify strengths, weaknesses, and potential opportunities and threats. Data for the analysis were obtained through literature review, observation, and interviews. These data were evaluated to determine the strengths, weaknesses, opportunities, and threats of the new function. Based on these findings, an assessment was made regarding the fortress's suitability for its new function.

Keywords: Adaptive Reuse, SWOT Analysis, Reuse, Cultural Heritage, Seddülbahir Fortress.

1.Giriş:

Toplumlar, statik varlıklar değil, sürekli bir değişim ve dönüşüm halinde olan dinamik sistemlerdir. Bu değişim, toplumları canlı ve uyumlu hale getirir ve gelişmelerinin temelini oluşturur. Bu dinamik yapı, toplumların içinde yer aldığı yapıları da kaçınılmaz olarak etkiler. Tarihi eser niteliği taşıyan yapılar, içinde bulunduğu dönemin koşullarına ve ihtiyaçlarına göre tasarlanmış ve inşa edilmiştir. Bu yapılar, zamana direnir ayakta kalmayı başarsalar bile, toplumdaki değişimlere ayak uydurmakta zorlanabilirler. Artan nüfus, değişen yaşam tarzları ve gelişen teknolojiler, bu yapıların işlevselliklerini ve performanslarını olumsuz etkileyebilir. Sosyo-ekonomik ve kültürel değişimler, toplumların ihtiyaç ve beklentilerini de beraberinde getirir. Bu değişimler sonucunda, tarihi eser niteliği taşıyan yapılar bu yeni ihtiyaçları karşılayamayabilir ve yetersiz kalabilir. Bu durum, toplumda çeşitli sorunlara yol açabilir. Yetersiz ve işlevsiz yapılar, insanların yaşam kalitesini düşürebilir, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerin sunulmasında aksaklıklara neden olabilir ve hatta güvenlik riskleri oluşturabilir. Taşınmaz kültür varlıkları, insanlığın geçmişine ve kültürüne tanıklık eden, maddi ve manevi değer taşıyan yapılardır. Bu varlıklar, nesiller boyu korunarak gelecek nesillere aktarılması gereken bir hazinedir. Ancak, zamanla yıpranma, doğal afetler veya şehirleşme gibi faktörler nedeniyle kullanılmaz hale gelebilmektedir. Bu tür durumlarda, bu değerli yapılar, yenilikçi bir bakış açısıyla yeniden işlevlendirilerek hem korunabilir hem de şehre yeni bir soluk kazandırılabilir. Kentlerin kimliğini ve ruhunu oluşturan taşınmaz kültür varlıkları, sadece geçmişin izlerini taşımakla kalmaz, aynı zamanda günümüz yaşamına da katkıda bulunmaktadır. Bu bilinçle, bu değerli varlıkların korunması ve sürdürülebilirliği, modern kentlerin en önemli önceliklerinden biri haline gelmiştir. Bakım ve onarımlar, taşınmaz kültür varlıklarının ömrünü uzatmak için önemlidir fakat bu çabalar tek başına yeterli olmamaktadır. Bu yapıların kent dokusuyla bütünleşmesi ve güncel hayata kazandırılması da büyük önem taşımaktadır. Bu noktada yeniden kullanım kavramı devreye girmektedir (Bassett, 1997). Bazı araştırmacıların savunduğu, yapıları veya kalıntıları dondurarak muhafaza etme yaklaşımı, uzun vadede bu varlıkların işlevini yitirmesine ve kentten kopmasına yol açabilmektedir. Bu durum, taşınmaz kültür varlıklarının asıl misyonunu zedelemekte ve kentliye sunduğu değeri azaltmaktadır (Bektaş, 1992). Buna karşın, nitelikli bir koruma anlayışı, taşınmaz kültür varlıklarının yeniden kullanımını teşvik eder. Bu sayede bu yapılar, müzeler, kütüphaneler, sanat merkezleri, kafeler, restoranlar gibi farklı işlevler kazanarak kentin canlı bir parçası haline gelebilir.

Yeniden işlevlendirme, kullanılmaz hale gelen veya işlevini yitirmiş bir taşınmaz kültür varlığının yeni bir kullanım amacına uygun hale getirilmesi işlemidir (Ahunbay, 2011). Bu işlem, tarihi ve kültürel değeri korunarak, varlığın ekonomik ve sosyal açıdan değerlendirilmesini sağlar. Tarihi yapıların dönüşümü, bölgeye yeni bir dinamizm katarak canlılık ve işlevsellik kazandırır (Douglas, 2006). Yeniden işlevlendirme, farklı kullanım türleri içerebilir. Müze, sanat galerisi, otel, restoran, kafe, eğitim kurumu, konferans merkezi, alışveriş merkezi gibi çeşitli işlevler için kullanılabilir. Bu çalışmada, özgün işlevini yitirmiş bir tarihi yapının müzeye dönüştürülmesi bağlamında, uyarlamalı yeniden kullanım yaklaşımı sorgulanmaktadır. Tarihi bir yapının

müzeye dönüştürülmesi, koruma ilkeleri ile güncel ihtiyaçlar arasında nasıl bir denge kurulabilir? Uyarlamalı yeniden kullanım kapsamında müze işlevi, yapının özgün mimarisi ve restorasyon projesi ile nasıl uyumlu hale getirilebilir? Bu sorulara yanıt bulmak için bir örneklem tarihi yapı üzerinden, restorasyon sürecinde yapılan müdahaleler ve mekânsal dönüşümler ile müze işlevine ilişkin potansiyeller/fırsatlar ve kısıtlar/tehditler değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, tarihi yapıların korunması ve kentsel kimliğe katkısı bağlamında uyarlamalı yeniden kullanımın sunduğu imkanları ve zorlukları incelemesi açısından önemlidir. Müze işlevine ilişkin değerlendirmeler yapılırken SWOT analizi yöntemi kullanılmıştır. Devrim'in (2006) da belirttiği gibi, SWOT analizi, bir kuruluşun veya projenin güçlü ve zayıf yönlerini, fırsatlarını ve tehditlerini sistematik bir şekilde değerlendirmeye olanak tanıyan kapsamlı bir stratejik planlama aracıdır. Bu güçlü araç, taşınmaz kültür varlıklarının yeniden işlevlendirilmesi bağlamında da büyük bir potansiyele sahiptir. Yeniden işlevlendirme projelerinde SWOT analizi uygulamak, tasarım sürecinin net bir şekilde tanımlanmasını sağlayarak işlevsel ve estetik açıdan tatmin edici çözümlere ulaşılmasına katkıda bulunur. Bu sayede, hem tarihi mirasın korunması hem de sürdürülebilir bir kentsel gelişme sağlanabilir. Bu doğrultuda 17. yüzyıldan beri güçlü burçları ve sur duvarları ile Boğaz'ın girişinde gemileri karşılayan, yaklaşık 22 bin metrekarelik alanda konumlanmış, "Denizin seddi" anlamına gelen "Seddül-bahr" adını taşıyan Çanakkale ili, Eceabat ilçesi, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı sınırları içerisinde yer alan Seddülbahir Kalesi araştırma kapsamında ele alınmıştır. Bu çalışma, günümüzde müze olarak hizmet veren tarihi kalenin kapsamlı bir analizini sunmayı amaçlamaktadır. Bu analiz, kalenin mimari, çevresel ve teknik özelliklerini incelemenin yanı sıra, korunmuşluk durumunu ve yeni işlevlendirme planının yapıya uygunluğunu da değerlendirecektir. Çalışmanın temelini SWOT analizi yöntemi oluşturmaktadır. Bu sayede, kalenin güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri sistematik bir şekilde belirlenerek hem ülke hem de bölge için taşıdığı önemli değerler ortaya konacaktır. Çalışmanın bir diğer önemli amacı da bölgenin sahip olduğu tarihi hazineye dair farkındalığı artırmaktır. Bu amaçla, kalenin tarihi ve kültürel önemi vurgulanacak ve bölgenin turistik potansiyeli değerlendirilecektir.

2. Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Yeniden İşlevlendirme Kavramı

1964 yılında kabul edilen Venedik Tüzüğü, günümüzdeki korumacılık anlayışının temelini oluşturmuştur. Bu tüzükte anıt kavramı, sadece belirli eserleri kapsayacak şekilde dar bir şekilde tanımlanmıştır. 1976 yılında UNESCO tarafından düzenlenen bir konferansta ise bu kavram daha da genişletilerek "kültürel varlık" ifadesi ortaya çıkmıştır. Bu terim günümüzde de kullanılmakta ve korunması gereken eserleri tanımlamanın yanı sıra, farklı toplumsal nedenlerle insanların hafızalarında yer edinen yapı veya alanları da kapsamaktadır (Boccardi ve Duvelle, 2013). Aynı konferansta ortaya çıkan bir başka kavram ise "Doğal varlık veya tabiat varlığı" kavramıdır. Bu kavram bahçeler, doğal yaşam alanları ve jeolojik oluşumlar gibi unsurları içeren daha kapsamlı bir kavramdır (Dikçınar Sel vd. 2019). 1983 yılında yürürlüğe giren ve günümüzde de yürürlükte olan 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu"nda kültür ve tabiat varlıklarının kapsamı açıklanmıştır (2863 Sayılı Kanun 1983). 2863 sayılı kanunda:

“Kültür varlıkları; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır. Tabiat varlıkları; jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlerdir.”

Tanımlama yapılmıştır (2863 Sayılı Kanun 1983). 2863 sayılı kanunda “koruma” ve “korunma” kavramları taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları için muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri olarak tanımlanmıştır. Kanuna 1987’de yılında yapılan değişiklikle eklenen “değerlendirme” ifadesi “yeniden işlevlendirme” kavramını da kapsayacak şekilde kültür ve tabiat varlıklarının teşhiri, tanzimi, kullanılması ve bilimsel yöntemlerle tanıtılması olarak açıklanmıştır (Metin Parlak, 2022). 1995 Yılındaki 378 Sayılı Taşınmaz Kültür Varlıklarının Koruma, Bakım ve Onarımlarına İlişkin İlke Kararı, taşınmaz kültür varlıklarının korunması için iki ana kategoriye tanımlamaktadır; 1. Grup Yapılar: evrensel veya bölgesel açıdan olağanüstü değere sahip ve korunması zorunlu olan yapılardır. Bu gruptaki yapılarda, özgün unsurların korunmasına özen gösterilerek katı koruma ilkeleri uygulanır. 2. Grup Yapılar: Bölgesel açıdan önemli ve değerli olan yapılardır. Bu gruptaki yapılarda, özgün unsurların korunması kaydıyla, işlevselliği ve sürdürülebilirliği göz önünde bulduran uygulamalara izin verilir. Kararın ek hükümleri ise, onarım, restorasyon ve yeniden yapım gibi müdahale türlerini ayrıntılı olarak düzenleyerek, taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına yönelik sistematik bir yaklaşım sunmaktadır. Bu sayede, Türkiye’de taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve sürdürülebilirliği için önemli bir yasal çerçeve oluşturulmuştur. (378 Numaralı İlke Kararı 1995).

Tarihi yapılar, bir kentin kimliğinin ve tarihi dokusunun önemli bir parçasını oluşturur. Geçmişten gelen mirasın somut bir göstergesi olan bu yapılar, sadece estetik açıdan değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal açıdan da büyük önem taşır. Kentlerin belleğini korumanın ve gelecek nesillere aktarmanın en önemli yollarından biri de bu değerli yapıları korumak ve yaşatmaktır. Tarihi yapıların korunması ve yaşatılması, günümüz kentlerinde önemli bir konudur. Bu yapılara yeni işlevler kazandırarak onları geleceğe taşımak, hem tarihi değerlerimizi korumamızı hem de kentsel gelişime katkıda bulunmamızı sağlar. Yeniden işlevlendirme, bir yapının geçmişini ve kültürel değerlerini korurken, günümüz ihtiyaçlarına göre uyarlanmasıdır. Bu süreç, onarım, restorasyon, ekleme ve modernizasyon gibi çeşitli uygulamaları içerebilir. (Yeniden kullanım- Yeni işleve uyarılma, 2013). Yeniden işlevlendirme, tarihi yapıların korunması ve yaşatılması için önemli bir yöntemdir. Bu yöntem sayesinde, tarihi yapılar yıkılmaktan kurtarılır ve kentin belleğindeki yeri korunmuş olur (Altınoluk, 1998). Ayrıca, yeniden işlevlendirilen tarihi yapılar, ekonomik ve sosyal açıdan da kente katkı sağlar (Ahunbay, 2011). Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi, sürdürülebilir bir şehircilik anlayışına da katkıda bulunur. Mevcut yapıların korunması ve yeniden kullanılması, yeni yapıların inşasından kaynaklanan çevresel etkilerin önlenmesine yardımcı olur. Yeniden işlevlendirme sürecinde en önemli öncelik, tari-

hi yapının özgün mimari ve tarihi değerlerinin korunmasıdır. Yeni işlev, yapının bu değerlerine saygılı bir şekilde tasarlanmalı ve uygulanmalıdır. Tarihi yapıya yeni bir işlev kazandırılırken, bu işlev yapının mimari ve tarihi özelliklerine uygun olmalıdır. Yapının özgün karakteri ve estetiği korunmalı ve yeni işlevle uyumlu bir şekilde entegre edilmelidir. Yeniden işlevlendirilen tarihi yapının kullanıcılarının ihtiyaçları ve beklentileri de göz önünde bulundurulmalıdır. Yapının kullanımı için gerekli altyapı sağlanmalı ve kullanıcıların konforu ve güvenliği ön planda tutulmalıdır. Yeniden işlevlendirme sürecinde sürdürülebilirlik ilkelerine de dikkat edilmelidir. Yapının enerji verimliliği ve çevresel etkileri göz önünde bulundurularak, sürdürülebilir bir şekilde tasarlanması ve işletilmesi önemlidir. Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi, geçmiş geleceğe taşımanın ve kentlerin kimliğini korumanın önemli bir yoludur. Doğru bir şekilde planlanan ve uygulanan yeniden işlevlendirme projeleri, tarihi yapıların korunmasına ve yaşatılmasına katkıda bulunurken, kent ekonomisine ve sosyal gelişmeye de önemli katkılar sağlayabilir. Literatürde yeniden işlevlendirme konusunda yapılan çalışmalar, bu yöntemin tarihi yapıların korunması ve yaşatılması için önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalarda, yeniden işlevlendirmenin tarihi yapıların özgün özelliklerinin korunmasına, ekonomik ve sosyal açıdan kente katkı sağlanmasına ve sürdürülebilirlik ilkelerine uygun olmasına dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Pekol, 2010).

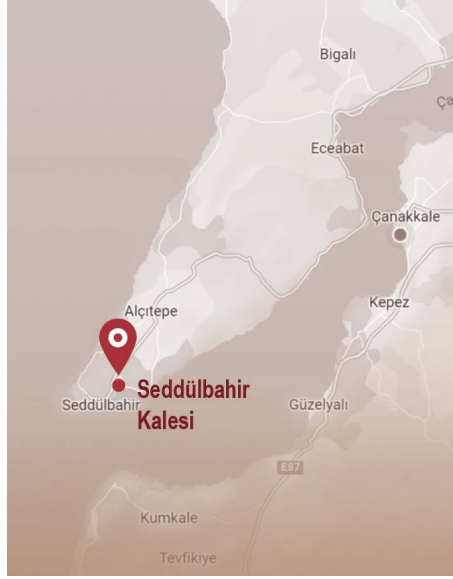
3. Materyal ve Yöntem

Çanakale Boğazı'nın güney girişinde, Gelibolu Yarımadası'nın en güney ucunda, Eceabat İlçesi'ne bağlı Seddülbahir Köyü'nde yer alan Seddülbahir Kalesi ve yeniden işlevlendirilmesi kapsamında müze alanında bulunan 12 temel mekân çalışmanın materyalini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, tarihi yapıların korunması ve kentsel kimliğe katkısı bağlamında uyarlamalı yeniden kullanımın sunduğu imkânlar ve zorluklar, koruma yaklaşımı ölçütleri çerçevesinde incelenmiştir. Araştırma kapsamında, geçmişin izlerini taşıyan değerlerin geleceğe taşınması ve tarihi alanların günümüz yerleşim alanlarıyla uyumlu bir şekilde bütünleştirilmesi temel alınmıştır. Bu bağlamda, tarihi yapıların yeniden kullanılabilirliği, koruma ilkelerine ve sürdürülebilirlik kriterlerine uygun şekilde değerlendirilmiştir. Araştırmada nitel veri toplama yöntemlerinden yapılandırılmamış gözlem tekniği uygulanmıştır. Bu yöntemde çalışmanın konusu ve sorunla ilgili birey ve objeler bir zaman kesiti içerisinde araştırmacının gözlemi altında incelenmektedir (Aziz, 2008). Gözlem, çoğunlukla davranışların gerçekleşmiş olduğu bölgelerde yapılmakta ve "katılımlı gözlem" olarak adlandırılan araçla gerçekleştirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2003). Bu gözlem kapsamında elde edilen veriler doğrultusunda belirtilen yapının yeniden kullanılabilirliği açısından değerlendirilebilmesi için SWOT analizi yapılmıştır. Gerçekleştirilen gözlem uygulaması, 2024 yılı içerisinde Seddülbahir Kalesi ve çevresinde araştırmacı tarafından, yaklaşık olarak 1 ay süren bir gözlem sonucunda gerçekleştirilmiştir. Yeniden işlevlendirilmiş yapılarda SWOT analizi, tasarımın net bir biçimde tanımlanabilmesini sağlamak ve tasarım çözümleri için yol gösterici olmaktadır. Bu çalışmada, araştırma konusu ve sorunun derinlemesine anlaşılması amacıyla üç aşamalı bir metodoloji uygulanmıştır. İlk aşamada, çalışma alanına ilişkin kapsamlı bir bilgi birikimi oluşturmak için yazılı

ve görsel kaynaklar ile akademik literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, konu ile ilgili uzmanlar, araştırma alanı ile ilgili çalışmaları olan bilim insanları ve yerel halk ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Aynı zamanda, koruma sürecine ilişkin görsel ve yazılı belgelerin teminine yönelik kurum araştırması yapılmış ve kuruma kurulu kararları, imar planları ve raporları gibi hukuki bilgi-belgeler toplanmıştır. İkinci aşamada, toplanan veriler SWOT analizi ile irdelenerek koruma süreci ve yeniden işlevlendirmeye yönelik çalışmalar analiz edilmiştir. Bu analiz kapsamında, koruma geçmişi değerlendirilmiş, eksiklik/riskler ve sorunlar belirlenmiş, gelişme potansiyelleri ve fırsatlar ortaya konmuştur. Üçüncü ve son aşamada ise, tarihi süreç içerisinde şekillenen yerleşim dokusunun özgünlüğünün bütüncül olarak korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için mevcut durumuna ilişkin belirlenen bilgiler değerlendirilerek bölgesel ölçekte öneriler getirilmiştir. Bu öneriler, koruma ilkelerine ve sürdürülebilirlik kriterlerine uygun bir şekilde geliştirilmiştir. Bu üç aşamalı metodoloji sayesinde, araştırma konusu ve sorunun kapsamlı bir şekilde ele alınması ve somut çözüm önerileri sunulması mümkün olmuştur. Araştırmanın evrenini Çanakkale Boğazı'ndaki kültürel miras değeri taşıyan kaleler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise dünyada pek fazla örneği bulunmayan, yüzlerce yıllık tarihe ev sahipliği yapmış olan günümüzde müze olarak kullanılan, Çanakkale Savaşlarında önemli bir rol oynamış, değeri ve önemi henüz yeterince anlaşılamamış olan Çanakkale ili Eceabat ilçesindeki Seddülbahir Kalesi oluşturmaktadır. Bu yapı tarihte bir valide sultan tarafından yaptırılan ilk Osmanlı savunma yapısı, Çanakkale'nin ilk şehitlerinin ebedi mekânı, savaşın başladığı ve bittiği yer olması dolayısıyla ulusal ve uluslararası önem arz eden bir kültürel mirastır. Bundan dolayı da Seddülbahir Kalesi'nin ve bulunduğu bölgenin güçlü yönlerinin ve fırsatlarının belirlenerek desteklenmesi ve geliştirilmesi, zayıf yönlerinin ve tehdit unsurlarının belirlenmesi ve çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

4.Seddülbahir Kalesi Konumu ve Tarihçesi

Seddülbahir Kalesi, Çanakkale ilinin Eceabat ilçesine bağlı Seddülbahir köyünde bulunmaktadır. Kale, Gelibolu Yarımadası'nın en güney ucunda, Eceabat ilçe merkezine 33 kilometre uzaklıkta yer alır (Şekil 1). Aynı zamanda, Gelibolu Yarımadası'nın güneye bakan uç noktasında ve boğaza girişte konumlanmıştır. Bu nokta, Ertuğrul Koyu veya Cape Helles olarak da bilinmektedir.

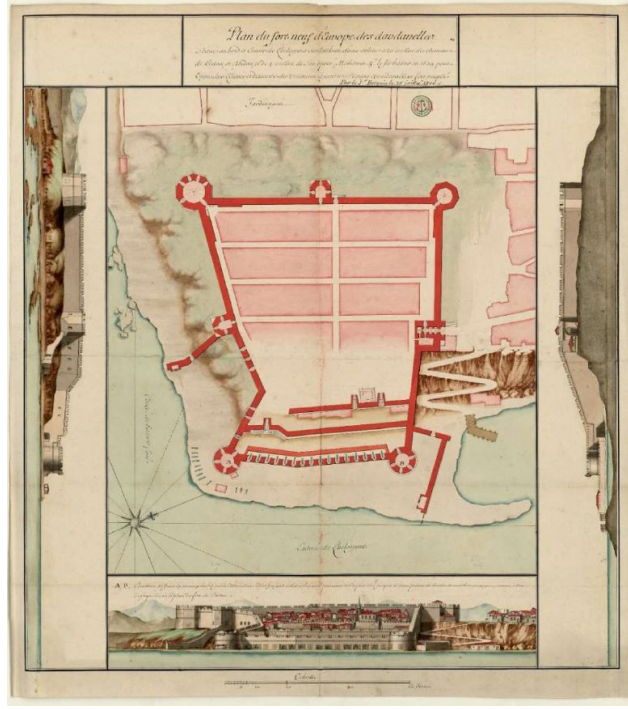

Şekil 1. Seddülbahir Kalesi Konum

Kaynak: ÇATAB, 2024

Çanakkale Boğazı'nın girişini korumak için 17. yüzyılda Hatice Turhan Sultan tarafından yaptırılan Seddülbahir Kalesi, “denizin seddi” anlamına gelmektedir. 1658 yılında Valide Sultan'ın özel fonlarıyla inşaatına başlanan kale, Osmanlı mimarisinin önemli örnekleri arasında yer almaktadır (Thys-Şenocak,2006). Çanakkale Boğazı'nın girişini bir kilit gibi saran Seddülbahir Kalesi ve karşısındaki Kumkale, 17. yüzyılda Venedik tehdidine karşı inşa edilmiş bir savunma hattının iki önemli kalesidir. Valide Hatice Turhan Sultan'ın önderliğinde yükselen bu kaleler, Osmanlı tarihinde bir valide sultan tarafında inşa edilen tek savunma yapısıdır (ÇATAB, 2024). 17. yüzyıl vakanüvislerinden Naima, Seddülbahir ve Kumkale'nin inşası için İstanbul'dan bir mimarın gönderildiğini belirtse de mimarın kimliği bilinmemektedir. Dönemin mimarbaşı Mustafa Ağa'nın her iki kalenin de sorumlusu olabileceği yönünde görüş bulunmaktadır. Evliya Çelebi, Seyahatname adlı eserinde, yapının mali işlerini takip eden Bina Emimi olarak Ankebud Ahmed Paşa'nın ismini vermektedir. Yapım hazırlıklarının daha erken bir tarihte başladığı tahmin edilse de inşaat sürecinin 1658 yılında başladığı kabul edilmektedir. Seddülbahir isminin geçtiği ilk resmî belge 1659 yılına tarihli bir inşaat kayıt belgesidir. Aynı yıl içinde düzenlenen Saltanat gezisi sırasında kalelerin yapımlarının da teftişi gerçekleştirilmiştir. Yedi kuleyle desteklenen dikdörtgen formlu kalenin yapı alanlarının toplamı 4150 metrekaredir (Şekil 2). 15.500 metrekarelik üst kale ve deniz seviyesindeki alt kale olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Kalenin banisi olan Hadice Turhan Sultan'ın vakfiyesini kaleme alan katipler Valide Sultan'ın küfeki taşından, kenetlerle, kagir örgüyle, meşe merteklerle

ve horasan harcıyla birleştirilmiş burçlarını ve surlarını anlatmaktadır. Kalenin beden duvarları kesme ve kaba yonu taşla örülmüştür. Bazı büyük boyutlu taşlar demir keketlerle bağlanmıştır. Yıkılan duvarlardaki hatıl boşlukları da vakfiyede anlatılanları doğrulamaktadır (Thys-Şenocak,2006). Tamirat defterleriyle beraber, çeşitli arşivlerde bulunan gravürlerden ve 18. yüzyıl sonlarında Osmanlı ordusunu yeniden yapılandırmakla görevli Baron de Tott gibi askeri danışmanların tuttukları günceler ve çizimlerden Seddülbahir Kalesi'nin yüzyıllar içindeki değişimi izlenmektedir. Grelot'nun 1683 tarihinde yaptığı gravür, Seddülbahir ile ilgili en erken görsel dokümandır. Bu döneme ait en detaylı örneklerden bazıları Fransız mühendis Plantier'nin ve de Combes kardeşlerin raporlarıdır. Kendileri 1686 ilkbaharında kalenin içini gezdiklerini söylemekte ve nüfusa değin tahminlerde bulunmaktadır, kalenin planları hazırladıkları raporlarda vardır (ÇATAB, 2024). Bibliotheque National de France arşivinde bulunan S.r Pierre Nicholas Berquin tarafından yapılan ve 1700'e tarihlenen Seddülbahir çizimleri, döneminin en detaylı görsel dokümanlarıdır (Şekil 3).

Şekil 2. Seddülbahir kalesi plan ve görünüşleri “Fort Neuf d’Europe des Dardanelles”, S.r Berquin, 1700. Bibliotheque nationale de France [G.F. 98/4/2]

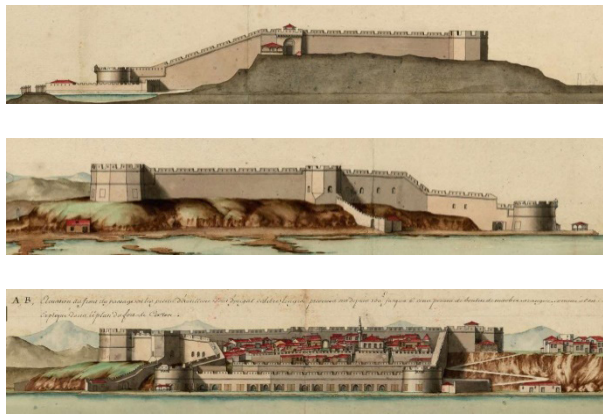
Kaynak: ÇATAB, 2024

Seddülbahir Kalesi, Çanakkale Boğazı'nın anahtarı konumunda olmasıyla Çanakkale Savaşları'nda kritik bir öneme sahipti. Deniz Muharebeleri sırasında 3 Kasım 1914'te İngiliz donanması tarafından 6 kruvazörle bombalanan kalede cephaneliğe isabet eden bomba sonucu 86 asker şehit olmuştur. Bu trajik olayın anısına kalenin kuzeydoğu beden duvarına temsili bir mezarlık inşa edilmiştir. Ayrıca 1986'da Bab-ı Kebir girişine "İlk Şehitler Anıtı" yaptırılarak savaşın ilk şehitlerine saygı ve minnet dile getirilmek amaçlanmıştır. 25 Nisan 1915'te Çanakkale Savaşı'nın kara cephesi için gerçekleştirilen ilk çıkartmalardan biri olan Seddülbahir Çıkarması sırasında, Seddülbahir Kalesi'nin kuzeybatı duvarı ve kuleleri önemli hasar görmüştür (ÇATAB, 2024). Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi sonrası uzun bir süre boyunca ihmal edilen bölge, 1930'ların ortalarından itibaren yeniden canlanmaya başlamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanımına verilen kale, 1997'de birliklerin taşınmasına kadar Türk askerinin himayesinde kalmıştır. Bu dönemde, Romanya'dan gelen Türk göçmenler Seddülbahir bölgesine yerleştirilmiştir. Savaş sırasında tahrip olan kalenin taşları, barınma ihtiyacı duyan bu göçmenler tarafından yoğun şekilde kullanılmıştır. Bu durum, savaşın yol açtığı tahribata bir katman daha eklemiştir. Askeri birliklerin kaleyi terk ettiği 1997 yılına kadar bu tahribatın izleri açıkça görülebilmekteydi (ÇATAB, 2024).

Şekil 3. John H. Allan'ın 1843 yılında Londra'da yayımlanan "Pictorial Tour in the Mediterranean" adlı eserinde yer verdiği Seddülbahir Kalesi çizimi

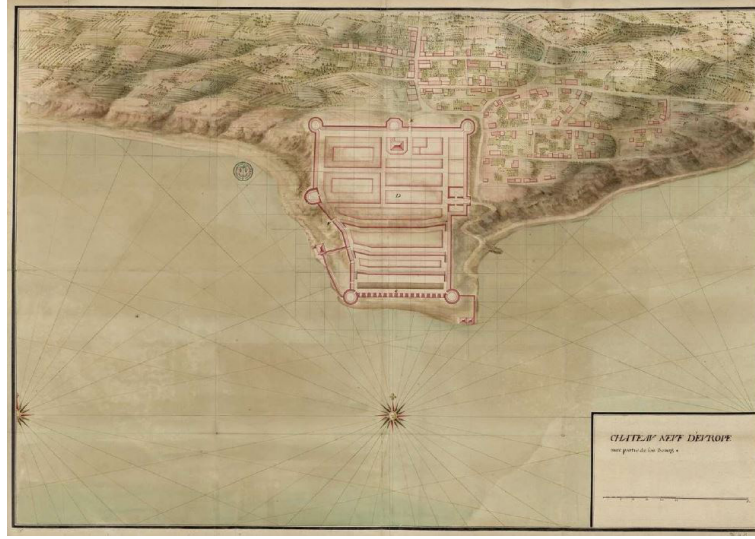
Kaynak: ÇATAB, 2024

Şekil 4. Seddülbahir kalesi görünüşleri, "Fort Neuf d'Europe des Dardanelles", S.r Berquin, 1700. Bibliotheque nationale de France [G.F. 98/4/2]

Kaynak: ÇATAB, 2024

Berquin Seddülbahir Kalesi özelinde üst avlu etrafındaki mekânların ölçekli ve gerçeğe yakın bir çizimini yapmıştır, bu plandan hareketle kalenin güneydoğu ve güneybatı deniz cephelerini ve kuzeydoğu köy cephelerini oldukça detaylı çizmiştir (Şekil 4). Plan çizimi ve görünüş detaylarından Berquin 'in hem denizden hem tüm bu cephelerden kaleyi incelediğini, hem de kalenin içine girip mekânları inceleme şansı bulunduğu anlaşılmaktadır. Seddülbahir Kalesi ile ilgili arşivlerde Berquin ile benzer yıllarda 1700'lerin başına tarihlenen önemli iki belgeleme daha bulunmaktadır. İlki Benjamin de Combes 'un 1686 tarihinde yaptığı çizimdir (Şekil 5). Bu çizim Berquin 'in çalışmalarını doğrular detaylara sahiptir (ÇATAB, 2024).

Şekil 5. Seddülbahir kalesi planı, Château neuf d'Europe avec partie de son bourg / De Combes, Combes, Benjamin de, 1686

Kaynak: ÇATAB, 2024

5.Seddülbahir Kalesi Yeniden İşlevlendirme Süreci ve Güncel Kullanımı

1973 yılından 2014 yılına kadar Seddülbahir Kalesi ve çevresi Milli Park statüsüyle korunmuştur. Bu tarihten itibaren ise Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı'nın (ÇATAB) kurulmasıyla Milli Park statüsü kaldırılarak "Tarihi Alan" niteliği kazandırılmıştır. Seddülbahir Kalesi'nin tarihi ve mimari değerlerini korumak ve gelecek nesillere aktarmak amacıyla, 1997 yılında Koç Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nin ortak girişimiyle bir akademik araştırma projesi başlatılmıştır. Bu projeye 2005-2009 yılları arasında detaylı belgeleme ve projelendirme çalışmalarıyla devamlılık sağlanmıştır. 24 Kasım 2009 tarihinde alınan 4647 sayılı karar uyarınca Seddülbahir Kalesi projesi revizyonları ve raporları Çanakkale

Koruma Kurulu tarafından kabul edilmiş, koruma grubu 1. grup olarak belirlenmiş ve tescil sınırı genişletilmiştir. 2009-2014 yılları arasında ise Doğa ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü'nün uygulama kararı beklenmiştir. 20 Haziran 2014 tarihinde Gelibolu Yarımadası Tarihi Alan Başkanlığı'nın kurulmasıyla Seddülbahir Kalesi'nin tüm sorumluluğu Orman Bakanlığı'ndan Kültür Bakanlığı'na geçmiştir. Bu durum, Seddülbahir Kalesi'nin yeniden işlevlendirilmesi için kritik bir dönüm noktası olmuştur. Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı (ÇATAB), 2015 yılında onaylanan projeler doğrultusunda restorasyon ve müze kullanımı çalışmalarına başlamış. Bu titiz ve özverili süreç, 2023 yılında tamamlanmıştır (Şekil 6). Rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri Arzu Özsavaşçı ve yeniden kullanım projesi Y. Burak Dolu tarafından hazırlanan, Gülsün Tanyeli, Lucienne Thys-Şenocak, Rahmi Nurhan Çelik ve Haluk Sesigür danışmanlığında hayata geçirilen Seddülbahir Kalesi, sadece tarihi bir yapının onarımından öte, bir kimliğin ve hafızanın yeniden canlandırılması olarak düşünülmektedir. Proje, akademik disiplinin titizliği ile uygulama becerilerinin bir araya gelmesiyle başarıya ulaşmış Çanakkale Savaşı'nın kahramanlıklarını ve fedakarlıklarını anlatan bir kapı haline gelmiştir.

Şekil 6. Seddülbahir Kalesi Hava Fotoğrafi

Kaynak: ÇATAB, 2024

Seddülbahir Kalesi'nde faaliyet gösteren müze, sadece geçmişi korumakla kalmayıp, onu günümüz diline çevirerek nesilden nesile aktarmayı da amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, kalenin tarihi boyunca kullanılmış ve günümüze ulaşan nesnelere, geleneksel müze anlayışının ötesine geçerek sanatsal bir bakış açısıyla yorumlanmıştır. Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan hurda malzemeler, yetenekli sanatçıların elinde etkileyici heykellere dönüşmüş bu heykeller, savaşın acımasızlığını ve kahramanların fedakarlığını somut bir şekilde gözler önüne sermiştir. Metal, seramik ve deri gibi farklı materyallerin kullanımıyla da tarihi olaylar, modern bir yorumla kullanıcıya sunulmaktadır.

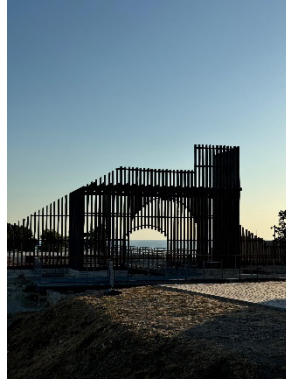
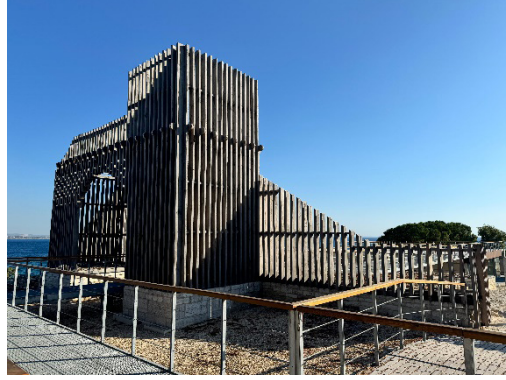
Seddülbahir Kalesi yeniden işlevlendirilmesi kapsamında müze alanında 12 temel mekân bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; 1. Ziyaretçi Karşılama Merkezi, 2. Bab-1 Kebir (Büyük Kapı), 3. Müze, 4. Tabya, 5. Kubbeli Oda, 6. Hamam Kulesi, 7. Bab-1 Sagir Kulesi (Küçük Kapı Kulesi), 8. Bayrak Kulesi (Sancak Kulesi), 9. Cezâir Kulesi (Adalar Kulesi), 10. Alt Avlu, 11. Tophane Lodos Kulesi, 12. İlk Şehitler Kabristanı'dır (Şekil 7).

Şekil 7. Seddülbahir Kalesi Müze Mekânları

Kaynak: ÇATAB, 2024

Eski işlevi okul olan ziyaretçi karşılama merkezi içerisinde buluna Engelsiz Müze'de herkes için erişilebilirlik kapsamında 3 boyutlu sanal tur yapılmaktadır. Aynı yapı içerisinde esnek kullanıma olanak sağlayan süreli sergi mekânları ve halk eğitim atölyesinde üretilen el yapımı hediyelik eşya stantları bulunmaktadır. Kaleye Bab-1 Kebir olarak adlandırılan onarımlar sırasında keşfedilen temeller üzerine aslına uygun şekilde ahşap olarak yeniden inşa edilen ana giriş kapısından giriş yapılmaktadır. Bab-1 Kebir, tarihi önemi nedeniyle günümüzde sadece temelleri kalmıştır. Bu önemli tarihi yapının silüetini geri kazanmak için, kalenin farklı dönemlerini inceleyen kapsamlı araştırmalar ışığında çağdaş bir canlandırma projesi geliştirilmiştir. Projenin temel amacı, Bab-1 Kebir'in yüksekliğini, anıtsal boyutlarını ve giriş işlevini çağdaş bir yorumla yeniden canlandırmaktır. Bunu yaparken, kalenin taş duvarlarından ayrışacak, ancak aşırı baskın olmayacak, gerektiğinde kolayca sökülebilecek bir ahşap strüktür kullanılmasına karar verilmiştir. Bu sayede hem tarihi dokunun korunması hem de modern bir eklemenin vurgulanması amaçlanmıştır. Bab-1 Kebir canlandırması, sadece görsel bir canlandırma olmanın ötesinde, ziyaretçilere kalenin tarihi ve önemi hakkında bilgi verecek bir eğitim aracı olarak da kullanılmaktadır (Şekil 8). Bu sayede, Seddülbahir Kalesi'nin ve Çanakkale Savaşı'nın hikayesi gelecek nesillere aktarılacak ve bu önemli tarihi mekânın hafızalarda yaşatılması sağlanmaktadır.

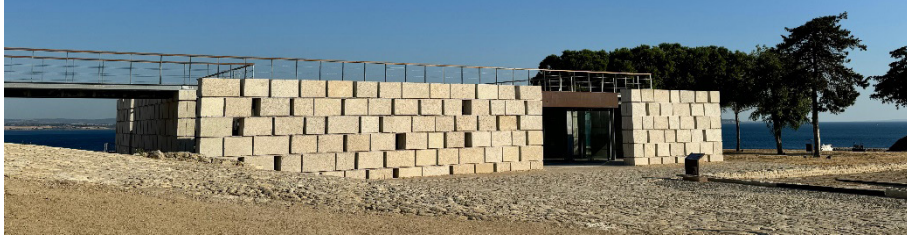

Şekil 8. Bab-ı Kebir

Kaynak: Yazar

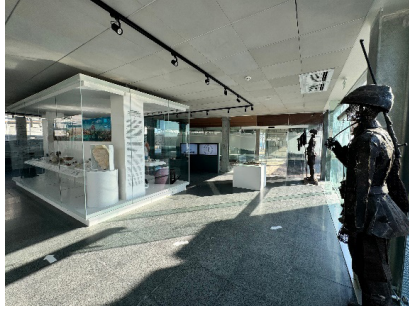
Müze kısmında, savaştan kalma şarapnel parçalarından yapılan asker heykelleri ve kalenin tarihi ve arkeolojik buluntuları sergilenmektedir. Seddülbahir Kalesi'nde, kale avlusuna engelsiz erişimi sağlamak, arkeolojik kazılarda ortaya çıkan buluntuları korumak ve sergilemek ve tarihi mekânların bütünlüğünü korumak amacıyla yeni bir müze binası tasarlanmıştır. Müze binasının tasarımı, kazılarda ortaya çıkan tarihi rampa ve kalenin mimari dokusundan esinlenmiştir. Yeni bina, kalenin silüetine uyum sağlayacak şekilde, kalenin inşasında kullanılan taşlardan yapılmış büyük bloklardan inşa edilmiştir. Binanın dış cephesinde, kale duvarlarında kullanılan özgün ahşap hatıl-piştüvan sistemi farklı bir yorumla kullanılmıştır. Tarihi rampa, müze binasının ana girişini oluşturmaktadır. Rampanın özgün duvarları korunmuş ve kayıp kısımlar korten çelik yüzeylerle tamamlanmıştır. Bu sayede, hem tarihi doku korunmuş hem de modern bir estetik yaratılmıştır (Şekil 9). Yeni müze binası, engelli ziyaretçilerin de rahatlıkla erişebileceği şekilde tasarlanmıştır. Binada, arkeolojik buluntuların uygun koşullarda sergileneceği modern sergi alanları, tuvaletler, revir ve teknik mekânlar

bulunmaktadır. Bu sayede, kullanıcılara konforlu ve keyifli bir müze deneyimi sunulması amaçlanmıştır. Seddülbahir Kalesi'nde inşa edilen yeni müze binası, tarihi ve modern unsurların uyumuyla dikkat çeken bir örnektir. Müze binası, kalenin tarihi ve kültürel değerini korumaya katkıda bulunurken, aynı zamanda kullanıcılara modern ve işlevsel bir müze deneyimi sunmaktadır (Şekil 10).

Şekil 9. Müze Yapısı

Kaynak: Yazar

Şekil 10. Müze İç Mekân

Kaynak: Yazar

Dört bonetten oluşan tabya alanında; Çanakkale'nin ilk şehitleri, Seddülbahir kahramanı Bigalı Mehmed Çavuş, basında yer alan Seddülbahir Kalesi haberleri ve asker-ressam Mehmed Ali Laga'nın karakalem çalışmaları yer almaktadır. Kubbeli Oda adı verilen mekânda, Seddülbahir Kalesi'nin 1997 yılından 2023 yılına kadar uzanan araştırma, projelendirme ve uygulama süreçleri hakkında bilgi veren anlatımlar bulunmaktadır. Hamam Kulesi adı verilen alanda kalenin yapım masraflarını karşılayan Valide Hatice Turhan Sultan hakkında bilgilerin yer aldığı sergileme alanı ve Vakfiyesinden elde edilen bilgilere dayanarak hazırlanan parfüm enstalasyonunu yer almaktadır. Seddülbahir Kalesi'nin gravürlerini, planlarını ve seyahatnamelerini sergilendiği Bab-ı Sagir Kulesi ve kara muharebelerinin yaşandığı Ertuğrul Koyu'na bakan Bayrak Kulesi müze mekânları arasında yer almaktadır. Adalar Kulesi olarak da adlandırılan Cezâir Kulesi boğaza hâkim bir konumda muhteşem manzarasıyla kullanıcılara eşsiz bir deneyim sunar. Gün batımı fotoğrafları çekmek için kullanılan kule, kalenin panoramik görüntüsünü de yakalamak için kullanılan bir mekândır. Kalede dökülen toprakların depolandığı Alt Avlu mekânları, kullanıcıları Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücüne ve tarihi atmosferine yönelik gösterimler sunmaktadır (Şekil 11). Kalenin başka bir kulesi olan Tophane Lodos Kulesi olarak adlandırılan mekân konferans salonu olarak çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır, bu kuleinin üst katı, Şehitler Abidesi ve Çanakkale Boğazı'nın etkileyici manzarasını sunmaktadır. İlk Şehitler Kabristanı alanı 3 Kasım 1914 tarihinde İtilaf Donanması'nın bombardmanı sonucu şehit olan askerlerimizin ebedi istirahatgahı olan bu kabristan, Çanakkale Savaşı'nın ilk şehitlerine saygı ve minnetimizi göstermek için önemli bir mekândır.

Şekil 11. Alt Avlu- (URL 1, 2024)

6.Bulgular- Yeni Fonksiyona Yönelik Değerlendirmeler

Çalışmanın bu bölümünde, Seddülbahir Kalesi'nin müze olarak yeniden işlevlendirilmesine yönelik dönüşümlerin kapsamlı bir analizi sunulmaktadır. Bu analizde temel çerçeve olarak, yeniden işlevlendirme projelerinde tasarım kararlarını ve çözümlerini yönlendiren "SWOT" analizi kullanılmıştır. SWOT analizi, güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler olmak üzere dört temel başlıktan oluşmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: SWOT analizi yönteminin kale yapısına uygulanması

SWOT ANALİZİ	İÇSEL FAKTÖRLER		DIŞSAL FAKTÖRLER	
Yapının Çevresel Özellikleri	Güçlü Yönler	Fırsatlar	Zayıf Yönler	Tehditler
Yapının Mimari Özellikleri				
Yapının İşlevsel Özellikleri				

Güçlü Yönler: Yapının çevresel anlamda güçlü yönleri ele alındığında; boğazın girişine hakim bir konumda yer alması, karayolu ile rahat bir ulaşımına sahip olması, arazi kullanımında doğru tercihlerin yapılması, komşularının tarihi dokuya uygun işlevlerde olması, yapının mevcut işlevi ve erişilebilirliği bölgenin turizm potansiyelinin önemli ölçüde artmasına katkıda bulunmaktadır, verilen işlevin yakın çevresine uyumlu olması, dezavantajlı gruplar için erişilebilirlik çözümlerinin olması, yapının içerisinde bulunduğu doğal güzellik, stratejik konumu, sürdürülebilirlik bağlamında yapının çevresinde ve kendinde tarihi dokuya uygun malzeme kullanımı, kentsel görünüm korunurken içinde bulunduğu çevrenin gelişimine katkı sağlanması, peyzajın çekiciliği (topografik yapı, dağlar, ormanlık alanlar), yöresel kültürün canlılığını korumakta ve geleneksel etkinliklerin günümüzde de düzenli olarak sürdürülme. Yapının mimari ve işlevsel anlamda güçlü yönleri ele alındığında; dikdörtgen bir plan formuna sahip olması, geleneksel cephe ve mekân karakterine uygun olarak restorasyonunun yapılması, mekânlar arası ilişki bağlamında alt yapı gerektiren birimlerin tek bir alanda toplanması, kullanılan malzeme ve donatılarda tarihi yapıya uygun malzeme kullanımı, mimari yapı elemanlarının kullanımda esneklik sağlaması, estetik olgusu göz önüne alındığında tarihi dokunun sürekliliğinin sağlanması, yapıya entegre edilen kimlik bakımından güçlü çağdaş ekler, yapısal ve işlevsel olarak esnek kabukların olması, özgün yeniden işleve yönelik tasarım yaklaşımları, yenilikçi yapı malzemesi ve teknolojisi, yeni işleve uyumunun sağlanması, yapının ilk işlevinin savunma yapısı olmasından dolayı iç mekân düzenlenmesinin yeni işleve adaptasyonunun uygun olması, binanın fonksiyonun getirdiği mekân ihtiyaçlarını karşılayabilecek alana sahip olması, sergileme için yeterli mekân büyüklüğünün olması, yasal tanımlarına ve müdahale ölçütlerine ilişkin ulusal ve uluslararası düzeyde kılavuzların bulunması.

Zayıf Yönler: Yapının çevresel anlamda zayıf yönleri; Tarihi koruma konusunda bilinçsiz kullanıcı sayısının fazlalığı, dezavantajlı gruplar için üretilen çözümlerin yetersiz kalması, ulaşımda acil durumlar için yeterince iyi bir altyapısı olmaması, ilgili kamu kurumlarının denetlenen ve sınırlandırılmış bir yapı kullanımı, kültürel miras değerlerinin ulusal bölgesel yerel tanıtım ve bilgilendirme çalışmalarının yeterli düzeyde olmaması, yapının içinde bulunduğu yakın çevrenin geleneksel konut yapılarında bakımsız yapıların rastlanması, mevcut turizm potansiyelinin yeterince değerlendirilmemesi, tabela-durak-aydınlatma elemanları vb. kentsel tasarım elemanlarının niteliksiz ve çevresi ile uyum sağlamaması, bölgedeki alışveriş, konaklama vb. temel ihtiyaç mekânlarının yetersizliği. Yapının mimari ve işlevsel anlamda zayıf yönleri; mevcut yapısal ve mekânsal sınırlamaların yeni işlev seçimi için önemli bir çerçeve oluşturmasıyla bu sınırlamaların yapının hangi fonksiyonları yerine getirebileceğini ve hangi fonksiyonları yerine getiremeyeceğini belirlemesi, mevcut plan şeması ve mekân sıralamasının yeni işlev seçimi üzerinde önemli etkisi, yeni işlevin gereksinim duyduğu ekipman ve mekânların tarihi yapıya montajının yapılmasındaki güçlükler, yasal statüden dolayı sınırlı müdahale, yapı içerisinde bazı sirkülasyon alanlarında yaya dolaşımının zorluğu, verilen işlevin turizm potansiyelini beklenen düzeyde karşılayamaması, yapı iç mekânlarında doğal aydınlatma azlığı, iç mekân özgün taş duvarlarının akustik anlamda kötü olması, yapı kapalı mekânlarının doğal havalandırma için yeterince pencere açıklığının bulunmaması, alt yapı sistemlerinin sonradan entegre edilmesi, yapı hacminin büyük olmasından kaynaklı güvenlik kontrolünün zorluğu.

Fırsatlar: Yapının çevresel özellikleri dikkate alındığında; çevresinde bulunan sit alanlarının etkileşim noktasında bulunması, somut ve somut olmayan miras değerleri bağlamında kent tarihi açısından önemli bir kaynak potansiyeli olması, herkes tarafından kolaylıkla algılanabilir olması, kullanıcı sirkülasyonuna olanak sağlaması, turizm potansiyelini arttırması, tarihi ve kültürel yönden sürdürülebilir verileri içermesi, çevre yerleşimine adını veren yapı niteliğinin bulunması, araç ulaşım yoluna sınır olan yapının peyzajıyla bütünleşik olması, kullanıcının odak noktasını kültür mirasına çekerek koruma kullanma dengesine yönelik farkındalık oluşturabilir. Yapının mimari ve işlevsel özellikleri dikkate alındığında; nitelikli bir yeniden kullanım, toplumda tarihi yapılara karşı farkındalığı ve takdiri artırabilir, başarılı bir yeniden kullanım örneği, diğer tarihi yapılar için ilham kaynağı olabilir, Nitelikli bir yeniden kullanım projesi, ülkemiz ve dünya çapında örnek teşkil edebilir, tarihi bir yapının yeniden kullanımı, hem kültürel hem de teknik açıdan sürdürülebilir bir çözüm sunabilir, kültürel sürdürülebilirlik, geçmişten gelen mirası korumayı ve gelecek nesillere aktarmayı ifade ederken, teknik sürdürülebilirlik ise binanın uzun ömürlü ve çevre dostu bir şekilde işlev görmesini sağlar, yeniden kullanım, her iki sürdürülebilirlik ilkesini de gözeterek tarihi yapının değerini korurken, günümüz ihtiyaçlarına da cevap verebilmesini sağlar, yapının sergileme ve kullanıcıların dinlenme mekânlarına imkân sağlaması, kullanıcıların otopark ihtiyacını rahatlıkla karşılayabilmesi, yeniden işlevlendirme çalışmalarında kullanılan yenilikler yeni yöntemleri ortaya çıkarmaya olanak sağlaması, mekânın özünde yerinde yapılan değişiklikler ile sahip olduğu kimlik bir üst seviyeye taşınabilir, yapı boyutlarının iç mekânda kullanım verimliliğini

arttırması, mekânlar arası ilişki bağlamında yapı kullanım ömrünün uzaması, müze kullanımında seçilen donatıların nitelikli olması, estetik olgusu bakımından yapı iç mekânlarının estetik bütünlüğünün pekişmesi, iç mekân aydınlatmasıyla eski işlev kale dokusunun kullanıcılara hissettirilmesi, akustik anlamda yapının doğal dokusuna zarar verilmemesi, mekânsal memnuniyetin artması, akustik bağlamında sesin mekân içerisinde yutulmaması.

Tehditler: Yapının çevresel özellikleri dikkate alındığında; kentsel dolaşımın dışında kalması, yapının konumu eskime sürecini hızlandırabilir, kültür mirasının özgün değerleri kaybedilebilir, dezavantajlı gruplar için erişilebilirlik düzeyi yapının herkes tarafından rahatlıkla kullanımını engeller, sürdürülebilirliğin üst düzeyde tutulması tarihi doku sürekliliğini zayıflatabilir, kültür mirası üzerinde yoğun kullanım baskısı oluşması. Yapının mimari ve işlevsel özellikleri dikkate alındığında; yapının özgün plan şeması değiştirilebilir, tamamı veya bir bölümü yapıya zarar verecek şekilde kullanılabilir, yeni işlev için gerekli ekipmanların montajı yapıya zarar verebilir, 1.derece koruma alanında olduğu için amaca uygun mekân düzenlemede mevcudun sınırlılıklarının olması, esas doku ile ters düşecek malzemelerin kullanılması mekânın bütünlüğünü olumsuz yönde etkileyebilir, yapının boyutları davranışsal gereksinimin min. düzeyde sağlanmasına sebep olabilir, kullanım esnekliği tasarımda sıradanlaşmayı ortaya çıkarabilir, iç mekân aydınlatması dış çevre ile ilişkiyi kısıtlayabilir, mekân akustiği eski işlevinden kaynaklı yankıya sebep olabilir, bonetlerdeki havalandırma düzeyi kullanıcıların sağlığını olumsuz düzeyde etkileyebilir, değişimi yönetmek adına yapının eski kullanımında bulunmayan çağdaş ek yapımı.

Tablo 2 ve Tablo 3’te Seddülbahir Kalesi’nin çevresel, mimari ve işlevsel özellikleri bakımından yapılan SWOT analiz sonuçları görülmektedir.

Tablo 2: Çevresel özellikler bakımından, Seddülbahir Kale Müzesi için SWOT analizi

Yapının Çevresel Özellikleri	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
	<ul style="list-style-type: none"> -Boğazın girişine hakim konum -Karayolu ile rahat ulaşım -Arazi kullanımı -Komşularının tarihi dokuya uygun işlevlerde olması -Yeni işlevin yapının yakın çevresine uyumu -Dezavantajlı gruplar için çözümlerin bulunması -Yakın çevresinin doğal güzelliği -Stratejik konumu -Yapının çevresinde ve kendinde sürdürülebilirlik bağlamında tarihi dokuya uygun malzeme kullanımı 	<ul style="list-style-type: none"> -Koruma konusunda bilinçsiz kullanıcı sayısının fazlalığı -Ulaşım alt yapı eksikliği -Dezavantajlı gruplar için çözümlerin yetersizliği -Denetlenen ve sınırlandırılmış bir yapı kullanımı -Kültürel miras değerlerinin bilgilendirme çalışmalarının yeterli düzeyde olmaması -Yakın çevresi konut yapılarının bakımsızlığı -Kentsel donatıların niteliksiz kalması -Bölgesel temel ihtiyaç mekânlarının yetersizliği
	Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> -Çevresinde bulunan sit alanlarının etkileşim noktasında bulunması -Somut ve somut olmayan miras değerleri bağlamında kent tarihi açısından önemli bir kaynak potansiyeli -Herkes tarafından algılanabilirlik -Kullanıcı sirkülasyonuna olanak sağlaması -Turizm potansiyelini artırması -Tarihi ve kültürel yönden sürdürülebilir veriler -Çevre yerleşimine adını veren yapı 	<ul style="list-style-type: none"> -Kentsel dolaşımın dışında kalması -Yapının konumu eskime sürecini hızlandırabilir -Kültür mirasının özgün değerleri kaybedilebilir -Dezavantajlı gruplar için erişilebilirlik düzeyi yapının herkes tarafından rahatlıkla kullanımını engeller -Sürdürülebilirliğin üst düzeyde tutulması tarihi doku sürekliliğini zayıflatabilir -Kültür mirası üzerinde yoğun kullanım baskısı oluşması 	

Tablo 3: Mimari ve işlevsel özellikler bakımından, Seddülbahir Kale Müzesi için SWOT analizi

	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Yapının Mimari ve İşlevsel Özellikleri	<ul style="list-style-type: none"> - Dikdörtgen bir plan formuna sahip olması -Geleneksel cephe ve mekân karakterine uygun olarak restorasyon -Alt yapı gerektiren birimlerin tek bir alanda toplanması -Kullanılan malzeme ve donatılarda tarihi yapıya uygun malzeme kullanımı -mimari yapı elemanlarının kullanımında esneklik -Estetik olgusu bağlamında tarihi doku sürekliliği -Güçlü çağdaş ekler -Yapısal ve işlevsel olarak esnek kabukların olması -Özgün yeniden işleve yönelik tasarım yaklaşımları -Yenilikçi yapı malzemesi ve teknolojisi -Yapının ilk işlevinin savunma yapısı olmasından dolayı iç mekân düzenlenmesinin yeni işleve adaptasyonunun uygun olması -Binanın fonksiyonun getirdiği mekân ihtiyaçlarını karşılayabilecek alana sahip olması Sergileme için yeterli mekân büyüklüğünün olması 	<ul style="list-style-type: none"> - Mevcut yapısal ve mekânsal sınırlamalar -Mevcut plan şeması ve mekân sıralamasının -Yeni işlevin gereksinim duyduğu ekipman ve mekânların tarihi yapıya montajının yapılmasındaki güçlükler -Yasal statüden dolayı sınırlı müdahale -Yapı içerisinde bazı sirkülasyon alanlarında yaya dolaşımının zorluğu -Verilen işlevin turizm potansiyelini beklenen düzeyde karşılayamaması -Doğal aydınlatma azlığı -İç mekân özgün taş duvarlarının akustik anlamda kötü olması -Doğal havalandırma için yeterince pencere açıklığının bulunmaması -Alt yapı sistemlerinin sonradan entegre edilmesi -Yapı hacminin büyük olmasından kaynaklı güvenlik kontrolünün zorluğu

Fırsatlar	Tehditler
<p>-Toplumda tarihi yapılara karşı farkındalığı ve takdiri artırabilir</p> <p>-Diğer tarihi yapılar için ilham kaynağı olabilir</p> <p>-Nitelikli bir yeniden kullanım projesi, ülkemiz ve dünya çapında örnek teşkil edebilir</p> <p>-Tarihi bir yapının yeniden kullanımı, hem kültürel hem de teknik açıdan sürdürülebilir bir çözüm sunabilir</p> <p>-Kültürel sürdürülebilirlik, geçmişten gelen mirası korumayı ve gelecek nesillere aktarmayı ifade ederken, teknik sürdürülebilirlik ise binanın uzun ömürlü ve çevre dostu bir şekilde işlev görmesini sağlar</p> <p>-Yeniden kullanım, her iki sürdürülebilirlik ilkesini de gözeterek tarihi yapının değerini korurken, günümüz ihtiyaçlarına da cevap verebilmesini sağlar</p> <p>-Yapının sergileme ve kullanıcıların dinlenme mekânlarına imkân sağlaması</p> <p>-Kullanıcıların otopark ihtiyacını rahatlıkla karşılayabilmesi</p> <p>-Yeniden işlevlendirme çalışmalarında kullanılan yenilikler yeni yöntemleri ortaya çıkarmaya olanak sağlaması</p> <p>-Mekânın özünde yerinde yapılan değişiklikler ile sahip olduğu kimlik bir üst seviyeye taşınabilir</p> <p>-Yapı boyutlarının iç mekânda kullanım verimliliğini artırması</p> <p>-Mekânlar arası ilişki bağlamında yapı kullanım ömrünün uzaması</p> <p>-Müze kullanımında seçilen donatıların nitelikli olması</p> <p>-Yapı iç mekânlarının estetik bütünlüğünün pekişmesi</p> <p>-İç mekân aydınlatmasıyla eski işlev kale dokusunun kullanıcılara hissettirilmesi</p> <p>-Akustik anlamda yapının doğal dokusuna zarar verilmemesi</p> <p>-Mekânsal memnuniyetin artması</p> <p>-Sesin mekân içerisinde yutulmaması</p>	<p>-Yapının özgün plan şeması değiştirilebilir</p> <p>-Yeni işlev için gerekli ekipmanların montajı yapıya zarar verebilir</p> <p>-Amaca uygun mekân düzenlemede mevcudun sınırlılıklarının olması</p> <p>-Esas doku ile ters düşecek malzemelerin kullanılması</p> <p>-Yapının boyutları davranışsal gereksinimin min. düzeyde sağlanmasına sebep olabilir</p> <p>-Kullanım esnekliği tasarımda sıradanlaşmayı ortaya çıkarabilir</p> <p>-İç mekân aydınlatması dış çevre ile ilişkiyi kısıtlayabilir,</p> <p>-Mekân akustiği eski işlevinden kaynaklı yankıya sebep olabilir</p> <p>-Bonetlerdeki havalandırma düzeyi kullanıcıların sağlığını olumsuz düzeyde etkileyebilir</p> <p>-Değişimi yönetmek adına çağdaş ek yapımı</p>

7.Sonuç

Kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması için en önemli uygulamalardan biri, nitelikli bir restorasyon ve ardından gelen yeniden işlevlendirme eylemidir. Bu sayede, tarihi yapılar sadece korunmakla kalmaz, aynı zamanda kültürel, sosyal, ekonomik ve sürdürülebilirlik açısından da birçok fayda sağlar. Yeniden işlevlendirme, kültürel bilinç ve kimlik duygusunu gelişmesine, kamusal alanların yaratılmasına ve kentsel canlılığın artmasına, kentsel yenileşmeye ve ekonomik kalkınmaya, çevresel kirliliğin azaltılmasına ve kaynakların korunmasına katkıda bulunur. Bu nedenle, tarihi binaların yeniden işlevlendirilmesi uygulamalarının teşvik edilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir. Taşınmaz kültür varlıklarının yeniden işlevlendirilmesinde, yapısal unsurların titizlikle incelenmesi ve yeni fonksiyonun bu unsurlarla uyumlu olması kritik önem taşır. Bu kapsamda; biçimsel özellikler bakımından yapının taşıyıcı sistemi, malzemesi, mekân kurgusu ve özgün işlevi kapsamlı bir şekilde analiz edilmelidir, işlev ve mekân büyüklükleri dikkate alındığında; yeni işlev, yapının özgün işlevine ve mekân büyüklüklerine uygun olmalıdır. Eski işlev yeni işlev örtüşmesi dikkate alındığında yapının tarihi dokusu ve estetiği korunurken, yeni işlevin ihtiyaç duyduğu mekânlar ve işlevler dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda, Seddülbahir Kalesi'nin müze olarak yeniden işlevlendirilmesi, uyarlanabilir yeniden kullanımın bir örneğidir. Seddülbahir Kalesi'nin müze olarak yeniden işlevlendirilmesi, kalenin tarihi ve kültürel değerini korumak ve gelecek nesillere aktarmak için önemli bir fırsattır. Örneklem yapı incelemelerine dayalı bir çerçeve kullanarak, kalenin özgün dokusunu ve tarihi bağlamını korurken, sürdürülebilir ve geri dönüştürülebilir bir yeniden kullanım tasarlanmıştır. Yeniden kullanım projesi, gerektiğinde kullanım amacına göre çeşitlilik göstermeye olanak tanıyan mekânsal organizasyonu nedeniyle esneklik ölçütünü karşılamaktadır. Seddülbahir Kalesi'nin yeniden kullanım imkânları SWOT analizine göre değerlendirilmiş, analiz sürecinde; yeni işlevin mevcut yapıya uyarlanması; çevresel, mekânsal ve mimari özellikler ile incelenmiştir. Değerlendirmede tarihi yapının yeniden kullanımında güçlü yönlerin ve fırsatların ağır bastığı gözlemlenmiştir. Stratejik konum, ulaşım kolaylığı, uyumlu komşuluklar, turizme katkı, erişilebilirlik, doğal güzellik, sosyal dayanışma, sürdürülebilirlik ve kentsel gelişime katkı gibi çevresel güçlü yönler, tarihi yapının sosyo-kültürel ve turistik açıdan değerini artırırken, sürdürülebilir bir geleceğe katkıda bulunma potansiyelini de ortaya koymaktadır. Dikdörtgen plan formu, geleneksel cephe ve mekân karakteri, alt yapı düzenlemesi, tarihi malzeme kullanımı, esnek mimari elemanlar, tarihi dokunun sürekliliği, çağdaş ekler, esnek kabuklar, özgün yeniden işlevlendirme, yeni işlev uyumu ve yasal çerçeve gibi mimari ve işlevsel güçlü yönler ise tarihi yapının işlevselliğini, estetik değerini ve zamana karşı direncini artırarak restorasyon ve yeniden işlevlendirme çalışmaları için önemli bir rehberlik sunmaktadır. Yapının yeniden kullanımının kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi için, SWOT analizinin sağladığı bilimsel ve objektif bulguların göz önünde bulundurulması kritik önem taşımaktadır. Bu sayede, yeni işlevin değerlendirilmesi daha sağlam bir temele oturmuş ve sürdürülebilirlik ilkelerine uygun hale getirilmektedir. SWOT analizi, yeni işleve yönelik değerlendirilmeye dahil edilmesi gereken sosyal, ekonomik ve politik faktörlerin yanı sıra, yapının mevcut durumuna ve gelecekteki ihtiyaçlara dair kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır.

Sonuç olarak araştırmada sunulan örneklem, müze yeniden işlevlendirmesinin, kapsamlı bir analiz ve tasarım süreci ile uygulanması halinde, miras değerlerinin sürdürülebilirliğini ve erişilebilirliğini sağlayarak, günümüz müzeciliğinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir dönüşüm modeli olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, örneklemde yer alan tasarım kararları, mevcut müze yapısı üzerinden, güçlü yönler ve fırsatların yanı sıra zayıflıklar ve tehditleri de göz önünde bulundurarak, müze mekânının kullanıcı gereksinimlerini karşılayan işlevsel bir yapıya dönüştürülmesini sağlamıştır. Bu durum, müze dönüşümünün sadece fiziki bir değişimi değil, aynı zamanda kurumsal ve işlevsel bir dönüşümü de kapsamasa gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

2863 Sayılı Kanun (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu), T.C. Resmî Gazete, sayı:18113, 23 Temmuz 1983.

378 Numaralı İlke Kararı (Taşınmaz Kültür Varlıklarının Koruma, Bakım ve Onarımlarına İlişkin İlke Kararı), T.C. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu, sayı:378, 28 Şubat 1995.

Ahunbay, Z. (2011). Yenileme, Yeniden Kullanım, Yeni İşleve Uyarlama (Renovasyon, Rehabilitasyon). Z. Ahunbay içinde, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul: YEM Yayın.

Altınoluk, Ü. (1998). Binaların Yeniden Kullanımı. İstanbul: YemYayınları.

Aziz, A. (2008). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri, (4. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bassett, P. G. (1997). The Theory and Practice of Adaptive Reuse. Symposium on Software Reusability.

Bektaş, C. (1992). Koruma Onarım. Yapı-Endüstri Merkezi, İstanbul: YEM Yayınevi.

Boccardi Giovanni ve Duvelle Cecile (2013), Introducing Cultural Heritage into Sustainable Development Agenda, UNESCO, Sessions 3A, 3A-a.

ÇATAB, (2024). Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı.

Devrim, B. (2006). Strateji formülasyonu: swot analizi, kurumsal karne, kalite fonksiyon yayılımı, sun tzu'nun işletme yönetimi stratejilerinin bütünleştirilmesi üzerine bir çalışma. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Dikçınar Sel Berna, Turgut Sırma, Berkmen Naime Hülya, Örnek Özden Elif, Akın Oya ve Yazgan Ayfer (2019), "Kentsel Koruma", İçinde, Kentsel ve Çevresel Koruma, Ed. Berna Dikçınar Sel, ss. 2-17, EISBN 978-975-06-3339-3, Eskişehir.

Douglas, J. (2006). Building adaptation. 2nd edition, Edinburgh, UK: Elsevier Butterworth-Heinemann, p.1.

Pekol, B. (2010). İstanbul'da yeni işlevlerle kullanılan tarihi yapıların üslup sorunları (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).

Thys-Şenocak, L.(2006). Ottoman Women Builders: The Architectural Patronage of Turhan Sultan, Aldershot and Burlington, Vt. Ashgate Press, (çev. Ayla Ortaç), Ha-

tice Turhan Sultan: Osmanlı Kadın Baniler, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Yeniden kullanım- Yeni işleve uyarlama. (2013). ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (s. 7). ICOMOS Türkiye Milli Komitesi.

Yıldırım, A. - Şimşek, H. (2003). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.

URL 1. (2024). https://www.arkitera.com/wp-content/uploads/2024/02/Seddulbahir-Kalesi-25_Egemen-Karakaya.jpg (Erişim Tarihi: 12.05.2024)

Karasi Beyliği Bibliyografyası

Fatih ORTA*

Özet

Karasi Beyliği, Balıkesir-Çanakkale civarını yönetmiş bir beyliktir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecinde kurulmuştur. Bu dönemde Batı Anadolu'da kurulan Türk beylikleri gibi denizcilik ama uğraşları olmuştur. Buna bağlı olarak gaza ve cihat faaliyetleri de uğraşmışlardır. Yaptıkları faaliyetler ve kültürel eserleriyle Anadolu'nun Türk yurdu olmasında etkili olmuşlardır. Bu çalışmada Karasi Beyliği'ne ilişkin yapılan çalışmalar bir araya getirilmiştir. Çalışma hazırlanırken Karasi Beyliği'nin siyasi, kültürel, ekonomik, iktisadi ve sosyal yönlerini irdeleyen araştırmaları dahil ettik. Mevcut araştırmalar içerisinde Karasi Beyliği'ni merkeze alan çalışmalara ağırlık verdik. Bu çalışma takriben 150 yıllık zaman diliminde yapılan araştırma eserlerini ihtiva etmektedir. Ana kaynaklar burada listelenmemiştir. Böylece genelde beylikler dönemi özelde ise Karasi Beyliği çalışmalarına katkı sunması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karasi Beyliği, Balıkesir, Çanakkale, Bibliyografya

* Doktora Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Balıkesir/TÜRKİYE, e-posta: fatihortaa@gmail.com

Karasi Principality Bibliography

Abstract

Karasi Principality is a principality that ruled the Balıkesir-Çanakkale region. It was established during the collapse of the Seljuk State of Turkey. In this period, like the Turkish principalities established in Western Anatolia, they were engaged in maritime activities. Accordingly, they also engaged in gaza and jihad activities. They were effective in making Anatolia a Turkish homeland with their activities and cultural works. In this study, the studies on the Karasi Principality were brought together. While preparing the study, we have included researches that examine the political, cultural, economic, economic and social aspects of the Karasi Principality. Among the existing researches, we focused on the studies that centered on the Karasi Principality. This study contains research works conducted in a period of approximately 150 years. The main sources are not listed here. Thus, it is aimed to contribute to the studies of the Principalities period in general and the Karasi Principality in particular.

Key Words: Karasi Principality, Balıkesir, Çanakkale, Bibliography

Giriş: Karasi Beyliği'ne Dair

Karasi Beyliği, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecinde Batı Anadolu'da kurulmuş ve Balıkesir-Çanakkale havalisini idare etmiş bir beyliktir. Soyu Danişmentlilere bağlanan kişilerce kurulan Karasi Beyliği, adını kurucusu olan Karasi Bey'den almıştır. Beylik, Karasi Bey, Aclan Bey, Yahşi Bey, Demirhan Bey gibi beyler tarafından idare edilmiştir. Karasi Beyliği, Batı Anadolu'da gaza faaliyetlerine müdahil olmuş, Haçlılar ve Bizans ile mücadele içerisinde bulunmuştur. Böylesine bir rekabet ortamında bölgedeki diğer gazi Türkmen beylikleri olan Aydın, Saruhan ve Menteşe beylikleri ile müşterek hareket ettiği de vakidir.

Karasi Beyliği, kısa süren ömründe oldukça hareketli zamanlar yaşamıştır. Özellikle Bizans ile olan rekabeti dikkat çekicidir. Beyliğin en parlak zamanı olarak nitelendirilebileceğimiz Yahşi Bey zamanında Bizans ve Haçlı orduları ile savaşlar yapılmıştır. Bu savaşlarda Batı Anadolu'daki diğer denizci Türk beylikleriyle birlikte hareket edildiği vakidir.¹ Yahşi Bey'den sonra Dursun Bey ve Demirhan Bey kardeşler aralarında anlaşmazlık yaşamışlardır. Dursun Bey, Orhan Bey'den aralarındaki sorunu çözmeleri için yardım talep etmiştir. Fakat Demirhan Bey'in Dursun Bey'i öldürmesi üzerine Orhan Bey, 1345 yılında Karasi Beyliği'ni topraklarına katmıştır.² Karasi Beyliği'nin Osmanlı Beyliği'ne geçmesiyle birlikte Osmanlılarda denizcilik faaliyetlerinde gelişme yaşanmıştır. Karasi Beyliği'ne ait tersaneler, gemiler ve ümera, Osmanlılarda denizciliğin gelişmesini sağlamıştır.³ Karasi Beyliği, devr-i hakimiyetinde Batı Anadolu'nun Türkleşmesine katkıda bulunmuştur. Gerek insan unsuru gerek siyasi, sosyal ve kültürel faaliyetleriyle bölgede Türk nüfuzunun artmasını sağlamıştır.⁴

Karasi Beyliği, hakkında az malumata sahip olduğumuz Anadolu beyliklerinden birisidir. Bu, hem beylikten kalan malzemenin hem de içeriden ve dışarıdan gözle yazılan kaynakların görece azlığından kaynaklanmaktadır. Esasen kurulduğu coğrafyaya ve çevresindeki devletlere baktığımız zaman, tam tersi bir durumun olması daha makul gözükmemektedir. Yalnızca *Risâletü'l-İslâm* adlı eserin Karasi Beyliği'nin lideri Yahşi Bey'e sunulduğu düşünülmektedir.⁵ (Şeker, 2024: 303-317). Bunun haricinde mevcut bilgilerimize göre beylik sahasında yazılan bir esere tesadüf edilememektedir. Zikredilen kaynak noksanlığından dolayı Karasi Beyliği'nin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik tarihi inşa ederken bazı noktalarda boşluklar kalmaktadır. Genellikle ilk dönem Osmanlı kronikleri, Memluk kaynakları ile son dönem Bizans tarihlerinden yola çıkılarak Karasi Beyliği'nin tarihi yazılmaktadır. Bu minvalde Osmanlı kronik yazarlarından Aşıkpaşazade, Oruç Bey, Karamanî Mehmed Paşa, Neşri, Kemalpaşazade, Hoca Saadeddin Efendi; Bizans tarihçilerinden Pachymeres, Gregoras, Dukas; meşhur seyyah İbn Battuta ile Mısır sahasından el-Ömerî gibi bazı isimler Karasi Beyliği'nden bahseden başlıca dönem yazarlarıdır.⁶ Bu kaynaklar sayesinde beyliğin siyasi, ekonomik, askeri ve idari tarihine ilişkin bilgilerimiz bulunmaktadır.

1 Fatma Zerrin Günel, *Karasi Beyliği*, Ankara, 1999, s. 36-44; Azer Gürcan, "XIV. Yüzyılda Edremit Körfezi'nde Karesi-Haçlı Mücadelesi", *Cumhuriyetin 100. Yılında Balıkesir Armağanı*, (Ed. Kenan Ziya Taş, Merve Üner, Ezgi Aydoğmuş), İstanbul, 2023, s. 289-302.

2 Öden, *Karasi Beyliği*, s. 49-60.

3 Mücteba İlgürel, "Osmanlı Denizciliğinin İlk Devirleri", *Belleten*, C. 65, S. 243, s. 645-647.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 4. Baskı, Ankara, 2003, s. 97.

5 Mehmet Şeker, *XIX. Türk Tarih Kongresi Bildiriler (3-7 Ekim 2022, Ankara)*, C. 2, Haz. Abdullah Kaymak, Selin Eren vd., Ankara, 2024, s. 303-317.

6 Öden, *Karasi Beyliği*, s. XII-XVIII.

Karasi Beyliği Üzerine Yapılan Çalışmaların Tarihçesi

Burada bu çalışmanın hazırlanması hakkında bazı bilgiler vermek istiyoruz. İlk önce hazırladığımız bibliyografya incelendiği zaman Karasi kelimesinin yazımında bir ortaklık olmadığı görülecektir. Karasi, Karesi, Karesioğulları, Karasi oğulları gibi muhtelif yazım biçimleri kullanılmıştır. Beyliğin ve dolayısıyla hanedanın isminin imlası ve yazım şekli üzerinde bir fikir birliğine varılmadığı ortadadır. Fakat son zamanlarda yapılan çeşitli araştırmalarda beyliğin isminin Karasi olarak yazıldığı görülmektedir. Yine de konuyla alakalı çalışmalarda imla birliğinin olmadığını ifade etmek gerekir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Karasi Beyliği ile ilgili bir Türk tarafından kaleme ilk çalışma Ahmed Tevhid'e aittir. Ahmed Tevhid, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nda yayımladığı makalesi ile Karasi Beyliği'ne ilişkin araştırmaların başlamasını sağlamıştır. Ondan sonra yerli ve yabancı pek çok araştırmacı Karasi Beyliği'nin farklı konularına ilişkin çalışmalara imza atmışlardır.

Karasi Beyliği üzerine bazı araştırmacıların nicelik olarak öne çıktıkları görülmektedir. Bu isimlerin başında Fatma Zerrin Günal Öden gelmektedir. Öden, halihazırda Karasi Beyliği'ne ilişkin ilk doktora tezinin ve kitabın da sahibidir. Bunların yanı sıra Karasi Beyliği'ni merkeze ve çevreye alan pek çok makale, kitap bölümü, bildiri ve madde kaleme almıştır. Dolayısıyla Karasi Beyliği konusunda nitelik ve nicelik yönüyle başı çektiği görülmektedir. Diğer taraftan İsmail Hakkı Uzunçarşılı da Karasi Beyliği'ni çalışmalarında çok sık işleyen tarihçilerimizdendir. Daha *Karesi Vilayeti Tarihçesi* nam eseriyle bu konuda düşüncelerini ifade etmeye başlamıştır. Bunlara ek olarak Hüseyin Kayhan, Kemal Ramazan Haykıran, Yusuf Ayönü, Konstantin Zhukov, Halil İncalık gibi pek çok araştırmacı konuya dair literatürün genişlemesine katkıda bulunmuşlardır. Balıkesir Halkevi'nin yayın organı *Kaynak* dergisinde de Karasi Beyliği'ne dair yazılar neşredilmiştir. Balıkesir Halkevi üyelerinden K. Kani Akpınarlı ve M. Ekrem Çavuldur imzaları ile çıkan yazılarda Karasi Beyliği'nin kuranların kimliği, beylik komutanları, beyliğin Osmanlı'ya intikali gibi konulardan bahsedilmiştir.

Araştırmacıların çoğu Karasi Beyliği'nden dolaylı olarak bahsetmiştir. Genellikle Balıkesir tarihi ile ilgili konularda hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezlerinde Karasi Beyliği'ne dair bilgiler de verilmiştir. Buralarda verilen genellikle birkaç sayfayı geçmemektedir. Sezai Sevim, Vehbi Günay, Fikret Yılmaz, Aynur Ünlüyol, Murat Öntuğ gibi araştırmacıların doktora tezleri bu meyanda zikredilebilir.

Karasi Beyliği üzerine yapılan çalışmalar genellikle siyasi ve ekonomik alana yoğunlaşmıştır. Zerrin Günal Öden haricinde Erdoğan Merçil, Salim Koca, Muharrem Kesik, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Vedat Turgut gibi bazı araştırmacılar kitap ve kitap bölümleriyle Karasi Beyliği tarihini yazmışlardır. Vedat Turgut ve Ekrem Çavuldur, Karasi Beyliği'nin kurucularının menşei meselesine temas eden çalışmalar kaleme almışlardır.

Halil İnalıcık, Serdar Çavuşdere, Azer Gürcan, Yusuf Ayönü, Umut Bayar, Sait Emre Çiftçi gibi araştırmacılar, Karasi Beyliği'ni gaza, cihat ve Haçlılarla ilişkiler noktasında incelemişlerdir. Kemal Ramazan Haykıran, Karasi Beyliği'ni Batı Anadolu beylikler dünyasını dikkate alarak incelemiş ve bazı Karasili idareciler üzerinde çalışmıştır. Haykıran haricinde Abdülkadir Özcan, K. Kani Akpınarlı, Ayşgöl Kılıç, İzzetullah Zeki gibi isimler beylik idarecileri ve sivil ve askeri kadrosu hakkında çalışmalar yapmışlardır.

Siyasi alandaki çalışmaların görece önemli bir kısmı beyliğin Osmanlılara bağlanması merkezinde seyretmektedir. Feridun Emecen, Elizabeth Zachariadou gibi araştırmacılar Karasi Beyliği'ni Osmanlılarla ilişkileri noktasında incelemişlerdir. Mustafa Daş, Mücteba İlgürel, K. Kani Akpınarlı, Selahattin Döğüş gibi bazı araştırmacılar Karasi Beyliği'nin denizciliği ve Osmanlı donanmasına nasıl zemin hazırladığıyla ilgili çalışmalar yapmışlardır.

Aydın Ayhan, Konstantin Zhukov, Hüsnu Öztürk, Yılmaz İzmirler, Esko Naskali, Mustafa Kalkan, İbrahim Artuk, Betül Teoman gibi isimler, Karasi Beyliği paralarına ilişkin araştırma yapanların başında gelmektedir. Ekonomisiyle alakalı çalışmalar ağırlıklı olarak paralar üzerinden ilerlemiştir. Karasi Beyliği hakkında dönem kaynaklarında sunulan bilgilerin mahdut olması, nümizmatik materyallerin kıymetini daha da arttıran unsurların başında gelmektedir. Yapılacak arkeolojik araştırmalar ile Karasi Beyliği döneminde darp edilen paraların gün yüzüne çıkarılması sağlanabilir. Hüseyin Kayhan, kaleme aldığı “Karasi Beyliği'nin Ekonomisi” makalesiyle beyliğin ekonomisinin nasıl işlediğini göstermiştir. Ayrıca Ahmet Nurullah Özdal da bir bildirisinde Ortaçağ'da Balıkesir'in ekonomik durumunu Karasi Beyliği ekseninde değerlendirmiştir.

Diğer taraftan çalışmaların bir diğer basamağını Karasi Beyliği'nden kalma muhtelif sanat eserleri ve mezar taşları üzerine yapılan araştırmalar teşkil etmektedir. Vehbi Günay, Karasi Beyliği'nden kalan maddi kùltür unsurlarını ve evkafı incelemek suretiyle beyliğin sosyal ve kùltürel tarihini aydınlatmaya çaba sarf etmiştir. Nakış Karamağaralı, Tokat'ta yer alan ve Karasi Beyliği aile fertlerinden kalma mezar taşlarını incelemiştir. Osman Bayatlı da çalışmalarında Bergama'daki Karasi Beyliği yadigarı tarihi eserlerden bahsetmiştir.

Bu çalışmada Karasi Beyliği üzerine yapılan modern araştırmaları derleyerek bu konu üzerine çalışma yapacak araştırmacılara rehberlik edebilecek bir kaynakça oluştırmaya gayret ettik. Burada sadece çağdaş araştırmaları derledik. Karasi Beyliği'ne ilişkin bilgi veren ana kaynakları burada dahil etmedik. Yaklaşık olarak 150 yıllık bir zaman diliminde yapılan çalışmaları kapsayan bu derlemede, Türkçe ve başka dillere ait çalışmaları da göstermeye gayret gösterdik. Bu çalışmada yer alan araştırmaların seçimini doğrudan Karasi Beyliği'ni merkeze almasını ve Karasi Beyliği hakkında mebzul miktarda bilgi vermesine göre yaptık. Buradaki amacımız Karasi Beyliği ile ilgili bütün çalışmaları bir araya getirip tasnif ederek ilgililerin dikkatine sunmaktır.

Bilimsel toplantılarda sunulmuş fakat yayımlanmamış çalışmalara da yer vermedik. Aynı şekilde çeşitli internet sitelerinde yazılan çevrimçi yayınları da kullanmadık. Keza Karasi Beyliği'nden bahseden tarih kaynaklarını da listeye dahil etmedik. Kitap olarak yayımlanmış tezleri, bütünlüğü bozmamak adına hem tezler hem de kitaplar kısmında gösterdik. Bibliyografyaya aldığımız çalışmaları kitaplar, kitap bölümleri, makaleler, bildiriler, ansiklopedi maddeleri ve tezler şeklinde tasnif ettik. Sınıflandırdığımız çalışmaları her grupta alfabetik olarak sıraladık. Ayrıca yazar adlarını çalışmada nasıl yazıldıysa o şekilde kullandık. Hazırladığımız bu bibliyografyanın eksikliklerine rağmen dönem çalışmalarına katkı sağlamasını amaçlıyoruz.

Karasi Beyliği Bibliyografyası

Kitaplar

AFYONCU, Erhan, *Sorularla Osmanlı Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2024, s. 47.

AKSUN, Ziya Nur, *Beylik'ten Cihan İmparatorluğu'na (1299-1520)*, (Haz. Erol Kılınç), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 53-54.

ALIÇ, Samet, *Anadolu Beyliklerinde Siyasi Evlilikler*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 79-81.

ARSLAN, İsmail, *Osmanlı Dünyasında Köyler ve Köylüler & 19. Yüzyıl Balıkesir Örneği*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014, s. 52-54.

AVCIOĞLU, Doğan, *Türklerin Tarihi*, C. 5, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993, s.2262-2263.

AYÖNÜ, Yusuf, *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311)*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2022.

BAŞTAV, Şerif, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461) – Osmanlı Türk-Bizans Münasebetleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989, s. 32, 79.

BAYATLI, Osman, *Bergama Tarihinden Türk-İslam Eserleri*, İstanbul 1956.

ÇAVUŞDERE, Serdar, *Orta Çağ'da Venedik, Papalık ve Türkler 1243-1353*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.

ÇAYLI, Murat, *Bir Haçlı'nın Rüyası & Philippe de Mézières ve Haçlılar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, s. 41-43, 75, 78.

DAŞ, Mustafa, *Bizans'ın Düşüşü*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022, s. 90-91

DEMİR, Ahmet, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Kamer Yayınları, Ankara 2015, s. 152-155.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer, *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, Alfa Kitap, İstanbul 2015,

s. 86, 108-109.

EMECEN, Feridun, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

EMECEN, Feridun, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s.46, 50-51, 54-55.

ENDER, Celil, *Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri Paraları*, İstanbul 2000.

ERDOĞRU, Mehmet Akif, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları*, C. III: XIII.-XIV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Beylikler Dönemi, İlya Yayınevi, İzmir 2012, s. 151-157.

ERSAN, Mehmet, ALİCAN, Mustafa, *Türklerin Kayıp Yüzyılı Beylikler Devri*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2017, s.159-162.

FINKEL, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, (Çev. Zülal Kılıç), Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 13-14.

GRANT, Alasdair C., *Greek Captives and Mediternean Slavery 1260-1460*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2024, s. 177, 181.

GÜNGÖR, Erol, *Tarihte Türkler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1988, s. 135-136.

JOSEPH von HAMMER-PURGSTAL, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (Çev. Mehmed Ata, Haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç), Sabah Yayınları, İstanbul, s. 125.

HATALMIŞ, Ali, *Anadolu'nun Fetih ve İslamlaşma Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020, s. 192, 206.

HAYKIRAN, Kemal Ramazan, *Suyu Aşan Kılıçlar & Osmanlı'nın Kuruluşu ve Rumeli'nin Fethinde Rol Oynayan Devlet Adamları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022.

HOLT, P. M, LAMBTON, A. K. S., LEWIS, B., *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1997, s. 279, 282.

İNALCIK, Halil, *Devlet-i 'Aliyye & Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s. 46-48.

İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), *Karesi Vilayeti Tarihçesi*, (Haz. Abdülmecit Mutfak), Zağnos Paşa Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, Balıkesir 2000.

İsmail Hakkı, *Karesi Vilayeti Tarihçesi*, İstanbul 1925.

JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Nilüfer Epçeli), C. 1, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s. 173-175.

KAHYAOĞLU, Sinan, *Edremit Tarihi & Uygarlıkların Körfezinde 3500 Yıl*, Kafekültür Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 97-101.

KAZICI, Ziya, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2011, s. 52-54.

- KESİK, Muharrem, *Anadolu Türk Beylikleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2018, 236-242.
- KILIÇ, Ayşegül, *Bir Osmanlı Akıncı Beyi Gazi Evrenos Bey*, İthaki Yayınları, İstanbul 2011.
- KOCA, Salim, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012, s. 133-136.
- KUNT, Metin, YURDAKUL, Hüseyin Gazi, ÖDEKAN, Ayla, *Türkiye Tarihi II & Osmanlı Devleti 1300-1600*, Cem Yayınevi, İstanbul 1988, s. 37-39.
- LANE-POOLE, Stanley, *İslam Devletleri Tarihi*, (Çev. Halil Edhem, Yay. Haz. Samet Alıç), Selenge Yayınları, İstanbul 2020, s. 251-253.
- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2024, s. 274-275.
- Necib Asım, Mehmed Akif, *Osmanlı Tarihi*, C.1, Tarih-i Osmanî Encümeni Neşri, İstanbul 1335, s. 496-498.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Sarı Saltık & Popüler İslam'ın Balkanlardaki Destanı Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, TTK, Ankara 2002, s. 27, 33, 59-60, 95.
- Osmanlı Belgelerinde Balıkesir*, (Ed. Dünder Alikılıç), Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Balıkesir 2022, s. 13-15.
- ÖDEN, Zerrin Günel, *Karasi Beyliği*, TTK, Ankara 1999.
- ÖZDEMİR, Zekeriya, *Karasi Beyliği'den Cumhuriyet'e Balıkesir Mülki İdarecileri*, Balıkesir Valiliği Yayınları, Ankara 2003, s. 3-5, 7.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, C.2, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1977, s. 25-26.
- SÖZLÜ, Halil, *Balıkesir'de Türk-İslâm Dönemi Eserleri*, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2023, s. 16, 51, 558-559
- ŞAHİN, Haşim, *Orta Zaman Türkleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 282.
- ŞİMŞİR, Nahide, *Balıkesir Şehri ve Tarihi Araştırmaları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 9-12.
- ŞİMŞİR, Nahide Şimşir, *Balıkesir Tarihi Araştırmaları II (Edremit Tarihi Araştırmaları)*, Post Yayınevi, İstanbul 2020, s. 14-16.
- ŞİMŞİR, Nahide, *Karasi Yörükleri*, Post Yayınevi, İstanbul 2017, s. 29-34.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 1, TTK, Ankara 1947, s. 78-81, 123.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Kitabeler*, Milli Matbaa, İstanbul 1927.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK, Ankara 1988, s. 143, 145.

YAVUZ, Nuri, *Anadolu'da Beylikler Dönemi*, Nobel Yayın Dağıtım, 3. Baskı, İstanbul 2010, s.28-31.

ZINKEISEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Nilüfer Epçeli), C. 1, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 88-91.

Kitap Bölümleri

BULDUK, Üçler Orhan, “Anadolu'nun Türkleşmesi ve Türkiye Tarihi (14. Yüzyıla Kadar)”, *Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş*, C. 1, Berikan Yayınevi, Ankara, 2022, s. 153.

GÖKBÖRÜ, Halil İbrahim, “Anadolu Beylikleri”, *İlk Türk-İslam Devletleri*, (Ed. Halil İbrahim Gökbörü), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 444-445.

GÜNAL, Zerrin, “Anadolu Beylikleri”, *Ortak Türk Tarihi*, (Ed. Bilgehan Atsız Gökdağ, Sadettin Yağmur Gömeç, Osman Karatay), C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2019, s. 82-84.

GÜNAY, Vehbi, “Karesi Beyliği İdaresinde Bergama”, *Doç. Dr. Mahmut Pehlivan Armağanı*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2000, s.256-283.

GÜRÇAN, Azer, “XIV. Yüzyılda Edremit Körfezi'nde Karesi-Haçlı Mücadelesi”, *Cumhuriyet'in 100. Yılında Balıkesir Armağanı*, (Ed. Kenan Ziya Taş, Merve Üner, Ezgi Aydoğmuş), Kriter Yayınevi, İstanbul 2023, s. 289-304.

KAYHAN, Hüseyin, “Çanakkale'de Türk Hakimiyetinin Gelişimi”, *Çanakkale Savaşları Tarihi*, (Ed. Mustafa Demir), C. 1, İstanbul 2008, s. 603-604.

MERCAN, İsmail Hakkı, “Selçuklu ve Beylikler Dönemi”, *Balıkesir Kent Tarihi*, (Ed. Ali Duymaz), Balıkesir Valiliği Yayınları, Balıkesir 2014, s. 87-92.

MERÇİL, Erdoğan, “Anadolu Beylikleri”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1976, s. 857.

ÖDEN, Zerrin Günel, “Anadolu Beyliklerinde Veliahd Tayini”, *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1995.

ÖDEN, Zerrin Günel, “Karasioğulları Beyliği”, *Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Dönemi (Sosyal ve Siyasal Hayat)*, (Ed. Ahmet Yaşar Ocak), C. 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2006, s. 159-163.

ÖDEN, Zerrin Günel, “Karasioğulları”, *Türk Dünyası Kültür Atlası Selçuklu Dönemi*, C. I, İstanbul 1997, s. 254-255.

ÖDEN, Zerrin Günel, “Karasioğulları Beyliği”, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, (Ed.

Yusuf Ayönü, Levent Kayapınar), C. 11, Siyer Yayınları, İstanbul 2018, s. 113-124.

ÖDEN, Zerrin Günel, “Karasioğulları”, *Tarihte Müslümanlar*, C. 4, Otto Yayınevi, Ankara 2020, s. 55-59.

ÖNTUĞ, M. Murat, “Sındırgı Kazası Avarız-Hane Defteri”, *Prof. Dr. Recep Yıldırım’a Armağan*, (Yay. Haz. Pınar Pınarcık vd.), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2017, s. 111-114.

ÖZKAN, Selim Hilmi, “Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Kayıtlarına Göre Balıkesir Vakıf Envanteri”, *Karesi'den Balıkesir'e & Şehrin Siyasi ve Sosyoekonomik Tarihinden Kesitler*, (Ed. Zeki Çevik, Ahmet Köç), Nobel Akademik Yayınları, Ankara 2021, s. 56-57.

SİVRİOĞLU, Ulaş Töre, “Bizans Asırlarında Kapıdağı ve Çevresi”, *Antik Çağ'dan Cumhuriyet'e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi*, (Ed. Ulaş Töre Sivrioğlu), Dora Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2018, s. 190-192.

TEOMAN, Betül Teoman, TEOMAN, Gültekin, “Anadolu Beylikleri Sikkeleri”, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, (Ed. Yusuf Ayönü, Levent Kayapınar), C. 11, Siyer Yayınları, İstanbul 2018, s.539-540.

TURĞUT, Vedat, “Karası Beyliği”, *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, (Ed. Haşim Şahin), Grafiker Yayınları, Ankara 2016, 177-190.

YILDIZ, Hakkı Dursun, “Anadolu Türk Tarihi”, *Makaleler*, C. 3, (Haz. E. Semih Yalçın, Selçuk Duman), Berikan Yayınevi, Ankara, 2007, s. 123-125.

ZACHARİADOU, Elizabeth A., “Karesi ve Osmanlı Beylikleri: İki Rakip Devlet”, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, (Ed. Elizabeth Zachariadou), (Çev. Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz, Tülin Altınova), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 240-255).

ZACHARİADOU, Elizabeth A., “The Emirate of Karasi and that of the Ottomans: Two Rival States”, *The Ottoman Empire (1300-1389)*, (Ed. Elizabeth Zachariadou), Crete University Press, Rethymann 1993, s. 225-236.

ZHUKOV, Konstantin, “Osmanlı, Karesi ve Saruhan Sikkeleri ve Türk Batı Anadolu'sunda Ortak Para Sorunu (1340-1390)”, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, (Ed. Elizabeth Zachariadou), (Çev. Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz, Tülin Altınova), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.

ZHUKOV, Konstantin, “Ottoman, Karasid and Saruhanid Coinages and Problem of Currency Community in Turkish Western Anatolia ('40s-'80s of the 14th Century)”, *The Ottoman Empire (1300-1389)*, (Ed. Elizabeth Zachariadou), Crete University Press, Rethymann 1993, s. 237-242.

Makaleler

“Karasi Beyliğinin Doğduğu Yer: Balıkesir”, *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 11, Aralık 1967, s. 187-192.

“Karesi Kelimesinin Kökeni”, *Kaynak*, C. 3, S. 31, 1935.

Ahmed Tevhid, “Balıkesir’de Karasi Oğulları”, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, Cüz 9, 1327, s. 564-568.⁷

AKPINARLI, K. Kani , “Hacı İlbeý”, *Kaynak*, S. 35, 1935, s. 875-878.

AKPINARLI, K. Kani , “Karasioğlu İmir Bey Vakfı - I”, *Kaynak*, S. 97, 1941, s. 454-455.

AKPINARLI, K. Kani , “Karasioğlu İmir Bey Vakfı - II”, *Kaynak*, S. 99, 1941, s. 490-492.

AKPINARLI, K. Kani , “Karasioğlu İmir Bey Vakfı - III”, *Kaynak*, S. 100, 1941, s. 503-505.

AKPINARLI, K. Kani, “Ece ve Fadıl Beyler”, *Kaynak*, S. 39, 1936, s. 93-96.

AKPINARLI, K. Kani, “Karesi Beyliği’nin Deniz Kuvveti”, *Kaynak*, S. 38, 1936, s. 70-72.

ARTUK, İbrahim, “Karesi Oğulları Adına Basılmış İki Sikke”, *Tarih Dergisi*, S. 33, 1982.

AYHAN, Aydın, “Hacı Bektaş Veli’nin Balıkesir’e Yolladığı Barak Baba”, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri (23-28 Ekim 2001)*, Ankara, 2001, s. 90-101.

AYHAN, Aydın, “İslam Devletlerinin Para Basımı ve Karasi Beyliği Paraları”, *Yeni Haber*, 3 Haziran 1996, s. 2.

AYÖNÜ, Yusuf, “Osmanlı Fetihleri Öncesinde Balkanlarda Türk Varlığı”, *Yeni Türkiye*, S. 66, 2015, s. 475 vd.

AYÖNÜ, Yusuf, “Osmanlılardan Önce Rumeli’de Türkler 1305-1313”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 21, S. 2, 2006, s. 20 vd.

AYÖNÜ, Yusuf, “Osmanlılardan Önce Rumeli’de Türkler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXI, S.2, 2006.

BAŐTÜRK, Nadir, “Seyyahların Gözüyle Balıkesir”, *Milli Mücadelenin 100. Yılında Kuva-yı Milliye Şehri Balıkesir Uluslararası Sempozyumu*, Ed. Zeki Çevik vd., C. 2, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Balıkesir, 2020.

BAYAR, Umut, ÇİFTÇİ, Sait Emre, “Edremit Deniz Savaşı (1334)”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 2, 2020, s. 244-250.

⁷ Burada yazının orijinal başlığı “Rum Selçuki Devletinin İnkırazıyla Teşekkül Eden Tavaif- Müluktan Karahisar-ı Sahib’de Sahip Ata Oğulları” şeklindedir. Fakat yazı ağrılık olarak Karasi Beyliği’ni merkeze aldığı için alt başlık olan “Balıkesir’de Karasi Oğulları”nı kullanmayı tercih ettik.

BAYATLI, Osman, “Bergama’da Türk-İslam Eserleri”, *Beşinci Türk Tarih Kongresi (12-17 Nisan 1956)*, TTK, Ankara, 1960, s. 279.

ÇAVULDUR, Ekrem, “Karasi Oğulları Kimlerdi – I”, *Kaynak*, S. 71, 1938.

ÇAVULDUR, Ekrem, “Karasi Oğulları Kimlerdi – II”, *Kaynak*, S. 72, 1938.

ÇAVULDUR, Ekrem, “Karasi Oğulları Kimlerdi – III”, *Kaynak*, S. 73, 1939.

ÇAVULDUR, Ekrem, “Karasi Oğulları Kimlerdi – IV”, *Kaynak*, S. 74, 1939.

ÇAVULDUR, Ekrem, “Karasi Hükümetinin Osmanlılar Tarafından Zabtı – I”, *Kaynak*, S. 80, 1939.

ÇAVULDUR, Ekrem, “Karasi Hükümetinin Osmanlılar Tarafından Zabtı – II”, *Kaynak*, S. 89, 1940.

ÇAVULDUR, Ekrem, “Karasi Hükümetinin Osmanlılar Tarafından Zabtı – III”, *Kaynak*, S. 90, 1940.

ÇAVULDUR, Ekrem, “Karasi Hükümetinin Osmanlılar Tarafından Zabtı – IV”, *Kaynak*, S. 91, 1940.

ÇAVUŞDERE, Serdar, “Marino Sanudo Torsello’nun Mektuplarında Türk Karşısı İttifak Söylemleri (1331-1334) ve Haçlı Donanma İttifakının Edremit Baskını (1334)”, *Tarih Okulu*, C. 11, S. 33, 2017, s. 179-181.

ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, “Anadolu Beylikleri Döneminde İlimi ve Kültürel Reka-
bet”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 163, 2006, s. 192-193.

DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan, “Karesi İlinden Rumeline Geçişler”, *Kaynak*, S. 38, 1936, s. 56-57.

DAŞ, Mustafa, “Osmanlı Öncesi Türk Denizciliğinde Edremit’in Yeri ve Önemi”, *Balıkesir Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Balıkesir, 2005, s. 244-247.

DERİN, Sevil, “Karesioğlu Emir Bey Türbesi”, *Milel ve Nihal*, C. 21, S. 1, 2024, s. 121-136.

DÖĞÜŞ, Selahattin, “Osmanlılarda Gaza İdeolojisinin Tarihi ve Kültürel Kaynak-
ları”, *Belleten*, C. 72, S. 265, 2008, s. 847, 855-856.

DURUKAN, Aynur, “Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit”, *Turkish Studies*, C. 9, S. 10, 2014, s. 412-414.

ERSOY, Bozkurt, “Altınova (Ayvalık) Tarihine Ait Bazı Notlar ve Yöredeki Mi-
mari Eserler”, *Kültür ve Sanat*, S. 3, 1992, s. 38.

GENÇ, Serdar, “Karesi Bey’in Mirası Kadim Şehir: Balıkesir”, *Aktüel Arkeoloji*, S. 80, Mayıs-Haziran 2021, s. 148-149.

GÜNAY, Vehbi, “Karesioğulları’nın Günümüze Ulaşan İzleri”, *XVI. Türk Tarih*

Kongresi Bildirileri, C. 3, TTK, Ankara, 2015, s. 245-274.

HACİYEV, Sani, “Rus Tarih Bilimciliğinde Batı Anadolu Beyliklerinin Tarihi Meseleleri”, *Turan-Sam*, C. 14, S. 55, 2022, s. 46-48.

HAYKIRAN, Kemal Ramazan, “Aydın Eli’nde Haçlı Seferleri: Aydınoğlu Gazi Umur Bey’in Haçlılar İle Mücadelesi”, *Yeni Fikir*, C. 8, S. 20, 2018, s. 31-32.

İŞİK, Günnur, “Beylikler Döneminde Ege Limanları”, *Genç Kalemler*, S. 6, 2019, s. 23.

IVANOV, Vladislav, “*Sacta Unio* or the Holy League 1332-36/37 As a Poltical Factor in Eastern Mediterranean and Aegean”, *Études Balkaniques*, C. 48, S. 1, 2012, s. 148-175.

İLGÜREL, Mücteba, “Osmanlı Denizciliğinin İlk Devirleri”, *Belleten*, S. 243, 2001, s.637-653.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Sultanı Orhan (1324-1362), Avrupa’da Yerleşme”, *Belleten*, C. 73, S. 266, 2009, s. 82-84.

İNALCIK, Halil, “Türk Donanmasının Beşiği: Gelibolu”, *Türk Kültürü*, S. 22, 1964, s. 57.

İNALCIK, Halil, “Türkler ve Balkanlar”, *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, S. 3, 2005, s. 22-23.

İZMİRLİER, Yılmaz, “Karaisa ve Bergama Darplı Bakır Karesi Paraları”, *Türk Nümismatik Derneği Bülteni*, S. 37-38, İstanbul, 2002, s. 47-49.

KALKAN, Mustafa, “Ortaçağ Anadolu Devletlerine-Beyliklerine Ait Yeni Bulunan Numizmatik Materyaller”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 1, 2020, s. 143-144.

KARAMAĞARALI, Beyhan, “Sivas ve Tokat’taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 1971, s. 84-85.

KAYHAN, Hüseyin, “Karesioğulları Beyliği Ekonomisi”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S.22, 2017.

KAYHAN, Hüseyin, “Osmanlı Öncesinde Akdeniz ve Çevresinde Türk Korsanları”, *Doğu Batı*, S. 34, 2005-2006, s. 283-284.

KILIÇ, Ayşegül, “Bizans ve Osmanlı Kaynaklarında Gazi Evrenos Bey’in İmajı Hakkında Bir İnceleme”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 30, S. 49, 2011, s. 139-141.

KILIÇ, Ayşegül, “Evrenos Bey’in Kökeni Hakkında Tartışmalar ve Yeni Bir Değerlendirme”, *Belleten*, C. S. 274, 2011, s. 747-759.

KİBAR, Berkay, “Erken Dönem Osmanlı Devleti ve Batı Anadolu Beylikleri İle Venedikliler Arasındaki Siyasi ve Ticari İlişkiler”, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler*

Dergisi, C. 6, S.1, 2022, s. 151, 157, 162.

Köprülüzade Mehmed Fuad, “Anadolu Beyliklerine Ait Notlar”, *Türkiyat Mecmuası*, S. 2, 1927, s. 3-4.

LAÏOU, Angeliki, “Marino Sanudo Torsello, Bizans ve Türkler: 1332-1334 Türklerle Karşı İttifakın Perde Arkası”, Çev. Murat Keçiş, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 34, 2003, s. 188, 200.

LAÏOU, Angeliki, “Marino Sanudo Torsello, Byzantium and the Turks: The Background to Anti-Turkish League of 1332-1334”, *Speculum*, C. 5, S. 3, 1970.

NASKALİ, Esko, “Bir Karesi Parası Hakkında Notlar”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, s. 12, 2002, s. 323-325.

ÖDEN, Zerrin Günal, “Anadolu Beylikleri’nde Ordu’ya Bir Bakış”, *Tarih Dergisi*, S.36, 2000, s.305-319.

ÖDEN, Zerrin Günal, “Bizans İmparatorluğu’nun Türklere Karşı Alan ve Katalanlarla İttifakı”, *Tarih Dergisi*, S.35, 1994, s.127-129.

ÖZTÜRK, Hüsnü, “Karesi-oğlu Yahşi Han Bey’e Ait Bilinmeyen Bir Sikke”, *Anadolu Sikke Monografileri*, c. 2, İstanbul, 2011, s. 81-85.

SARIOĞLU, Orhan, “Karesi Beyliğine Ait Gümüş bir Sikke”, *Türk Nümizmatik Derneği Bülteni*, No. 42, İstanbul, 2010.

SEVİM, Sezai, “XVI. Yüzyılda Balıkesir Şehir ve Nüfusu Hakkında Bazı Bilgiler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 82, 1993, s. 69-70.

SÖZLÜ, Halil, “Eski Manyas’ta Erken Osmanlı Dönemine Ait Zaviyeli Cami ve Türbe”, *Erdem*, S. 79, 2020, s. 177-178.

SU, Kamil, “Karesi Oğullarına Dair Bir Vesika”, *Kaynak*, S. 55, 1937, s.185-187.

TEKİN, Şinasi, XIV üncü Yüzyıla Ait Bir İlm-i Hâl: Risâletü’l-İslâm”, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, C. 76, 1986, s. 279-292.

TURĞUT, Vedat, “Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, 2016, s. 55-89.

UYSAL, Rasih Selçuk, “Balıkesir’le İlgili Bazı Kaynaklarda Câmî’üd-Düvel’in Yanlış ve Doğru Kullanımı”, *Türk Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 2013, s. 330-335.

YASA, Muammer Yasa, KORKUT, Halim, “Balıkesir’de Yatırlar”, *Kaynak*, C. 3, S. 32, 1935, s. 737-740.

YAVUZCAN, Gaye, “Çevrenin Merkezleşmesinde Geleneğin Etkisi: Karesioğulları Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.20, S.4, 2018, s.587-302.

YÜCEL, Yaşar, “Anadolu Beyliklerinde Devlet Teşkilatı ve Toplum Hayatı”, *Belleten*, C. 54, S. 210, 1990, s. 808, 815-816.

YÜKSEL, Ayşe Ersay, “Beylikler Döneminde Anadolu’da İnşa Edilen Ahi Yapıları Hakkında Bir Değerlendirme”, *Diyanet İlmî Dergi*, C. 59, S. 4, 2023, s. 1317-1318, 1325.

Bildiriler

AYHAN, Aydın, “Anadolu Beyliklerinin ve Osmanlı Beyliği’nin İlhanlılar Adına Kestirdiği Sikkeler”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (4-8 Ekim 1999, Ankara)*, C. 3/2, TTK, Ankara 2002, s. 1167.

DÖĞÜŞ, Selahattin, “Batı Anadolu Sahillerinde Türk Korsanları: Deniz Gazileri”, *2. Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu Bildiriler (1-4 Kasım 2013)*, (Ed. Cihan Yemişçi, Tarık Eray Çakır, Mustafa Gürbüz Beydiz, Cezmi Çoban), Bodrum Belediyesi Yayınları, Bodrum 2015, s. 578-581.

GÜNAY, Vehbi, “Karasioğulları Vakıfları”, *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. 1, TTK, Ankara 2005, s. 357-369.

HAYKIRAN, Kemal Ramazan, “Bergama’da Türk Hakimiyeti’nin Başlaması: Karasioğulları Beyliği Döneminde Bergama”, *Uluslararası Bergama Sempozyumu (7-9 Nisan 2011)*, C. 1, İzmir 2011, s. 268-275.

HAYKIRAN, Kemal Ramazan, “Kuzey Batı Anadolu Kıyılarının Türkleşmesi ve Balkanlara İlk Türk Akınları: Karesioğlu Yahşi Bey ve Faaliyetleri”, *Uluslararası Türk Kültürü ve Medeniyeti Kongresi Bildiri Kitabı*, (Ed. Ahmet Uysal), Balıkesir 2018, s. 270-273.

HAYKIRAN, Kemal Ramazan, “Osmanlı Devleti’nde Karesi’li Bir Paşa: Hacı İlbey ve Faaliyetleri”, *Millî Mücadelenin 100. Yılında Kuva-yı Milliye Şehri Balıkesir Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Zeki Çevik vd.), C. 1, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Balıkesir 2020.

İNALCIK, Halil, “Batı Anadolu’da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu (23-25 Haziran 1997, İstanbul)*, TTK, Ankara 1999, s. 175, 181-182.

KAYHAN, Hüseyin Kayhan, “Karesioğulları’nın Dahil Olduğu Beylikler Devrinde Türk Toplumunun Sosyal Adet ve Geleneği”, *Geçmişten Günümüze Balıkesir’in Kültürel Mirası*, (Ed. Mehmet Bayyığıt vd.), C.1, Palet Yayınları, Konya 2022, s.81-86.

KAYHAN, Hüseyin, “Beylikler Devri Türk Denizciliği ve Amiral Kara Mürsel Alp”, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu – II (3-5 Nisan 2015)*, C. 1, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli 2016, s. 257, 260-063.

KAYHAN, Hüseyin, “Karesi Beyliği Hâkimiyetinde Bandırma ve Çevresi-

nin Ekonomik Gelişimi”, *Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu Tam Bildiriler Kitabı*, C. I, (Ed. Zekai Mete, Ahmet Aydın vd.), Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Balıkesir 2018, s. 19-30.

MERCAN, İsmail Hakkı, “Bizans’tan Osmanlı’ya Kapıdağ Yarımadası”, *Balıkesir Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Balıkesir 2005, s. 239-240.

ÖDEN, Zerrin Günel, “Karesi ve İlk Zamanları”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu Bildiriler (18-20 Ekim 2004)*, (Ed. Necdet Hacıoğlu, Yay. Haz. Nahide Şimşir), Balıkesir Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Balıkesir 2005, s. 42-45.

ÖZDAL, Ahmet N., “Ortaçağ’da Balıkesir Çevresinin Ekonomik Potansiyeli ve Ticari Ürünleri”, *Geçmişten Günümüze Balıkesir’in Kültürel Mirası*, (Ed. Mehmet Bayyigit vd.), C.2, Palet Yayınları, Konya 2022, s. 191-197.

QASİMOVA, Sevine, MAMEDOVA, Metanet, “Tarihi Şahsiyet Gibi Karesi Beg ve Ünlü Balıkesir” *Uluslararası Balıkesir’e Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu Bildiriler (7-8 Kasım 2013)*, (Ed. Şenol Çelik, Serdar Genç), Balıkesir Belediyesi Yayınları, Balıkesir 2014, s. 389-395.

ŞEKER, Mehmet, “Karesi Beyliği’nin Kültür Hayatına Dair Bir Eser: *Risâletü’l-İslâm*” *XIX. Türk Tarih Kongresi (3-7 Ekim 2022, Ankara) Kongreye Sunulan Bildiriler*, (Haz. Abdullah Kaynak, Selin Eren vd.), C. 2, Ankara 2024, s. 303-317.

TEOMAN, Gültekin Teoman, SAĞIT, Betül, “Karesi Beyliği Sikkeleri”, *Uluslararası Bergama Sempozyumu (7-9 Nisan 2011)*, C. 1, İzmir 2011, s. 276-287.

ZEKİ, İzzetullah, “Karesi Beyi Demirhan Bey Döneminde Balıkesir”, *Geçmişten Günümüze Balıkesir’in Kültürel Mirası*, (Ed. Mehmet Bayyigit vd.), C.5, Palet Yayınları, Konya 2022, s. 417-425.

ZHUKOV, Konstantin, “The Coinages of Orhan Gazi and Beylerbeyi Karesioğlu”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu Bildiriler*, (Ed. Necdet Hacıoğlu, Yay. Haz. Nahide Şimşir), Balıkesir Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Balıkesir 2005, s.102-106.

Ansiklopedi Maddeleri

“Balıkesir”, *Küçük Türk-İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1981, s. 305-306.

“Balıkesir”, *Yurt Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1982, s. 1122-1123.

“Karasi Oğulları” *Türk Ansiklopedisi*, C. 21, Ankara 1974, s. 311-312.

“Karesi Bey”, *Ana Britannica*, C. 12, İstanbul 1988, s. 620.

“Karesi Bey”, *Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi*, C. 8, Görsel Yayınlar, 1984, s. 4766-4767.

“Karesi Bey”, *Meydan Larousse*, C. 7, Meydan Yayınevi, 1972, s. 2.

- “Karesioğulları”, *Ana Britannica*, C. 12, İstanbul 1988, s. 620.
- “Karesioğulları”, *Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi*, C. 8, Görsel Yayınlar, 1984, s. 4767.
- “Karesioğulları”, *Meydan Larousse*, C. 7, Meydan Yayınevi, 1972, s. 2-3.
- AKŞİT, Niyazi, SANIR, Ferruh, “Karasioğulları”, *Gençler İçin Genel Bilgi Ansiklopedisi*, Ağaoğlu Matbaası, İstanbul 1981, s. 790-791.
- ARIKAN, Zeki, “Balıkesir”, *EP*, 2015, s. 41.
- CAHEN, Claude, “Karasi”, *EP*, C. 4, s. 627-629.
- DARKOT, Besim, “Balıkesir”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 2.
- EMECEN, Feridun, “Bergama”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. İstanbul 1992, s.493.
- İLÜREL, Mücteba, “Balıkesir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1992, s. 13.
- İNALCIK, Halil, “Orhan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, s. 375-382.
- KRAMERS, J. H., “Karasi”, *EP*, C. 2, 1927, s. 809-810.
- ÖDEN, Zerrin Günal , “Ece Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1994, s. 379-380.
- ÖDEN, Zerrin Günal , “Karasioğulları”, *Türkler*, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 781-786.
- ÖDEN, Zerrin Günal , “Karesi Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 487-488.
- ÖDEN, Zerrin Günal , “Karesioğulları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 488-489.
- ÖNTUĞ, M. Murat, “Ahi Sinan Zaviyesi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. 1, Ticaret Bakanlığı, Ankara 2020, s. 177.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Hacı İlbey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s. 482.
- PARRY, V. J. , “Balıkesir”, *EP*, C.1.
- PARRY, V. J. , “Bergama”, *EP*, C.1.
- TUĞLACI, Pars, “Balıkesir”, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985, s. 43.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Karasi-Oğulları”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, s. 331-335.

YILDIZ, Sâkıb, “Bergama”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1992, s. 493.

ZACHARİADOU, Elizabeth A., “Karası”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Ed. Alexander P. Kazhdan, C. 2, Oxford University Press, New York-Oxford 1991, s. 1107.

Tezler

ALP, Ruhat, *Veraset Sistemi Bakımından Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti: Bir Karşılaştırma Denemesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s. 85-87.

ALTINTAŞ, Meryem, İbn Battuta’ya Göre Anadolu Şehirlerinde Siyasi, Dini, İlmî, İçtimai ve İktisadi Hayat, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, 50-53.

ARI, Alperen, *Menteşeoğulları Beyliği, Akdeniz Dünyası ve Osmanlı Beyliği: Devletlerarası İlişkilerin Gelişimi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2021.

BAYAR, Umut, *Türkiye Selçukluları ve Beylikleri Dönemi Batı Anadolu’da Türk Denizcilik Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, s. 35-48.

BEKTAŞ, Murat, *9192 Numaralı Temettuat Defterine Göre Sındırgı Kazası’nın Sosyo-Ekonomik Durumu*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2019, s. 30-31.

CARR, Michael, *Motivations and Reponse to Crusades in the Aegean: c. 1300-1500*, (Doctoral Thesis), University of London, London 2011, s. 127, 132, 151, 156, 180.

CEBECİ, Huri Melek, *Seyahatnamelere Göre Selçuklu ve Beylikler Devrinde Sosyo-Kültürel Hayat (XIII.-XV. Yüzyıl)*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2019, s. 74, 76, 81, 96, 116, 124.

ÇAKIR, Fırat, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Balıkesir Şehir Masrafları*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2016, s. 7-8.

ÇALI, Ayşegül, *Gazi Evrenos Bey*, (Yayımlanmış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.

ÇENESİZ, Yusuf, *Batı Anadolu Beylikleri Döneminde Evliliklerin Siyasete Etkisi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak 2022, s. 24-28.

EROL, Burak Gani, *Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Sos-

yal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s. 79-83.

GENÇABAN, Ayşe Meryem, *Batı Anadolu Beylikleri'nde Yönetim Anlayışı ve Hükümdarlık Alametleri (Germiyanoğulları, Karesioğulları, Aydınogulları, Menteseoğulları, Saruhanogulları)*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Munzur Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tunceli 2022, s. 9-11 vd.

GUNAN, Ömer, *Orhan Gazi Döneminin Siyasi Olayları, Devlet Teşkilatı, İlim ve Kültür Hayatı*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2014, s. 21-53.

GÜLŞEN, Ercan Alim, *Karasi Livasının Edremit Kazasına Ait Tereke Kayıtlarının Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2018, s. 6-8.

GÜNAL, F. Zerrin, *Karasi Beyliği*, (Yayımlanmış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.

GÜNAY, Vehbi, *XV-XVI. Yüzyıllarda Bergama Kazası*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1999, s. 26-36.

GÜNDOĞDU, İlknur, *Anadolu Beyliklerinde Kadın'ın Siyasi ve Sosyal Rolü*, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu 2018, s. 91-93.

IRMAK, Ali, *Osmangazi ve Orhangazi Devri Osmanlı – Bizans Münasebetleri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1994, s. 52-54.

IŞIK, Günnur, *Beylikler Devri Türkiye'sinde Ticaret ve Ekonomi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale 2020, s. 43, 49-50, 61, 65, 71-72.

KALKAN, Özlem, *Batı Anadolu Beylikleri'nin Teşekkül Devri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2011, s. 91-96.

KANBEROĞLU, Nazan, *Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da Hakimiyeti Sağlama Yolunda Beyliklerle Münasebetleri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2018, s. 48-49, 70-71.

KARABULUT, Muhammet, *Anadolu Beyliklerinde Taht Kavgaları (XI.-XV. YY.)*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2023, s. 24-25, 62-63.

KARACA, Mustafa, *Roma ve Bizans Döneminde Edremit (Adramytteion) Yöresi Tarihi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2022, s. 73-79.

KAYA, Kerim Köksal, *Anadolu Türk Beyliklerinin Devlet Teşkilatında Ortak Ku-*

rumlar (XIV.-XV. Yüzyıllar), (Yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2022, s. 34-35, 74, 107, 176, 271, 365.

KILIÇ, Sonay, *XVIII. Yüzyılda Batı Anadolu Kıyılarında Deniz Taşımacılığı (Edremit Şer'iyye Sicillerine Göre)*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2019, s. 12-14.

KOÇ, Zühal, *Karesi Sancağına Yapılan Göçler*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2014, s. 16-18.

KÖSE, İbrahim Etem, *Bizans Taht Kavgalarında Türklerin Rolü*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2023, s. 135-143.

MARIEN, Gisele, *The Black Death in Early Ottoman Territories: 1347-1350*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, Ankara 2009, s. 49-51, 95.

ÖNTUĞ, Mustafa Murat, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2003, s. 19-22.

ÖZPOLAT, Özlem, *Nüfus Defterlerine Balıkesir Kazası'nın Demografik ve İstatistikî Özellikleri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2013, 13-16.

SALARGA, Özge, *Tereke Defterlerine Göre Balıkesir Kazasının Sosyo-Ekonomik Hayatı (1698-1718)*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2019, s. 5-6.

SEVİM, Sezai, *XVI. Yüzyılda Karasi Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993, s. 44-48.

ÜNLÜYOL, Ünlüyol, *Şeriye Sicillerine Göre XVIII. Asrın İlk Yarısında Balıkesir (1700-1730)*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1995, s. 16-17.

ÜSTÜN, Cemal, *Aydınoğulları Beyliği'nin Askeri Durumu*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih, Aydın 2019, s. 40, 55-57.

YILMAZ, Fikret, *XVI. Yüzyılda Edremit Kazası*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih, İzmir 1995, s. 98-100.

Sonuç

Karasi Beyliği, kısa ömrüne rağmen Batı Anadolu Beylikler dünyasında önemli mevkie sahiptir. Denizciliği, Bizans ve Haçlı ordularıyla savaşması gibi özellikleri ile temayüz etmiştir. Ayrıca Osmanlı denizciliğinin gelişmesinde de Karasi Beyliği'nin tesirati söz konusudur. Bundan mütevellit Karasi Beyliği, modern araştırmaların konusu haline gelmiştir. Her ne kadar diğer beyliklere nazaran yazılı ve arkeolojik kaynakların mahdut hali göze çarpsa da araştırmaların niceliği kayda değerde olduğunu söyleyebiliriz.

Tespitlerimize göre, Karasi Beyliği araştırmalarının takribi olarak 150 yıllık bir geçmişi olduğunu ifade edebiliriz. Modern araştırmaları kapsayan bu süre daha da geriye götürülebilir. Bu bibliyografyadan da anlaşılacağı üzere doğrudan Karasi Beyliği'nin merkezine alan çalışmalar olduğu gibi dolaylı yoldan ondan bahseden çalışmalar olduğu görülecektir.

Karasi Beyliği'ni konu edinen çalışmaların sayısını şöyle ifade etmemiz mümkündür: 53 kitap, 23 kitap bölümü, 70 makale, 18 bildiri, 29 ansiklopedi maddesi, 35 tez çalışmasında Karasi Beyliği'nin siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel tarihi irdelenerek bu beyliğin karanlıkta kalan yönleri açığa çıkarılmasına uğraş verilmiştir. Biz de bu çalışmaları bir bibliyografyada bir araya getirmek suretiyle genelde Anadolu Beylikleri ve özelde Karasi Beyliği çalışacaklar için bir nevi rehber vazifesi görmesini amaçladık.

KAYNAKÇA

GÜRCAN, Azer, “XIV. Yüzyılda Edremit Körfezi’nde Karesi-Haçlı Mücadelesi”, *Cumhuriyet’in 100. Yılında Balıkesir Armağanı*, (Ed. Kenan Ziya Taş, Merve Üner, Ezgi Aydoğmuş), Kriter Yayınevi, İstanbul 2023, s. 289-304.

İLGÜREL, Mücteba, “Osmanlı Denizciliğinin İlk Devirleri”, *Bellekten*, S. 243, 2001, s.637-653.

ÖDEN, Zerrin Günal, *Karası Beyliği*, TTK, Ankara 1999.

ŞEKER, Mehmet, “Karesi Beyliği’nin Kültür Hayatına Dair Bir Eser: *Risâletü’l-İslâm*”, *XIX. Türk Tarih Kongresi (3-7 Ekim 2022, Ankara) Kongreye Sunulan Bildiriler*, (Haz. Abdullah Kaynak, Selin Eren vd.), C. 2, TTK, Ankara 2024, s. 303-317.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 4. Baskı, TTK, Ankara, 2003.

Türkiye'nin Kalkınma Sürecinde Emval-i Metrukenin Değerlendirilmesi (1922-1930)*

Onur ÖZ**
Muhammet ERAT***

Öz

Gerek Kurtuluş Savaşı devam ederken gerekse savaşın sona ermesiyle birlikte Türkiye, emval-i metruke konusuna büyük bir hassasiyet ve özenle eğilmiştir. Türk hükümetleri, yapmış oldukları hukuki düzenlemelerle emval-i metrukenin korunması ve değerlendirilmesi yönünde önemli çalışmışlar yürütmüştür. Aynı zamanda metruk mallar, hükümet kontrolünde tutularak onların suiistimale uğraması engellenmeye çalışılmış ve korunması için çaba harcanmıştır.

Savaşın sona ermesiyle birlikte ekonomik, sosyal ve kültürel alanda kalkınmak ve gelişmek isteyen Türkiye, hedefini gerçekleştirebilmek için emval-i metrukeye ait taşınmaz malları değerlendirme yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda, emval-i metrukelerden olan bazı taşınmazlar, bir takım kurumlara temlik ve tahsis edilmiştir. Bu kurumların başında Resmi Daireler, Belediyeler ve Özel İdareler gibi kamu kurum ve kuruluşları gelmektedir. Bundan başka Ziraat Bankası, Sanayi ve Ticaret Odaları, Borsalar ve bazı fabrikalar ile bazı hayır kurumları da bu kapsama alınmıştır. Öte yandan kültürel alana da destek olmak amacıyla, mektepler ve diğer bazı binalar ile özellikle de yurdun çeşitli yerlerinde bulunan Türk Ocaklarının ihtiyacı için bir kısım taşınmazların tahsisi ve temliki yoluna gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Emval-i Metruke, Ermeni Malları, Terkedilmiş Mallar, Türkiye'nin Kalkınma Süreci

* Bu makale, yazarın Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, onuroz3517@gmail.com

*** Prof.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, muherat@comu.edu.tr ORCID: 0000 0002 0705 1447

Evaluation of Abandoned Properties in Turkey's Development Process (1922-1930)

Abstract

Both during the War of Independence and after the war ended, Turkey has been very sensitive and attentive to the issue of abandoned properties. Turkish governments have carried out important efforts to protect and evaluate abandoned properties through legal regulations. By keeping abandoned properties under government control, they have tried to prevent their misuse and have made efforts to protect them.

With the end of the war, Turkey, which wanted to develop and improve in the economic, social and cultural fields, decided to evaluate the immovable properties belonging to abandoned properties in order to achieve this goal. In this direction, some immovable properties from abandoned properties were assigned and allocated to certain institutions. Public institutions and organizations such as Official Offices, Municipalities and Special Administrations come first among these institutions. In addition, Ziraat Bank, Chambers of Industry and Commerce, Stock Exchanges, some factories and some charitable institutions were also included in this scope. On the other hand, in order to support the cultural area, schools and some other buildings, and especially some real estates for the needs of Turkish Hearths located in various parts of the country, were allocated and transferred.

Keywords: Abandoned Properties, Armenian Properties, Abandoned Properties, Turkey's Development Process

Giriş

Emvali Metruke (Terkedilmiş Mallar) tabiri genel olarak, tehcir veya savaş dolayısıyla Anadolu'yu terk etmiş olan Rumların ve Ermenilerin arkasında bıraktığı mallar anlamında kullanılmaktadır. Emval-i metruke, kısmen Müslümanlara ait malları kapsasa bile daha çok gayrimüslimlere ait terkedilmiş taşınır ve taşınmaz malları içerisine almaktadır. Bu çalışmamızda Emval-i Metruke içerisinde yer alan taşınmazlardan gayrimüslimlere ait olanların Türkiye'nin kalkınması açısından nasıl değerlendirildiği ele alınacaktır. Bu amaç doğrultusunda sadece Ermeni emvali kullanılmamış, özellikle mübadeleye tabi tutulmuş olan Rumların arkada bıraktığı mallar da değerlendirilmiştir.

Emval-i Metruke meselesi TBMM'de ilk defa, Doğu Cephesi'nde Ermenilerle mücadele edildiği sırada, 9 Eylül 1920 tarihinde gündeme gelmiştir. Bu bağlamda, işgalden kurtarılan bölgelerdeki mallara ilişkin yapılması düşünülen düzenlemeleri içeren ve düşman istilâsından kurtulan yerlerde sahiplerinin kaçmasından dolayı, sahipsiz kalan taşınabilir mallar ve ekili topraklar hakkında hazırlanan kanun teklifi görüşülmüştür.¹

Sonrasında, gerek Doğu Cephesi'nde, gerekse Batı Cephesi'nde elde edilen başarılar, konunun 14 Mart 1921'de TBMM'de yeniden görüşülmesine neden olmuştur.² Emval-i metruke ile ilgili yapılacak olan yasal düzenlemelerle, terkedilmiş sahipsiz malların kötüye kullanılmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktaydı. Aynı zamanda sahiplerinin kaçması veya kaybolmasından dolayı sahipsiz kalmış emval-i metruke olan taşınabilir malların hükümetçe satılması, taşınmaz mallar ile ekilebilir arazilerin ise idare edilerek gelir elde edilmesi düşünülmüyordu. Sahiplerinin yurda dönmesi halinde malların yapılan masraflar tahsil edildikten sonra sahibine iade edilmesi de planlanıyordu. Böylece uzun uğraşlar neticesinde Meclis, Emval-i Metruke Kanunu adıyla bilinen söz konusu kanunu 20 Nisan 1922 tarihinde kabul etmiştir.³

Öte yandan, Osmanlı Hükümeti, 26 Eylül 1915 tarihinde, "Tasfiye Kanunu" adı verilen geçici bir kanun çıkarmış ve sevke tabi tutulan Ermenilerin yabancılara olan borçlarını, metruk malları değeri karşılığında tasfiye ederek ödemeye çalışmıştır.⁴ Bunun nedeni Ermeniler üzerine alacağı olan ülkelerin Osmanlı Hükümeti'ne uyguladığı siyasi baskılar olmuştur. Öte yandan Tasfiye Kanunu çıkarıldığı zaman sevke tabi tutulan kişiler o sırada halen Osmanlı sınırlarında yaşadığı için mallarından elde edilen hasılat doğrudan bu kişilere ödenebiliyordu. Ancak bu dönemde Türkiye sınırları dışında kaldıklarından, doğrudan ödeme konusunda güçlükler yaşanacağı için satıştan elde edilen hasılatların sahibi adına emaneten mal sandıklarında tutulması gerekiyordu. Aynı zamanda, terkedilmiş taşınmaz mallardan bazıları zarar görmüş, yıkılmaya yüz tutmuş veya kullanılamaz durumda olduğu için hükümet tarafından kiraya verilemez durumdaydı. Korunması veya idaresi mümkün olmayan metruk malların geri döndüklerinde sahiplerinin veya varislerinin de kullanabilme olasılığı olmayacağından açık arttırma yoluyla satılarak hasılatının sahiplerine verilmek üzere mal sandıklarında tutulması düşünülmüyordu. Ancak Emvali Metruke Kanunu'nun

1 TBMM Zabıt Cerideleri, Devre I, C. IV, Birleşim 62, s.38.

2 TBMM ZC, Devre I, C. XIX, Birleşim 7, ss.121-122.

3 TBMM ZC, Devre I, C. XIX, Birleşim 31, ss.303-321.

4 Detaylı bilgi için; Firdes Temizgüney, Emval-i Metruke Meselesi Ermenilerden Kalma Mallar, TTK, Ankara 2017, ss.62-74.

beşinci maddesi kaçması veya kaybolması hükmen sabit olanları kapsadığı için bu hüküm malların hükümet tarafından kullanılmasını veya satılmasını zorlaştırıyordu. Ayrıca, Emvali Metruke Kanunu'ndan önce bazı kişiler, Tasfiye Kanunu ve 8 Ocak Kararnamesinin hukuki boşluklarından yararlanarak ikametgâhı bilinmeyen kişiler hakkında yüklü alacakları olduklarını iddia ederek dava açmışlar ve bu yolla hazineyi zarara uğratmışlardır. Bu durum terkedilmiş malların büyük çoğunluğunun hak sahibi olmayanların eline geçmesine ortam hazırlıyordu. Tüm bunların önüne geçmek üzere TBMM Hükümeti, Hükümet Başkanı Hüseyin Rauf Bey'in önderliğinde Emvali Metruke Kanunu'nda değişiklikler içeren 24 Ağustos 1922, 1 Eylül 1922, 26 Kasım 1922 tarihli kanun tasarılarını 14 Nisan 1923 tarihli oturumda Meclise sunmuştur.⁵ Böylece Meclis, 20 Nisan 1922 kanununda bazı değişiklikleri içeren ve bu kanunun yerini alan 15 Nisan 1923 tarihli yeni bir kanunu kabul etmiştir. TBMM, bu yeni kanunla 1915'te sevke tabi tutulan kişilerin malları, alacakları ve borçları ile ilgili düzenlemeleri içeren bir dizi önlemi de almış oluyor ve emval-i metrukeleri koruma altına almış olmayı umuyordu. Yapılan düzenlemeyle, taşınmaz malların takdir edilecek olan bedellerinden tasfiyesinden sonra kalacak miktar, sahipleri adına gelir olarak kaydedilmiş olacaktı.⁶

Kurtuluş Savaşının sona ermesiyle birlikte, Türkiye'yi ilgilendiren bazı mühim meseleler ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında, Anadolu'ya göç eden Türk ve Müslüman muhacir mübadiller ile savaş dolayısıyla haneleri zarar görmüş olan kimselerin durumu yer alıyordu. Bir anda her iki unsurun iskân edilmesi ihtiyacının ortaya çıkması, hükümeti iskân ihtiyacını emval-i metrukeden karşılamaya yöneltmiştir.⁷ Öte yandan savaş ve işgal dolayısıyla iktisadi ve kültürel alanda kalkınmaya ihtiyaç duyan Türkiye için bir başka yol yine emval-i metrukenin değerlendirilmesi olmuştur. Bu durumda Türkiye, daha çok hükümet elinde bulunan ve sahipsiz kalmış olan taşınmaz malları değerlendirmiştir. Bundan başka, hükümetin elinde bulunan birçok metruk emvalin kontrolünün ve denetiminin dönemin şartlarına göre zor oluşu metruk malların korunmasını zorlaştırdığı gibi zarar görmesini ve kötüye kullanımını kolaylaştırıyordu. Tüm faktörler birleşince emval-i metrukenin sahiplendirilmesi ve dağıtılması elzem hale geliyordu.

Cumhuriyetin ilanından sonra emval-i metrukeyle ilgili yapılan önemli hukuki düzenlemelerden bir tanesi 13 Mart 1924 tarihli düzenleme olmuştur. Söz konusu tarihte İmar ve İskân Kanununun sekizinci maddesine ilave yapılarak gerek işgal nedeniyle düşmanın verdiği tahribattan, gerekse askeri harekât nedeniyle hükümetin verdiği zarardan dolayı evsiz kalanlar için tazminat ödenmesi yoluna gidilmiştir. Tazminatın ödenme biçimi olarak, zarar görenlerden muhtaç olanlar gözetilerek, zararlarının nispetinde hükümet elinde bulunan emval-i metrukeden artan sahipsiz emlakın dağıtılması uygun görülmüştür. Dağıtılacak olan metruk taşınmazların bedellerinin ise, daha sonra Maliye bütçesinden karşılanacak olan ödenekten mahsup edilmesi ka-

5 TBMM ZC, Devre I, C. XXIX, Birleşim 24, ss.139-143.

6 TBMM ZC, Devre I, C. XXIX, Birleşim 25, ss.159-175.

7 DABCA. BK. KDB., 6-35-16, Belge No 1-2.

rarlaştırılmıştır.⁸ Burada “artan sahipsiz metrukenin” ibaresi dikkat çekicidir. Bu durum, metruk emlakın bedelsiz olarak dağıtıldığı anlamına gelmemekle beraber, mali şartları gereği emval-i metrukeden herhangi bir taşınmaz almaya gücü yetmeyenler adına hükümet, bedeli bütçeden karşılanmak üzere, metruk malları sahiplendirme yoluna gitmiş olacaktı. Hükümet böylece, hem evsizlere çare aramayı hem de emval-i metrukenin korunmasını sağlamayı hedefliyordu. Böylece hükümet, metruk malların korunması için yapılacak olan giderlerden de sıyrılmayı umuyordu.

15 Nisan 1925 tarihine gelindiğinde ise, 13 Mart 1924 tarihli kanunun birinci ve ikinci maddelerinde bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bunun temel sebebi, tahribata uğramış olan mülklerin zararının yaklaşık iki milyar lirayı bulması, buna karşılık metruk araziden elde edilecek gelirlerin yaklaşık yirmi beş, otuz milyon lira olması nedeniyle metruk malların zararı karşılamaktan uzak olması gösterilmiştir. Aynı zamanda metruk emlakın açıkta olan kişi sayısını karşılamakta yetersiz olduğu tespit edilmiştir.⁹ 13 Mart Kanununda yer alan “artan sahipsiz metrukenin” ibaresinden de eldeki mevcut sayının söz konusu zararı karşılamayacağı kendini göstermektedir.

Yapılan değişiklikler sonucu, kanunun birinci maddesi, emval-i metrukenin Hükümet tarafından satılmasını ve elde edilen gelirin savaşta zarar gören kişilere zararları ölçüsünde verilmesini öngörüyordu. İkinci maddede yapılan değişiklik sonucu, söz konusu mallarda, Birinci Dünya Savaşı başlamadan önceki değerleri dikkate alınıyor ve Maliye bütçesinden tahsis edilip sahibinin cari hesabına kaydedilen metruk mallar, bedelleri faiziyle birlikte hesaplanmak üzere memleket sandıklarına veriliyordu. Böylece malların hem savaştan önceki değerleri korunmuş oluyor, hem de faizleri hesaplanarak sahiplerinin zarara uğramaması sağlanmış oluyordu.¹⁰ Bununla birlikte TBMM, yeni bir yasal düzenlemeye giderek mübadele dışı tutulanlardan metruk olup muhacir ve mübadillere verilmiş veya verilecek olan metruk taşınmazların 1915 yılı değerinden işlem görmesini istemiştir. Böylece, Ermenilerden ve Rumlardan kalma emval-i metrukenin 1915 yılına kayıtlı değerinden satılmasını ön gören 13 Mart 1926 tarihli ve 781 sayılı düzenlemeyi yürürlüğe koymuştur. Her iki düzenlemeden anlaşılacağı üzere emval-i metrukenin kıymeti artık Birinci Dünya Savaşı öncesi değerini işaret etmektedir. Bu düzenlemeler, emval-i metrukenin kıymetinin düşürülmesi için yapılmış düzenlemeymiş gibi bir izlenim oluşturuyor olsa da asıl amaç emval-i metrukenin değerini korumaktır. Çünkü savaş dolayısıyla birçok emval-i metruke zarar görmüş, kimisi yanmış, onarılamamış; kimisi yeniden düzenlenmiş, küçük olanlardan kimisine ise ilave odalar yapılmış olabilme ihtimali söz konusudur. Dünya savaşından itibaren Anadolu'ya göç etmeye başlayan bazı muhacirlere tahsis edilen metruk taşınmazların olduğundan¹¹ hareketle, metruk mallara iskan edilen kişilerin mallarının işgal ve savaş dolayısıyla zarara ve tahribata uğraması kaçınılmazdır. Buna karşın, 13 Mart 1926'da yapılan söz konusu düzenlemeyle birlikte emval-i metruke tahsis edilen kişinin evi savaş dolayısıyla yanmış ise o evin bedeli yirmi beş bin lirayı aşmamak

8 Söz konusu düzenlemenin muhacirlerden ayrı tutulmasına kanaat getirilerek ilave madde yerine 13 Mart 1924 tarihli “Hükümet yedinde sahipsiz olarak mevcut bulunan emlakın, emvali ve emlakı düşman, pusat ve hasbellüzum Hükümet tarafından tahribedilmiş olanlara nisbet dâhilinde tevzi hakkında kanun” olarak yürürlüğe girmiştir. Kabul edilen düzenlemenin birinci maddesi, “Mübadeleye gayri tabi eşhasa ait olup Hükümet yedinde bulunan metruk emlak ve arsa, düşman, usat ve hasbellüzum Hükümet tarafından hedim ve tahrip veya harp dolayısıyla ihraç edilmiş olan emlak sahiplerine, muhtaç olanlar tercih edilmek şartıyla zayıflarının derecesi nispetinde tevzi ve temlik olunur” şeklindeydi. İkinci maddesi ise, “bu suretle tevzi ve temlik edilecek emvali gayrimenkulenin bedelâtı bilâhara Maliye bütçesinden istihsal olunacak tahsistattan mahsub olunur” şeklindeydi; TBMM ZC, Devre II, C. VII, Birleşim 11, ss.411-420.

9 TBMM ZC, Devre II, C. XVIII, Birleşim 103, ss.56-62.

10 Firdes Temizgüney, “Lozan Sonrası Emval-i Metrukesine Yönelik Düzenleme ve Uygulamalar (1923-1928)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 62, Bahar 2018, ss. 319-320.

11 DABOA. TŞR. HL., 3-30, Belge No 1-14.

kaydıyla işleme tabi tutulacağı günün kıymetinden işlem göreceksen, aynı şekilde kişi evine bazı ilaveler yaptıysa o evin değerini idare meclisleri belirleyecekti.¹²

TBMM, emval-i metrukenin temlik ve tahsisi ile ilgili tüm bunlardan başka iki önemli hukuki düzenleme daha yapmıştır. Bunlardan ilki, emval-i metrukenin takdir olunacak bedeli karşılığında, Ticaret ve Sanayi Odaları ve Borsalar ile yeni kurulacak olan fabrikalar için tahsisini sağlayan 22 Şubat 1926 tarihli ve 748 sayılı kanundur.¹³ İkincisi ise terkedilmiş binaların Türk Ocakları, Muallimler ve Mühendisler Birliği, Himayeyi Etfal, Hilal-ı Ahmer ve Tayyare Cemiyeti gibi kuruluşlara satılmasını veya kiralanmasını sağlayan 16 Haziran 1927 tarihli ve 1080 sayılı kanundur.¹⁴

20 Nisan 1922 Tarihli Emval-i Metruke Kanunu Kapsamında Yapılan İşlemler

20 Nisan 1922 Tarihli Emval-i Metruke Kanunu, yukarıda bahsi geçtiği üzere, taşınabilir malların satılmasını, taşınmazların ise hükümet tarafından idare edilmesini öngörüyordu. Böylece Hükümet, metruk malları değerlendirerek savaşın verdiği zararı gidermeye çalışmıştır. Bu süre zarfında, çiftçilerin ihtiyacından fabrikaların geliştirilmesine ve eğitim sektörüne kadar metruk emlakın değerlendirilmesine başlanmıştır.

Bazı çiftçilerin ihtiyaçlarının emval-i metrukeden karşılandığı görülmektedir. Örneğin, 1922 sonlarına doğru Bakanlar Kurulu, Yunan ordusunun çekilmesiyle birlikte Anadolu'yu terk eden Rum ve Ermenilerin ardında bıraktığı ipek böceği tohumlarının bedeli karşılığında ziraatçılara dağıtılmasına karar vermiştir.¹⁵ Bundan başka, 1923 yılının sonlarına doğru ise emval-i metrukeden olan ve İzmir ile Manisa'da bulunan üzüm bağları, açık arttırma yöntemiyle kiraya verilmiş. O sene üzüm üreticileri zarar ettiği için kira bedelinin önce dörtte biri tahsil edildikten sonra kalanının tecil edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶ Bu karara ek olarak 13 Mart 1924 tarihinde benzer bir durumun Aydın'da bulunan incir bahçeleri kiracılarına da uygulanmasına yönelik bir takım kararlar alınmıştır.¹⁷

Aynı zamanda bazı fabrikaların geliştirilmesine yönelik bir takım çalışmalar da yürütülmüştür. Bunlardan ilki Tarsus'ta bulunan ve Mavromati ailesine ait terkedilmiş ipek ve çirçir fabrikalarıdır. 1922 yılında Hükümet tarafından müdahale edilerek el konulan bu fabrikaların açık arttırma yoluyla kiraya verilmesi uygun görülmüştür.¹⁸

Öte yandan metruk malların ihtiyaç doğrultusunda eğitim sektöründe de değerlendirilmeye başlandığı görülmüştür. 1922 yılında, Bursa Maarif Müdürü, Sultaniler, Erkek ve Kız Muallim Okulları ile Sanat Okulları öğrencilerinin ihtiyaçlarının emval-i metrukeden karşılanmasından kaynaklı duyduğu memnuniyeti Maarif Nezareti'ne yazıyla başvurarak dile getirmiştir.¹⁹ Öte yandan Antalya'da İtalya murahhası tarafından 1919 senesinde kız mektebi olarak kullanılmak üzere kiralanmış ve kiralama süresi 1924 Mart'ında son bulacak olan emval-i metrukeden Dayıoğlu kardeşlere ait bir bina, emval-i metruke komisyonu tarafından müzayede yoluyla kiralanmak istenmiştir.²⁰ Yine aynı yıl içerisinde Konya Lisesi karşısında bulunan Ermenilerden kalma ev ile bahçenin takdir olunacak bedeli karşılığında lise için istimlak edilmesi

12 TBMM ZC, Devre II, C. XXIII, Birleşim 67, ss.86-88; TBMM ZC, Devre II, C. XXIII, Birleşim 70, ss.160-161.

13 TBMM ZC, Devre II, C. XXII, Birleşim 56, ss.209-210.

14 TBMM ZC, Devre II, C. XXVI, Birleşim 117, s.274; TBMM ZC, Devre II, C. XXXIII, Birleşim 75, ss.72-76.

15 DABCA. BK. KDB., 6-37-1, Belge No 2.

16 DABCA. BK. KDB., 8-42-18, Belge No 2

17 DABCA. BK. KDB., 9-17-7, Belge No 2.

18 DABCA. BK. MGM., 140-1-7, Belge No 2-6.

19 MEB, GENEL, 241-1206-1, Belge No 2-3.

20 DABOA. HR. İM., 40-41. Belge No 1-3.

kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda Konya'da bulunan Kız Okulları ile bazı okullar tarafından kullanılan metruk binaların 1926 yılında Maarif Vekâletine temlik edileceği kararı alınmıştır.²¹

Yapılan işlemlere bakıldığında, Hükümetlerin genel olarak, 1922 Emval-i Metruke Kanununa uygun olarak hareket ettiğini, metruk mallar için kiralama yöntemine başvurduklarını ve temlik etme yoluna gitmediklerini söylemek mümkündür.

13 Mart 1924 Tarihli Kanundan Sonra Yapılan İşlemler

Yukarıda bahsi geçtiği üzere TBMM, savaşın verdiği tahribattan dolayı evsiz kalanların zararını karşılamının yolunu 13 Mart Kanunuyla onlara metruk malları dağıtarak gerçekleştirmeyi düşünmüş. Ancak yaklaşık bir yıl sonra, eldeki metruk malların zararı karşılamakta yetersiz kalacağını anlayarak 15 Nisan 1925 değişikliğine gitmiştir. Bunun yanı sıra Türk Hükümeti, daha 15 Nisan değişikliği yapılmaya kadar elindeki metruk malların bazılarını bazı kurumlara tahsis ve temlik etme yoluna gitmeye başlamıştır. Bunların başında Resmi Daireler, İl Özel İdareleri ve Türk Ocakları gelmektedir. Hükümetin, 13 Mart Kanunundan hemen sonra girişimlere başlaması, eldeki metruk malların savaştan zarar görenlerin ihtiyacını tam olarak karşılanmayacağına hükümet tarafından önceden ön görüldüğünü göstermektedir. Öte yandan metruk binalara bir de mübadilleri iskân etme girişimi ekleneceğinden aslında hükümetin sahihsiz olduğuna kanaat getirdiği metruk malları bir an evvel ülkenin kalkınması açısından değerlendirme girişimine kalkıştığını görmek mümkündür. Emval-i metrukenin idaresi daha önceki kanunla hükümete verildiğinden hükümetin elindeki metruk malların varlığını, sahiplik durumunu bilmesi, metruk malların nasıl ve ne şekilde değerlendirilebileceğinin kanaatine sahip durumda olması, onu böyle bir yola başvurmaya iten önemli bir etmen olsa gerektir. TBMM, zamanla hükümetin metruk mallarla ilgili kanısının farkına varmış olacak ki yaptığı hukuki düzenlemelerle hükümete destek sağlayacaktır.

Hükümet ilk iş olarak, 3 Nisan 1924 tarihinde çıkardığı bir kararname ile kirada olan devlet dairelerinin emval-i metrukeden olan yerlere nakledilmesini, böylece hazinenin kira bedeli ödemesi uygulamasına son verilmesini amaçlamıştır. Ancak, metruk taşınmazların muhacirlere ve mübadillere tahsis edildiği gerekçesiyle hükümet adına kullanılmayacağı bilirse de hükümet konaklarının ödediği yıllık kira bedelinin yüksek olması böyle bir kararın alınmasında önemli bir etken olmuştur. Bu nedenle bir aile iskânı için oldukça büyük olan konakların muhacirler yerine hükümet işlerine tahsis edilmesinin daha yararlı olacağı düşünülmüştür.²²

Bu karara karşılık, bazı kurumların kendileri için resmi daire tahsisi olarak emval-i metrukeye başvurulmasına yönelik, alternatif üretme girişimleri de olmuştur. Bunlardan biri olan Ünye Kaymakamlığı, makam konağı için daha önce kendilerine ayrılmış olan emval-i metrukeden kalma bir bina yerine eğitime ara vermiş olan Mustafa Kemal Paşa Mektebini veya Ana Mektebi kullanmayı önermiş. Ancak bu öneri, Ordu Vilayeti İl Genel Meclisinde yapılan müzakereler neticesinde reddedilmiş ve

21 Nevzat Onaran, Cumhuriyet'te Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930), 2013 İstanbul, s.414.

22 DABCA. BK. KDB., 9-21-4, Belge No 2.

makam konağı için daha önce ayrılmış olan emval-i metrukeden kalma bir binanın kullanılması uygun görülmüştür.²³

Metruk binaların mübadil muhacirlerde mi yoksa resmi dairelerde mi kalacağı hükümet içerisinde de ikilem yaratmıştır. 1929 yılına gelindiğinde Maliye Bakanlığı yayımladığı bir tezkere ile resmi dairelerce işgal olunan emval-i metrukeye ait binaların boşaltılarak mübadil muhacirlere bırakılmasını bildirmiştir. Ancak Bakanlar Kurulu, metruk binalara muhacirlerden çok devlet dairelerinin ihtiyaç duyduğunu ve metruk binaların muhacirlere bırakılmasının devleti daha çok zarara uğratacağını göz önünde bulundurarak karara karşı çıkmıştır. Böylece Bakanlar Kurulu, metruk binaların resmi dairelerde kalması ve devlet dairelerine tahsis edilmesine yönelik kararını yinelemiştir.²⁴

Metruk emlaktan bazı taşınmazların, Türklük ve Türk Milliyetçiliğinin inkişafı açısından Türk Ocaklarına tahsis ve temlik edilmesi girişimlerine de hızlıca başlanmıştır. 19 Mayıs 1924 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki İcra Vekilleri Heyeti tarafından çıkarılan bazı kararnameler ile Bursa, Ödemiş ve Tarsus'ta Ermenilerden kalmış olan binaların bedeli karşılığında Türk Ocaklarına satılması kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda, Bursa Türk Ocağı'nın kullanımında bulunan Ermenilerden kalma bir gazino, dört dükkân ve bir hanenin takdir edilecek bedelleri karşılığında söz konusu ocağa satılmasına karar verilmiştir.²⁵ Aynı şekilde, Ödemiş Türk Ocağı delegesi Doktor Şevket Bey tarafından yapılan başvuru neticesinde, Ödemiş'te Ermenilerden kalmış olan temsil ve müsamere salonunun, takdir edilecek bedel karşılığında Türk Ocağı'na temlik edilmesi Bakanlar Kurulu'na kabul edilmiştir.²⁶ Yine Tarsus'ta Ermenilerden kalmış olan bir kapılı hane, bir bab hane mağaza ve bir bab hane dükkân ile yetmiş dönüm bahçenin takdir edilecek kıymeti karşılığında, yirmi senelik taksitle ödenmesi şartıyla Tarsus Türk Ocağı'na devir ve satılmasına karar verilmiştir. Bu öneri, Mersin Mebusu Niyazi Bey tarafından Meclise sunulmuştur.²⁷

Öte yandan 1925 yılının hemen başında Elazığ, Afyon ve Mersin'de bulunan üç adet terk edilmiş binanın, 15 Nisan'da yapılacak olan düzenlemeyle Ermeni mallarının satışının kanunlaşmasına kadar takdir olunacak bedeli karşılığında Türk Ocaklarına kiraya verilmesi Bakanlar Kurulu tarafından uygun görülmüştür.²⁸

5 Ocak ve 8 Şubat 1925 tarihinde İçişleri Bakanlığının sunduğu tezkere doğrultusunda, Emval-i Metrukeden olan bazı bina, arsa ve mülklerin Türk Ocakları'na temlik için 1 Nisan 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından karar alınmıştır. Bu karar ile birlikte hangi Türk Ocağının, hangi emvali metrukeye bedeli karşılığında sahip olabileceği belirlenmiştir;²⁹

23 Güzel Ordu Gazetesi, Sayı 32, 7 Mayıs 1928, s.

24 DABCA. BK. KDB., 6-55-5, Belge No 1.

25 DABCA. BK. KDB., 9-26-14, Belge No 2.

26 DABCA. BK. KDB., 9-26-15, Belge No 2.

27 DABCA. BK. KDB., 9-26-16, Belge No 2.

28 DABCA. BK. KDB., 9-26-16, Belge No 2.

29 DABCA. BK. KDB., 13-27-20, Belge No 1-6.

Türk Ocağı	Satın Alabileceği Emvali Metruke
İzmir	Bakırcıyan'a ait bina
Bayramiç	Petro Hanı
Elmalı	Saçlıoğlu Hacı Yorgi'ye ait 5 üst katlı kısmı ile beraber
Kastamonu	İzbeli sokağında Artin Süzeryan'a ait mağazalar
Edremit	Camii Vasat Mahallesi Midillili Karamalı Mihalaki ve Gazar Yorgi'ye ait hisseler
Çarşamba	Güdükyan Hanı
Samsun	İstiklal Caddesi, 221 iskan numaralı hane, aynı cadde üzerinde Polihronoğlu Yavko hanesiyle birlikte
Samsun	210 numaralı Portakaloğlu zevcesine ait hane Şüküroğlu Kozma'nın tahtani ve fevkani kısmıyla birlikte
İlgın	10 numaralı bina
Alaşehir	Rum Meki ve Karapolit hane arsaları
Kandıra	Çarşı arkasında Terzi Hacı hanesi, müştemilatıyla birlikte
Nevşehir	Orta Mahalledeki Filipaki Hanesi Kandeviçoğlu İstefan'ın evi, Ermeni Kilisesi ile birlikte
Eskişehir	Hoşnudiye Mahallesi Sivrihisarlı Kalpakyan (.....) hanesi Arifiye Mahallesi Karit'in zevcesi Mihriye hanesi
Kırşehir	Bedrosyan Eczacı Mihran'a ait harap fırın dükkânı
Malatya	Ermeni emval-i metrukesinden 156 numaralı (...) oğlu Artış Toros Hamparsun ve 1 numaralı Harputlu Haçador'un haneleri
Bor	İbn-i Sırrı Mahallesi Kavakyaprak Hacı Yanko hanesi
Karahisar-ı Şarki	Rum emvalinden 8 numaralı bina
Sarayköy	Kilise binası
Elazığ	Çolak Mardiros'a ait 23 numaralı otel ve kıraathane
Balıkesir	Keresteci Corc metrukatından 497 numaralı hane
Kars	Gazipaşa caddesi 70 ve 70/4 numaralı hane
Nevşehir	Beydeğirmeni mevkiinde 3398 umumi ve 44 hususi numaralı Kacaviçoğlu İstefan hanesi ve müştemilatı bahçe ile birlikte
Garbi Karaağaç	50 dönümlük metruke arsa
Alaşehir	Meyhaneci kerimesi Fotini'ye ait bina
Bergama	İstiklal meydanında sarraf Apustol zevcesi Aspasya'ya ait bina
Bayezit	Toramanoğlu Hacı Atina'ya ait bina
Nazilli	Yanni Kalidisi'ye ait bina
Burdur	Emval-i metrukeden 9 numaralı Makasçı Yorgi hanesi, Rum Kilisesi ile beraber
Akçayışehir	Çuhalı çarşısında Yanyalı Foti veresesine ait bina
Sinop	Kosti Cemidi ve Akbaş Dimitri vereselerine ait haneler
Edirne	Rum kulübü binası
Burhaniye	Kidoti Andon'a ait Çamlı Kahve namıyla maruf bina

Isparta	Çayyolu nam-ı mahalde Doryeşoğlu hanesi, gazinosu ile birlikte
Babaeski	Koço Yorgiyadis hanesi
Antalya	Rum cemaati evkafından Metropolithane ile müştemilatından kilise, sinema, leski gazinosu, idman alanı arsası
Foça-i Atik	189 numaralı Fırıncı Todori hanesi, 190 numaralı Çaçaron Elki hanesi
Çorum	Sofular Mahallesinde Simon Peronidis hanesi
İzmit	Hürriyet caddesi Eski Yalı Camii sokağında Ziya Eczanesi karşısında Tanaşaki Konstantinidis hanesi
Söğüt	Uncu Aleko hanesi
Hayrabolu	Soytarioğlu Tanaşo hanesi, müştemilatıyla birlikte
Salihli	Meyhaneci Tako hanesi, Mihaloğlu Tanaş ve Vasil'e ait arsa ile birlikte
Çankırı	Rum emval-i metrukesinden Ayvazoğlu Tudor'a ait 130 ve 131 numaralı bina
Amasya	Kaçoni binası
Niğde	Yanni Kiryakidis vereselerine ait 279 numaralı hane, müştemilatıyla
Manisa	Palamut nahiyesi Türkocağı için 72 numaralı bina
Manisa	Veziroğlu Yanko'nun evi
Silifke	Agayus hanesi ve müştemilatı
Tarsus	Meyhaneci Harolem veresesine ait dükkanlarıyla birlikte dört bab hane
Çanakkale	Hükümet Caddesi, Yorgi Sayako mahdumu Niko hanesi, Yukarı çarşıda Dr. Mihran hanesi, müştemilatıyla
Kırkağaç	Mürselpaşa Caddesi, 27 numaralı Sazlıoğlu Ligor hanesi
Muğla	4 numaralı Manolaki hanesi, 5 numaralı Eczacı Karalimos hanesi
Menemen	Mermerli Mahallesinde Fabrikacı Dimosten namıyla kayıtlı 42 numaralı hane
Tire	Vasfibey caddesinde Arabacıoğlu Arastidi hanesi, Müştemilatıyla
Uzunköprü	Halen ocağın bulunduğu Rum binası
Çal	Çarşı içinde Gölbaşoğlu Palli hanesi
Fethiye	Niko Özyidi hanesi, müştemilatıyla
Milas	Çanağaki Aleksi hanesi Kartaloğlu Foli hanesi
Trabzon	Kostapulo'ya ait bina
Bayındır	Toramanoğlu Hacı Atina'ya ait bina
Mersin	Ohannes madaması Viktorya'ya ait hane ile arsa, Mahmudiye Mahallesinde Safralı ve Mavramoli'ye ait sinema

Tablo 1: Emval-i Metrukenin hangi Türk Ocağına temlik edildiği gösterilmiştir.

Tablodan anlaşıldığı üzere, Anadolu'yu terk etmiş olan Rum ve Ermenilerden kalma çeşitli hane ve binalar, yurdun farklı yerlerindeki 60'a yakın Türk Ocağının temlikine sunulmuştur. Bunun yanı sıra İzmir Türk Ocağı Heyeti Başkanı tarafından 1926 yılının başında İzmir Türk Ocağı olarak kullanılmak üzere, emval-i metrukeden bir bina talebi daha olmuştur.³⁰

18 Nisan 1925 tarihli Muvazene-i Umumiye Kanunu ile 22 Nisan 1925 tarihli Müzayede, Münakaşa ve İthalat Kanunlarının yayımlanmasıyla birlikte, Türk ocaklarının ihtiyacı gözetilerek Bakanlar Kurulu tarafından yapılan tahsis ve temlik işlemleri son bulmuştur. Bu durum yeni bir hukuki düzenlemeyi beraberinde getirmiştir. Emval-i metrukenin Türk Ocaklarına satışıyla ilgili ihtiyaç duyulan söz konusu hukuki düzenleme, daha önce bahsi geçtiği üzere, 16 Haziran 1927 tarihli ve 1080 sayılı kanundur. Yapılan düzenlemeyle, terkedilmiş binaların Türk Ocakları, Muallimler Birliği ve Himayeyi Etfal gibi kuruluşlara satılması veya kiralanması yasal hale gelmiştir. Bu doğrultuda, Şebinkarahisar Mebusu Ali Sururi Bey ve arkadaşları tarafından meclise sunulan bir kanun teklifiyle, kendilerine ait binaları olmayan Türk Ocaklarına, emval-i milliye ve emval-i metrukeden birer bina satışı yapılabileceği önerilmiştir. Aynı zamanda ocaklara satılacak binaların takdir olunacak bedellerinin sekiz senede, sekiz eşit taksitle ödenebileceği teklif edilmiştir. Ancak, Çatalca Mebusu Şakir Bey'in önerisiyle bu süre on seneye çıkarılmış ve ödemelerin on eşit taksitle yapılması kabul edilmiştir. Yasa teklifi mecliste görüşülürken Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey'in emval-i metrukenin söz konusu kurumlara bedelli veya bedelsiz şekilde satılmasını içeren bir önerisi olmuştur. Aynı zamanda, Hükümetin varsa elinde olan bazı binaları, kira almaksızın beş-on sene süreyle bu tür kurumlara tahsis etmesini istemiştir. Ancak Çankırı Mebusu ve aynı zamanda Maliye Bakanlığı görevini yürüten Mustafa Abdülhalik Bey, bu talebe karşı çıkmış ve hükümetin buna yetkisi olmadığını belirtmiştir.³¹

Yasanın çıkmasıyla beraber Bakanlar Kurulu, 1927 yılında aldığı bir kararla, Doğu'dan gelebilecek muhacirlere tahsis edilmesi düşüncesiyle satılmayan ve bu süre zarfında Elazığ Türk Ocaklarına kiraya verilmiş olan Paşa Mahallesinde Harputyan'dan metruk 176 numaralı hanenin açık arttırma yoluyla satılmasına onay vermiştir.³²

Bu doğrultuda, 1927 yılına gelindiğinde bazı hayır kurumlarına da emval-i metrukeden tahsis edilen taşınmazlar olduğunu görmek mümkündür. Bunlardan bir tanesi, Malatya Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) tarafından bina inşası için talep edilen bir arsadır. Söz konusu kuruma, bu talebi doğrultusunda, Malatya Baphuti mezrasında bulunan ve mübadeleye tabi tutulmayan şahıslardan olan Mari bint-i Bedrus'tan kalma metruk bir kıt'a tarla, yüz seksen beş lira bedeli karşılığında temlik edilmiştir.³³ Aynı şekilde, Eskişehir'de belediye binası civarında bulunan ve mübadeleye tabi tutulmayan şahıslardan olan metruk 656 metrekare iki kıt'a arsa, talebi doğrultusunda Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne metrekaresi kırk guruş karşılığında tahsis edilmiştir.³⁴

1928 yılına gelindiğinde Isparta'da, bir "Himaye-i Etfal Cemiyeti Müessesesi" kurulması için çalışmalar başlanmış. Bu amaçla, başını Isparta Mebusu Hafız İbrahim

30 MEB, GENEL, 103 - 508 - 37, Belge No 1-5.

31 TBMM ZC, Devre II, C. XXVI, Birleşim 117, s.274; TBMM ZC, Devre II, C. XXXIII, Birleşim 75, ss.72-76.

32 DABCA. BK. KDB., 24-25-19, Belge No 2.

33 DABCA. BK. KDB., 24-36-7, Belge No 2.

34 DABCA. BK. KDB., 24-36-8, Belge No 2.

Bey'in çektiği bir "Müessis Heyeti" kurulmuştur. Söz konusu heyet, tamamen kendi imkânlarıyla, Isparta valisinin de gösterdiği ihtimamla, emvali metrukeden kalma harabe halinde olan bir binayı 665 liraya satın almıştır. Aldıkları binayı, onarıp tadilat yaparak yenilemişler ve kullanılabilir hale getirmişlerdir. Ardından binaya "Çocuk Sarayı" adını vermişler ve binayı kendilerine uygun hale getirmişlerdir. Söz konusu heyet, binanın inşası ve tamirine devamla beraber Himaye-i Etfal Cemiyetinin gelir elde etmesi için 400 arşın bir arsa ile bir kıta tarla cemiyete temlik edilmiştir.³⁵

Bundan başka, uzun zamandan beri emval-i metruke binasında faaliyet gösteren Amasya Musiki Cemiyeti için bundan böyle söz konusu bina için mahalli idare meclisince belirlenecek bedel karşılığında kiraya verilmesi kararlaştırılmıştır.³⁶

Bunların yanı sıra Türkiye, yaşadığı işgal sürecinin yaralarını sarmak ve kültürel anlamda gelişme kat etmek için birçok ihtiyacını yine terkedilmiş mallar içerisinde seçmiştir. Bunların başında, artan nüfusa bağlı olarak ortaya çıkan okul ihtiyacı gelmektedir. Bu doğrultuda yurdun çeşitli yerlerinde bulunan terkedilmiş mallardan bazıları, mektep olarak kullanılmak üzere takdir edilecek bedelleri karşılığında Milli Eğitim Bakanlığına tahsis edilmiştir. Binalarının kullanışsız, harabe ve yıkılmak üzere olması ve kapasitelerinin yetersiz kalması, bazı okulları yine terkedilmiş Ermeni ve Rum mallarına yöneltmiştir. 1924 yılının Nisan ayında, Çengelköy Kerime Hatun Mektebi, binasının dar, karanlık ve kullanışsız olmasından dolayı emval-i metrukeden Tarla başı civarında bulunan ve bahçesi olan bir köşkün kendilerine tahsis edilmesi talebinde bulunmuştur.³⁷

Aynı şekilde, Sivas'ta bulunan Kız Muallim Mektebi, iki yüz öğrenciye hizmet vermesi gerekirken binasının küçük ve harap oluşu nedeniyle ancak elli öğrenciye kadar hizmet vermekteydi. Bu nedenle mektep için yeni bir bina arayışına girilmişti. Ancak, yeni bir bina inşa etmek için yeterli bütçe bulunmaması nedeniyle mektep için Paşa Bostan Mahallesinde bulunan Bostancıoğlu Todariki'ye ait iki bina ile Ermenilerden kalma hanelere bitişik olan iki binanın Kız Muallim Mektebine tahsis edilmesi Bakanlar Kurulu kararınca 1924 yılının yaz aylarında kabul edilmiştir.³⁸ Bu vesileyle 1925 yılına gelindiğinde Sivas Kız Muallim Mektebi için emval-i metrukeden Ermeni Mektebi olarak kullanılmış olan binanın tahsis edilmesi uygun görülmüştür.³⁹ Yine 1924 yılı içerisinde, Çorum Ziraat Mektebi için okulun yakınında bulunan ve Avadikyan Agop Veldavhans'tan metruk ve hazine adına kayıtlı on bir kıt'a arazi, halka tecrübe ve numune tarlası yapılmak üzere bedelsiz olarak okula devredilmiştir.⁴⁰

Öte yandan Bartın ve Lüleburgaz'da da benzer gelişmelerin yaşandığı görülmüştür. 1924 yılında Bartın Belediye Meclisinde yapılan bir dizi görüşmeler neticesinde emval-i metrukeden Bartınlı Mihail'e ait olan evlerin eğitime tahsis edilmesi için yerel idareye terk olunması uygun görülmüştür.⁴¹ Aynı şekilde, Lüleburgaz Erkek Muallim Mektebinin kapasitesinin iki yüzü bulması neticesinde, mektep binasına bitişik olan emval-i metruke binalarının İl İdare Meclisince tahliye edilmesi sağlanmış ve binalar söz konusu mektebe temlik olunmuştur.⁴²

35 Isparta Gazetesi, Sayı 254, 21 Mart 1928, s.14.

36 DABCA. BK. KDB., 12-72-17, Belge No 2.

37 MEB, GENEL, 92-448-25, Belge No 2.

38 DABCA. BK. KDB., 10-39-14, Belge No 2.

39 MEB, GENEL, 92-448-12, Belge No 2-3.

40 DABCA. BK. KDB., 11-48-8, Belge No 2.

41 Zonguldak Gazetesi, Sayı 54, 24 Ağustos 1924, s.1.

42 Öz Dilek Gazetesi, Sayı 3, 1 Eylül 1924, s.10.

Bakanlar Kurulu, 18 Mart 1925 tarihinde aldığı bir kararla, gayrimüslimlere ait terk edilmiş okul, mabet, hayır ve sağlık müesseselerinin Özel İdarelere devredilmesini uygun görmüştü. Hükümet, bunun emval-i metruke kanununca sakıncası olmadığına kanaat getirerek konuyla ilgili emval-i metruke kanununda her hangi bir düzenleme yapmaya lüzum görmemişti.⁴³ Bu doğrultuda, İzmir'de, 1923'ten itibaren iki yıl boyunca mektep olarak kullanılan Rum ve Ermenilerin terk etmiş olduğu bazı evlerin İl Özel İdaresine devri için çalışmalar yürütülmüştür. Bunlar arasında, Saltanat-ı Milliye Mektebi için İzmir Kordonda bulunan Rumlardan kalma bir ev yer almıştır. Bir diğeri, Göztepe'de Ermenilerden kalma bir evde faaliyet göstermiş olan Hâkimiyet-i Milliye Mektebidir. Aynı şekilde, Reddi İlhak Mektebi, İkinci Kordonda Rumlardan kalma bir evde faaliyet göstermiştir. Ayrıca, Dokuz Eylül Mektebi ile Hilal Mektebi Bornova'da Ermenilerden kalma evlerde hizmet vermişlerdir. 1925 yılına gelindiğinde İzmir Maarif Müdürlüğü, Bakanlığa yaptığı müracaatla, söz konusu okulların faaliyetlerine devam etmesi gerektiği üzerinde duruyordu. Müdürlük, İzmir'de faaliyet gösteren beş yabancı okula karşılık Türk okullarının sayıca azlığını vurgulamış. İzmir'in önemli bir mevkide bulunması ve nüfusunun artıyor olmasından dolayı okul ihtiyacının giderek arttığını, bu nedenle, birçok Türk öğrencinin tahsilden yoksun kaldığını, bazılarının tahsiline yabancı okullarda devam ettiğini dile getirmiştir. Talepleri dikkate alan Maarif Bakanlığı, Rum ve Ermenilerden kalma evlerde bulunan söz konusu mekteplerin İl Özel İdaresine bedeli karşılığında devredilmesi için hükümete müracaatta bulunmuştur. Durumu inceleyen Maliye Bakanlığı, İzmir'de terk edilmiş halde bulunan Rum ve Ermeni mallarının 4,5 milyon liralık kısmı ile yine onlara ait bazı emlak ve arazilerin satışının gerçekleştirilebileceği yönünde Başbakanlığa görüş bildirmiştir. Sonuç olarak Başbakanlık, Maliye Bakanlığının görüşünü uygun bularak söz konusu mekteplerin bulunduğu binaların İzmir İl Özel İdaresine takdir edilecek bedeli karşılığında devredilmesini uygun görmüştür.⁴⁴

Emval-i Metrukenin ticari, ekonomik ve sanayi alanlarında gelişme kat edebilmek adına bazı kurumların ihtiyacı için de işleme tabi tutulduğu görülmektedir. Metruk gayrimenkullerin öncelikli olarak sanayicilere verilmesi gereği sanayiciler tarafından Mart 1923'te, İzmir İktisat Kongresi esnasında talep edilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde kongre, "emval-i metrukeden müessesat-ı sınaïyenin bil hassa sanat erbabına verilmesi ve sanayi muhitlerinin inhilalinden vikayesi" yönünde karar almıştır.⁴⁵

Öte yandan, Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü, Ankara Ziraat Bankası'nın ahşap binalar arasında bulunması ve bu nedenle her türlü tehlikeye açık bir halde olmasından dolayı yeni bir binanın inşa edilmesi için ilgili makamlardan arsa talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine 3 Ağustos 1924 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu, bankanın daha güvenli bir şekilde çalışabilmesi için Ankara Balık Pazarı civarında bulunan emval-i metrukeden 600 metrekaarelik bir arsanın Bankaya satışını uygun görmüştür.⁴⁶

Maraş'ta tesis edilecek olan bir Çeltik Fabrikası için de Ermeni emval-i metrukesinden olan bir arsa uygun görülmüştür. Söz konusu arsa, şehrin güney yakasında, Islahiye yolunun yanında on dönüme yakın olup Hoca Tortu mahallesinde Karabet ve

43 DABCA. BK. KDB., 13-16-20, Belge No 2.

44 DABCA. BK. MGM., 140-2-2, Belge No 3-8.

45 Onaran, *a.g.e.*, ss.141-142.

46 DABCA. BK. KDB., 10-38-2, Belge No 2.

Abraham adlarına kayıtlı bir kıt'a arazinden oluşmaktaydı. Bakanlar Kurulu'nun 24 Ağustos 1924 tarihinde aldığı karar doğrultusunda, Hazinece bedeli takdir edilecek olan arsa, söz konusu fabrikanın kurulabilmesi için en uygun alan olarak düşünülmüştür.⁴⁷

1925 yılına gelindiğinde, dokuz seneden beri metruk bir halde bulunan ve ihmal edildiği anlaşılan yine Ermeni emval-i metrukesinden Elazığ İplik Fabrikası ile ilgili bazı çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir. Bu doğrultuda fabrikanın, takdir edilen fiyattan ve uzun taksitlerle Elazığ'ın pamuk ihtiyacını temin etmek ve pamuk ekimini korumak amacıyla on beş sermayedar tarafından kurulmuş olan bir şirkete temlik edilmesi Bakanlar Kurulu'na kabul edilmiştir.⁴⁸ Ancak söz konusu İplik Fabrikasının, 15 Nisan 1925 tarihli düzenlemelere göre müzayede yoluyla temlik edilmesi mümkün olmasa da Bakanlar Kurulu konuyu görüşmek ve incelemek üzere toplanmıştır. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu, söz konusu fabrikanın belirlenen fiyattan müzayedeye konulmasının zorunlu olduğu kanaatine varmıştır.⁴⁹ Diğer taraftan İzmir Borsa İdaresi tarafından İzmir İncir Borsası olarak kullanılmak üzere emval-i metrukeden iki bina talep edildiği görülmektedir. Bunun üzerine, Mart 1925'te, 2 ve 4 numaralı binaların takdir edilecek kira bedeli karşılığında İzmir Borsa İdaresine tahsis edilmesine karar verilmiştir.⁵⁰

Öte yandan, tarihler 2 Aralık 1925'i gösterdiğinde Bakanlar Kurulu tarafından meclise bir kanun tasarısı sunularak emvali metrukeden yapılan satışların kanunla da hüküm altına alınması teklif edilmiştir.⁵¹ Kanun teklifine göre, Ticaret ve Sanayi Odaları ile açılacak olan borsalar ve tesis olunacak fabrikalar için tahsisine lüzum görülecek emvali milliye ve metruke ile vakıf emlak ve arsaların takdir edilecek bedeli karşılığında söz konusu kurumlara verilmesi öngörülmüyordu. Kanun tasarısı mecliste görüşülürken bazı mebusların merakı üzerine kanunun, Tayyare Cemiyeti, Himaye-i Etfal, Türk Ocakları ve Muallimler Birliğini de kapsayıp kapsamadığı sorulmuştur. TBMM'nin 15 Şubat 1926 tarihli birleşiminde görüşülen tasarının gerekçeli kararında, ülkenin ticari yönden gelişimine ışık tutan Ticaret ve Sanayi Odalarının küçük ve harap olan binalarda hizmet verdiği belirtilmiş ve bir kısmının da Belediye ve Hükümet dairelerinin küçük bir odasında bulunduğu dile getirilmiştir. Özellikle İstanbul, İzmir, Konya ve Adana gibi önemli ticaret merkezlerinin de aynı durumda olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle ülkenin dört bir yanındaki Odalardan daha elverişli ve kullanışlı binalar talep edilmekte olduğu belirtilmiştir. Hükümetçe inşası zorunlu görülen bazı fabrika ve tesisler hakkında dahi aynı durumun söz konusu olduğu vurgulanmıştır. Kavanin-i Maliye Encümeni, Ticaret ve Sanayi Odaları ve Borsaları ile fabrikalar ve tesislerin yanı sıra kanun kapsamına Türk Ocakları ve belediye binalarının da alınmasını önermiştir. Ticaret Encümeni ise kanunun Ziraat Bankalarını da kapsamasını, fabrikaların ise sadece elli beygirlik kapasitede olanlarını içine almasını teklif etmiştir.⁵²

22 Şubat 1926 tarihinde yapılan toplantı ile söz konusu kanun "Genel çıkarlara hizmet eden müesseseler ile belediyelere ve ticaret ve ticaret ve sanayi ve ziraat oda-

47 DABCA. BK. KDB., 10-40-19, Belge No 2.

48 DABCA. BK. KDB., 15-54-14, Belge No 2.

49 DABCA. BK. KDB., 16-72-13, Belge No 2.

50 DABCA. BK. KDB., 13-20-12, Belge No 2.

51 DABCA. BK. KDB., 16-75-19, Belge No 2.

52 TBMM ZC, Devre II, Cilt 22, Birleşim 56, ss.14-17.

larıyla borsalara ve Hükümet ve Sanayi ve Maadin Bankası tarafından gerek re'sen ve gerek iştirak suretiyle vücuda getirilecek fabrika ve müesseselere, emvali milliye ve metrukeden veya mazbut vakıflardan lüzumu görülecek arazi ve arsalar icra Vekilleri Heyeti Kararıyla İdare Heyetlerince takdir olunacak bedel mukabilinde satılabilir" şeklinde kabul edilmiştir.⁵³

Daha önce bedelsiz olarak Balıkesir Ticaret Odası ve Borsası ile Balıkesir İktisat Müdürlüğü'ne tahsis edilmiş olan emval-i metrukeden kalma mağaza ve dükkânların 17 Aralık 1925 tarihi itibarıyla bedeli karşılığında söz konusu kurumlara kiralanması sağlanmıştır.⁵⁴ Ayrıca, 1926 yılında, Adana'nın Tekkezimmiyan mahallesinde bulunan Ermeni milletinden Kasap Paulus adına kayıtlı 3/10 numaralı hane, Adana Bölge Ticaret Müdürlüğü'ne tahsis edilmiştir.⁵⁵ Yine aynı mahalleden Bahçecioğlu Kasap Panus veresesinden metruk olan ve daire kullanımına elverişli olduğu düşünülen 7/1 numaralı hane de, Adana Bölgesi Sanayi ve Mesai Müdürlüğü'ne temlik edilmiştir.⁵⁶

1926 yılı içerisinde, Malatya'da emval-i metrukeden olan yedi tarlanın Malatya Sanayi ve Ticaret Odası'na temlik gerçekleştirilmiştir.⁵⁷ 1928 yılına gelindiğinde, 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası iştirakıyla Malatya'da kurulan "Teşebbüsat-ı Sanaiyye Türk Anonim Şirketi"nin yakın bir zamanda açacağı konserve, dokuma ve ispirto fabrikaları için emval-i metrukeden mülk satışının yapılmasına Bakanlar Kurulu nezdinde karar verilmiştir.⁵⁸ 1928 yılı içerisinde, Yozgat'ta Adamyan veresesine ait olan metruk mağazaların kamuya faydalı hizmetleri dokunan Yozgat Ticaret Odası'na bedeli karşılığında temlik gerçekleştirilmiştir.⁵⁹

Söz konusu yasal düzenleme, yerel yönetimleri de kapsamaktaydı. Bu bağlamda, 1926 yılında, dokuz yıldan beri hizmet veren Sivas Hükümet Konağı karşısında bulunan ve on beş bin lira değerinde olan metruk haneler, bazı dükkânlar ve arazilerin, otuz sene müddetle ve otuz taksitle ödenmesi karşılığında Sivas Belediyesi adına istimlak edilmesine karar verilmiştir.⁶⁰ Diğer taraftan 1927'deki bir kararname ile Afyonkarahisar'ın Muttalıp mevkiinde bulunan ve Hobcan Agop'tan metruk olan on iki dönüm tarlanın, numune fidanlık olarak kullanılmak üzere bedelsiz olarak mahalli özel idaresine verilmesi kararlaştırılmıştır.⁶¹ Yine aynı yılın sonlarına doğru, Darende kasabasını dağımlıktan kurtarmak ve toplu hale getirebilmek için şehir merkezinde bulunan Ermeni mahallerindeki terk edilmiş binaların ve arsaların bedeli karşılığında belediyeye verilmesi kabul edilmiştir.⁶²

Tüm bunlardan başka, Halk Fırkasının bazı faaliyetleri için de emval-i metrukenin değerlendirildiği görülmüştür. Adana basınına 1926 yılında yansıyan bir habere göre, Adana halkı, Halk Fırkasına yoğun bir ilgi göstermiş ve üyelik kaydı yapabilmek için partinin mahalle ocaklarına yoğun başvurularda bulunmuştur. Bunun üzerine Eski Hamam, Paşa Köy ve Ali Dede mahalleri, Halk Fırkasına müracaat ederek Sucuzade mahallesinden ayrılmayı ve kendilerine ait bir ocak kurmayı talep etmişlerdir. Söz konusu talepler partice uygun görülmüş ve ocak teşkil etmeleri için emval-i metrukeden bir bina tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır.⁶³

53 TBMM ZC, Devre II, Cilt 22, Birleşim 59, ss.265-267.

54 DABCA. BK. KDB., 16-77-13, Belge No 2.

55 DABCA. BK. KDB., 19-31-19, Belge No 2.

56 DABCA. BK. KDB., 19-31-2, Belge No 2.

57 DABCA. BK. KDB., 20-56-20, Belge No 2.

58 DABCA. BK. KDB., 30-48-15, Belge No 2.

59 DABCA. BK. KDB., 28-29-16, Belge No 2.

60 DABCA. BK. KDB., 19-33-17, Belge No 2.

61 DABCA. BK. KDB., 24-35-6, Belge No 2.

62 DABCA. BK. KDB., 25-52-15, Belge No 2.

63 Yeni Adana Gazetesi, Sayı 1341, 24 Mayıs 1926, s.3.

Sonuç

Kurtuluş Savaşı devam ederken Türkiye, karşısına sorun olarak ortaya çıkabileceğini öngördüğü ve çözüm arayışlarına girdiği Emval-i Metruke konusuyla ilgili önemli adımlar atmıştır. Bu öngörü sayesinde savaş dolayısıyla sahihsiz kalan metruk malların akıbetini korumayı hedeflemiştir. Türkiye emval-i metruke konusuna büyük bir hassasiyet ve özenle eğilmiştir. Her fırsatta konuyla ilgili düzenlemeler yaparak metruk malların kanun güvencesi altında değerlendirilmesini sağlamıştır.

Savaş sonrası büyük ölçüde tahrip olmuş ve her alanda yıpranmış bir ülkenin kalkınmasında emval-i metrukenin önemli bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Özellikle ekonomik alanda büyük ve hızlı bir gelişimin amaçlandığı dönemde, emval-i metrukeye ait arsa ve binaların, bazı fabrikaların kullanımına tahsis edilmesi dikkate şayanıdır. Bunu aynı zamanda, ticaret, sanayi odaları ve borsalarının da takip etmesi ülke ekonomisinin ne denli önemsendiğinin bir göstergesidir. Ayrıca, emval-i metrukeden bazı bina ve arsaların resmi daireler, belediyeler ve özel idarelere tahsis edilmesiyle devlet bütçesi büyük bir yükten de kurtarılmış oluyordu. Bundan başka, metruk malların temlikli bazı mektepler, hayır kurumları ve ocakları da kapsamı, emval-i metrukenin çok yönlü olarak değerlendirildiği sonucunu da ortaya koymaktadır. Metruk mallar söz konusu kuruluşlara, çoğunlukla takdir edilecek bedeli karşılığında tahsis edilirken, bazılarında bedelsiz olarak tahsis edildiği de olmuştur.

Çalışmamız göstermiştir ki ülkenin kalkınması açısından emval-i metrukeden sahihsiz kalmış olan malların bedeli karşılığında temlik ve tahsis edilmesi yoluna hızlı bir şekilde gidilmiştir. Sürecin hızlı işlemesi için öncelikle hükümet, çıkarmış olduğu kararnamelerle adımlar atmış; ardından TBMM yaptığı yasal düzenlemelerle sürece destek vermiştir. Böylelikle Türkiye, emval-i metrukeden kalma bazı arsa ve binaların hızla satılmasını veya kiralanmasını sağlayarak elde edilen gelirlerle savaşın yaralarını kısa sürede sarabilmeyi hedeflemiştir. Böylece hem emval-i metrukenin değerini korunmuş ve hem de onların zarar görmesinin ve kötüye kullanılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Bunun yanı sıra, metruk mallarla ilgili yapılan hukuki düzenlemelerin bazılarında mübadeleye tabi olanlar ve olmayanlar şeklinde ayırma gidilmesi, metruk malların değerlendirilmesinde daha çok ermeni emval-i metrukesinin kullanılmaya çalışıldığını da bir göstermektedir.

KAYNAKÇA

Devlet Arşivi

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı Arşivi (DABCA)

Başbakanlık, Kararlar Daire Başkanlığı (BK. KDB)

Başbakanlık, Muamelat Genel Müdürlüğü (BK. MGM)

Milli Eğitim Bakanlığı, Genel (MEB, GENEL)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DABOA)

Hariciye Nezareti, İstanbul Murahhaslığı (HR. İM)

Taşra Evrakı, Halep Vilayeti (TŞR. HL)

Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Cerideleri (TBMM ZC)

Sürelî Yayınlar

Güzel Ordu Gazetesi, Sayı 32, 7 Mayıs 1928

Isparta Gazetesi, Sayı 254, 21 Mart 1928

Öz Dilek Gazetesi, Sayı 3, 1 Eylül 1924

Yeni Adana Gazetesi, Sayı 1341, 24 Mayıs 1926

Zonguldak Gazetesi, Sayı 54, 24 Ağustos 1924

Tetkik Eserler

Aslan Zehra, Güveloğlu Kurt Gülşah, "Ermeni Emval-i Metrukelerine Dair Alınan Kararlar ve Ermeni Cemaati İle İlişkiler (1923-1938)", *Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: XVI/33, Güz 2016.

Kardeş, Salahaddin, *Tehcir ve Emval-i Metruke Mevzuatı*, Ankara 2008.

Onaran, Nevzat, *Cumhuriyet'te Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930)*, İstanbul 2013.

Temizgüney, Firdes, "Lozan Sonrası Emval-i Metrukesine Yönelik Düzenleme ve Uygulamalar (1923-1928)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 62, Bahar 2018.

Temizgüney, Firdes, *Emval-i Metruke Meselesi Ermenilerden Kalma Mallar*, TTK. Ankara 2017.

Çanakkale Yöresi Tahtacı Türkmenlerinde Tören, Kutlama ve Bayram

Gürkan ÇİL*

Özet

Bu çalışma Çanakkale yöresindeki Tahtacı Türkmenlerinin tören, kutlama ve bayram inanç ve pratiklerini konu edinmektedir. Tahtacıların birçok kültürel kodu içinde barındıran ve senkretik bir yapıya sahip topluluklar olduğunu, bununla birlikte zengin bir yaşam tarzını ifade ettiğini söyleyebiliriz. Çanakkale yöresindeki Tahtacı Türkmenleri'nin konu edindiğimiz başlıklarda benzer topluluklardan ayrıldığı noktaların olduğunu görmekteyiz. Sahip oldukları inanç temelini yüzyıllar boyunca nasıl devam ettirdiklerine dair cevaplarla hem sahada hem literatürde karşılaştığımızı söylemek mümkündür. Çalışmamız Çanakkale yöresindeki Tahtacı Türkmen kimliğinin sahip olduğu inanç bağlamında, yaşam döngüsü içerisinde geçirdiği tören, kutlama ve bayram pratiklerine bakıldığında "cem" olgusunun ve bu olgunun sahip olduğu temeli açıklamaktadır. Cem'in kökenine nasıl ve kimler tarafından gerçekleştirildiğine, çeşitlerine Tahtacı Türkmen kimliğinin tarihsel gelişimi içerisinde inanç örüntüsü entegrasyonunu bakımından nereden bulunduğunu açıklarken sosyo-kültürel pratikler ve bu pratiklere yüklenen kültürel anlam kodlarını görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Tahtacı Türkmenleri, Cem, Tören.

* Öğr. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, gurkanCIL@comu.edu.tr

Abstract

This study is about the ceremonial, celebration and holiday beliefs and practices of Tahtacı Turkmens in Çanakkale region. We can say that Tahtacı are communities that contain many cultural codes and have a syncretic structure, and that they also express a rich lifestyle. We see that Tahtacı Turkmens in Çanakkale region have points where they differ from similar communities in the topics we have covered. It is possible to say that we have encountered answers to how they have continued their belief base for centuries both in the field and in the literature. Our study explains the “cem” phenomenon and the basis of this phenomenon when looking at the ceremonial, celebration and holiday practices that the Tahtacı Turkmen identity in Çanakkale region has in the context of belief, and the life cycle. While explaining the origin of Cem, how and by whom it is performed, its varieties, and where it is located in terms of the integration of the belief pattern within the historical development of Tahtacı Turkmen identity, we see the socio-cultural practices and the cultural meaning codes attributed to these practices.

Keywords: Alevism, Tahtacı Turkmens, Cem, Ceremony.

Giriş

Tahtacı Türkmenleri dendiğinde; ağaç işiyle uğraşan Türkmen toplulukları akla gelmektedir. Geçmişten günümüze yaptığı uğraş ile ismini almış bu toplulukların Horasan'dan Anadolu coğrafyasına geldiğini söylemek mümkündür. Çanakkale bölgesine İstanbul'un fethi öncesinde Fatih Sultan Mehmet tarafından yerleştirildikleri dair görüş mevcuttur. Ancak yörede bulunanların ifadelerine göre bu yerleştirilmenin diğer Türkmen obalarından olduğu söylenmektedir. Bu yöredeki toplulukların Kazdağ'ı ve çevresine yerleşmelerinin İstanbul'un fethinden önce olduğu ifade edilmektedir. Bu konuya dair en önemli verinin ise fetihden çok öncesine ait mezar taşları olduğu ifade edilmektedir (Çil, 2024).

Dini İçerikli Törenler

Erkan

Ayin-i cem Anadolu'nun dört bir yanına dağılmış Alevi topluluklarında en önemli sosyal kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireysel benliğin toplumsal benliğe dönüştüğü, kolektivizmin ziyadesiyle yaşandığı, her bireyin toplumun tamamı olduğu "bütün"den daha önemli bir şeyin olmadığı mistik bir durumu ifade etmektedir. Bu mistik birlik ve beraberlik Çanakkale yöresi Tahtacı Türkmenlerinde de yaşam döngüsü içerisinde kendisini göstermektedir. Horasan'dan Ege kıyılarına taşıdığı semah, onun bin yıllık hem batın hem zahir yolculuğunun öyküsüdür (Küçük, 1995: 68)

Cem Töreninin İnanç Temeli

Selçuk (2008: 120) Tahtacılar'a göre cem töreninin kökeni kırklar meclisine¹ dayandığını ifade etmiştir. Alevi inancının temel motifi 'Kırklar', Tahtacı erkânının da kaynağını oluşturur (Küçük, 1995: 70).

Cem Töreni

"Cem" Arapça kökenli bir kelime olup kısaca "toplanma, bir araya gelme" manasına gelir. "Cem töreni" ya da "Ayin-i cem" terimleri ise "toplantı töresi, bir araya gelme biçimi ve geleneği" anlamlarına gelir (Bozkurt, 2005: 221).

Esat Korkmaz'a (2008: 208) göre Cem ve Şamanizm ilişkisi şöyle ifade edilmektedir: "*Bilindiği gibi 'Ayin-i cem', Aleviliğin temel ibadet kurumudur. Bilimsel açıdan ele alındığında bunun da tıpkı dedelik gibi, Türkler arasındaki eski Şamanist geleneklerle sıkı sıkıya ilgili bulunduğunu görürüz. Nitekim bilimsel çalışmalar 'ayin-i*

1 Tahtacılar, cem töreninin menşeyini kırklar meclisinin oluşturduğuna inanırlar. Tahtacıların inancına göre Hz. Muhammed Miraç'ta, Allah (C.C.) ile görüşükten sonra dönüşte bir eve rastlar. Hz. Muhammed evin kapısını çalınca, içeriden kimsiniz diye sorarlar. Hz. Muhammed; "Ben Allah'ın Peygamberi Muhammed'im" diye cevap vermesi üzerine evin içinden; "Burada Peygamberliğe ve Ben'e ihtiyaç yoktur" tarzında bir cevap gelir. Bu karşılıklı konuşma ikinci defa tekrarlandığında Allah, Hz. Muhammed'e *edna kulum* diye cevap vermesini öğütler. Üçüncü defa kapıyı çalıp kim olduğu sorulduğunda Hz. Muhammed *edna kulum* diye cevap verir. Bunun üzerine içeriye girmesine izin verilir. O içeridekileri tanıyamamıştır. Hz. Muhammed kim olduklarını sorduğunda içeridekiler, *biz kırklarız. Birimiz kırk, kırkımız birdir* diye cevap verir. Hz. Muhammed "bunu ispatlayın" der. Hz. Ali bileğini neşterle kesince hepsinin bileğinden kan akar. Hz. Muhammed orada bulunanların otuz dokuz kişi olduğunu söyler. Oradakiler *Selman*'ın çarşidan üzüm almaya gittiğini söylerler. O anda pencereden içeriye bir damla kan akar bu Selman'ın kanıdır. Selman sadece bir üzüm tanesi getirmiştir. Burada Hz. Muhammed, Hz. Ali'yi ve diğerlerini tanımıştır. Peygamber üzüm tanesini ezer, dolu yapar. Doluyu kırklardan birisi içince, oradakilerin hepsi mest olur ve kendilerinden geçerler. Hepsisi *semah* dönmeye başlarlar. Peygamber de semah dönmek için ayağa kalktığında başlığı yere düşer. Bunu alıp kırk parçaya bölerler ve bellerine kuşak yaparlar. Tahtacılar, cem ve cem ayininde içilen *dolunun*, dönülen *semahın* menşeyini yukarıda anlatılan kırklar meclisinin oluşturduğuna inanırlar.

cem'in İslâm'dan önce Orta Asya'da Türklerin sürekli olarak belli zamanlarda Şaman'ın yönetiminde icra ettikleri 'ritüel nitelikli kımız içme' töreninin bir devamı olduğunu göstermiştir... Bu kımız ritüeli, belirlenen günün gecesinde, şamanın çadırında yapılırdı. Törene yalnızca evli çiftler katılabilirlerdi. Şaman kopuz refakatinde dualar okur, bu arada törene katılanlara kımız sunulurdu. Tören gece geç vakte kadar sürer, sonra herkes kendi çadırına çekilirdi. Görüldüğü gibi bu tören ayin-i cemin esasını çok iyi gösteriyor.

Daha sonra bu Şamanist ritüele Budist ve Maniheizt unsurları da katılmıştır ki Alevilikteki ikrar ayini ve musahiplik ayin-i cemi hemen hemen bütünüyle bunların izini taşır.”

Buradan hareketle cem töreninin sadece İslami unsurları içeren ve mitolojisine kadar giden bir ibadet kurumu olarak görülmemektedir. Cem için Şamanist, Budist ve hatta Maniheizt unsurları da içeriyor diyebiliriz.

Mehmet Keskin(1997: 81) Çanakkale Tahtacı Türkmenleri'ne ait çalışmasında: *Yöremiz Türkmenleri çeşitli adetlere bağlı olarak meydana geçme töreni yapmaktadırlar. Ancak, diğer Alevi zümrelerince de en önemli dini tören olarak kabul edilen ve yöremiz Türkmenlerince de meydana geçme töreninden farklı olarak “Cem” diye ifade edilen “On iki Hizmet”in yerine getirildiği, mutlaka bir hayvanın kurban edildiği “Görgü Cemi” vardır. Görüştüğüm kimselerin, 20-25 senedir tam manasıyla yapılmadığını söyledikleri bu törenlerde köyde bulunan herkesin görgüleri yapılır, ikrarları alınır.*

Cem Törenindeki Görevliler

Tahtacılar, cem töreninde yerine getirilen görevlere “*on iki hizmet*” demektedirler. Ayrıca, bahsedilen görevleri yapan kişilere “*on iki hizmet sahibi*” adını verirler.

Çanakkale yöresinde “on iki hizmet” görevlileri şu şekilde anılmaktadır (Keskin, 1997: 79).

Dede: Töreni yönetir. Mürşiddir.

Baba (Rehber): Dedenin yardımcısıdır. Ceme katılanlara yardımcı olur.

Sazendar: Saz (bağlama) çalar, nefes okur.

Sakka: Dede tarafından okunmuş su dağıtır.

Delilci: Çıralık'ı yakar; meydanın aydınlatılmasıyla görevlidir.

Şemsi: Dolu'yu sunar.

Kurbancı: Kurbanı keser, hazırlar, pişirir.

Kütükçü: Kurban etinin ve yemeklerin pişirilmesi için gereken odunları temin eder.

Pervane (Bekçi): Kapı önünde ve evin etrafında koruma, gözetme, kollama görevi yapar.

Süpürgeci: Sofra kalktığında meydanın süpürülüp temizlenmesi ile görevlidir.

Gözcü: İçeriği kontrol eder, düzeni, sükuneti sağlar.

Salman: Her hafta cuma günleri köy halkından isteyenleri tıraş etmekle görevlendirilir.

Cem Töreninin Çeşitleri

Meydandan Geçme

Yılda bir kez yapılan bu cem cuma günü gerçekleşmektedir, yalnızca musahip tutmuş ve ikrar vermiş çiftler katılabilmektedir. Bu tören öncesinde kesilecek Ceb-rail ve dolu için ortak bir para toplanır. Dede, kurban hayırlısını verip kurbancıya teslim eder. Dede delil yakıldıktan sonra eşige, delile ardından getirilen döşeğe niyaz eder. Sonrasında sırasıyla süpürgeci ve selman görevlerini yerine getirirler. İlk olarak musahipliler arkasından da ikrarlı talipler döşeğe, delile ve dedeye niyaz ederler. Talipler dar'a durduktan sonra eğer cemdeki diğer kişilerin bir şikayeti yoksa dede dar hayırlısını verip dua okur. Musahipli ve ikrarlı çiftler birbirleriyle niyazlaşıp yerlerine geçer. Duvaz imam eşliğinde semah dönülür ve sonrasında kesilen kurbanlar dağıtılır, yemek yenir. Dede sofraya duasını okuduktan sonra meydandan geçme cemi tamamlanmış olur. Tahtacılar meydandan geçme töreni ile ikrarların yenilediklerine inanırlar (Mecek, 2014: 21).

Çanakkale yöresi Tahtacı Türkmenlerinde de meydan cemi şu şekilde gerçekleşmektedir (Çil, 2024: 114):

“Dede posta oturur, delil yanar, Şemsi duasını okur, Şemsinin bacısı üç sefer dolu ikram eder. Döşeğin üzerindeki, ‘yatan, oturan’ denir. Sazender üç nefes söyler, sazenderin sözüyle herkes hizmetleri yerine getirir. En son hizmet olarak ‘yele’ diye maniyle bağlanır.

Ana bacı döşek getirir ‘Erenler hü döşek getirdim’ üç kere söyler. Musahipler döşeğin üzerinde el öper, önce dedenin sonra da döşeği getirenin elini öper, döşekten dışarı çıkamaz. Döşeği kaldırmak için kurban sahibi para koyar, Ana bacı döşeği kaldırmak için dedenin paradan ona da verilir. İki parçaya bölünür küçük para Dericiyle Ana bacı’ya verilir sonra cem bağlanır.”

“Cemin amacı Sünni kardeşlerimiz ihrama bürünüyor ya onun gibi bizde ihrama bürünürüz, biz o ihrama inanırız, ona bürünmek zorundayız.”

Doğru şekilde yaşamak, bireysel olduğu kadar toplumsal boyutlar içeren “Meydan Görmek” kavramı ile ilişkilendirilebilir ki, meydan görmek, bireysel düzeyde etik, toplumsal boyutta ise ahlaki tavır alış, düşünüş, yapıp ediş ve sorumluluklar ile ilişkilendirilmiş, yorum çerçevelerine dayalı görünmektedir (Uluocak, 2014: 60).

Alevilikte Dört Kapı-Kırk Makam

Kâmil insan olmakla ilişkili bu kavramın kökeninin Hacı Bektaş Veli olduğu dü-

şünülmektedir. Ona göre “Kul Tanrı’ya kırk makamda erer, ulaşır, dost olur”. Bu ilkeler sonucunda insan olgunluğa ulaşır. Şeriat anadan doğmak, tarikat ikrar vermek, marifet nefsini bilmek, hakikat Hakk’ı özünde bulmak yollarıdır (Yaman, 2012: 224).

Yaman (2012: 224-226) dört kapı ve her birinin altındaki on makamı şu şekilde sıralamıştır:

Şeriat Kapısı'nın Makamları	Tarikat Kapısının Makamları	Marifet Kapısı'nın Makamları	Hakikat Kapısı'nın Makamları
1. İman etmek,	1. Tövbe etmek,	1. Edepli olmak,	1. Alçak gönüllü olmak,
2. İlim öğrenmek,	2. Müşidın öğütlerine uymak,	2. Bencillik, kin ve garezden uzak olmak,	2. Kimsenin ayıbını görmemek,
3. İbadet etmek,	3. Temiz giyinmek,	3. Perhiz kârlık,	3. Yapabileceğin hiçbir iyiliği esirgememek,
4. Haramdan uzaklaşmak,	4. İyilik yolunda savaşmak,	4. Sabır ve kanaat,	4. Allah'ın her yarattığını sevmek,
5. Ailesine faydalı olmak,	5. Hizmet etmeyi sevmek,	5. Haya,	5. Tüm insanları bir görmek,
6. Çevreye zarar vermemek,	6. Haksızlıktan korkmak,	6. Cömertlik,	6. Birliğe yönelmek ve yöneltmek,
7. Peygamberin emirlerine uymak,	7. Ümitsizliğe düşmemek,	7. İlim,	7. Gerçeği gizlememek,
8. Şefkatli olmak,	8. İbret almak,	8. Hoşgörü,	8. Manayı bilmek,
9. Temiz olmak,	9. Nimet dağıtmak,	9. Özünü bilmek,	9. Tanrısal sırrı öğrenmek,
10. Yaramaz işlerden sakınmak.	10. Özünü fakir görmek.	10. Ariflik	10. Tanrısal varlığa ulaşmak.

Tahtacıda Dört Kapı

Tahtacı Aleviliğinde musahiplik, aşinalık, peşinelik ve çığıldaşlık sırasıyla dört kapıyı simgeler (Küçük, 1995: 73).

Musahiplik

Musahiplik diğer Alevi topluluklarında olduğu gibi Tahtacı Türkmenlerinde de en önemli kurumlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Musahip olmak için gerçekleştirilen cem en büyük ve saygın törenlerden kabul edilmektedir. “Yol kardeşliği” ya da “Ahiret kardeşliği” olarak da isimlendirilmektedir. Bu törene katılacakların evli olması beklenir, evli olmayanlar isteseler dahi katılamazlar. Musahipliğin kökeni Melikoff (1993)’un tespitlerinde Türk-Moğol toplumlarındaki “anda” adetine, Kaşgarlı Mahmud’un Divanı’ndaki “biste” kavramına dayandırmaktadır. Ahilik ile de bağlantısı olduğu düşünülmekte ve bunların yanı sıra Orta Asya’ya dayandığı, Zerdüştlük ile ilişkisi olduğu, Hz. Muhammed’in Ensar ve Muhacirleri kardeş (musahib) yapması ile ilişkilendirildiği, İslamiyet’in ilk zamanlarında Hz. Muhammed’in inşa ettiği “muahat” kurumuna dayandığı gibi birçok değerlendirme mevcuttur (Üçer, 2011: 50-63).

Çanakale yöresi Tahtacı Türkmenlerinde musahiplik şu şekilde ifade edilmiştir (Çil, 2024: 112-113):

“Bizde ‘akışlık’ diye geçer. Manası kardeşliktir. Akış olduğun kişinin ailesiyle evlilik ortadan kalkar. Birbirleri arasında abi, kardeşlik başlar. Karşılıklı olarak birbirlerinin babalarına baba, annelerine de anne denir. Çok yakınından musahip olmaz, yedi gömlek ayrı olacaktırlar.”

“Kadınlar’ın ‘cem’e ilk katıldıkları zaman ikrar alındığı yani evlilikten önce, sonra musahiplik cemi var girdikleri daha sonra hizmet tutarlar cemlerde, gerçi eskiden, biz gençken kızlarla, delikanlılar için ayrı cem de olurdu, şimdi yapılmıyor.”

Aşinalık

Tahtacılarda musahiplikten sonraki giriş ritüelidir. Aynı zamanda aşinalık, dört kapıdan ikincisini oluşturur. Aşına olabilmek için ailenin musahipli olması gerekir. Aşına olacak musahiplerin başa baş (öz) kurbanı kesilmiş olmalıdır. Musahiplikten sonra başa baş (öz) kurbanı kesilmemiş olanlar aşına olamazlar (Selçuk, 2008: 154).

Peşinelik

Aşinalık ritüelinden sonraki giriş törenidir. Dört kapıdan üçüncüsünü oluşturur. Peşine olabilmek için iki ailenin aşinalı olması gerekir. Peşinelik töreninin yapılabilmesi için Dede ve en az bir çiftin peşineli olması gerekir.

Peşinelik töreni musahiplik töreniyle aynı gecede, aşına olacaklar varsa onların törenleri bittikten sonra, yoksa musahiplilerin posttan kalkmalarından sonra yapılır (Selçuk, 2008: 154-155).

Çiğildaş(Çiğildeş)

Peşinelik ritüelinden sonraki uygulamadır. Kişi ancak çiğildaş olduktan sonra *in-san-ı kâmil* olabilmektedir (Aytekin, 1958: 49-50).

İkrar Alma-Verme

“İkrar,” Tahtacılar ve diğer Alevi topluluklarında, Alevilik yoluna girmek isteyen tâlibin, müşhidin nasihat ve telkinlerini kabul ederek, bu yolun tüm kurallarına uyacağına dair verdiği sözdür (Eröz, 1977: 139).

Tahtacılar arasında, yalnızca ikrar vermiş kişiler güvenilir ve “eline, diline, beline” sahip çıkan tam bir Alevi olarak kabul edilir. Ancak günümüzde birçok kişinin bu ikrarı vermediği belirtilmektedir (Mecek, 2014: 21).

Ocak Kazma

Dede, elinde kazmayla ocağın önünde çömelir. Yeni evin sahibi damat, ocağın sağında dar durur. Dede “Ya Allah” deyip kazma ile önce ocağın sağma, “Ya Muhammet” deyip soluna ve “Ya Ali” deyip ortasına vurur yavaşça ve ocak hayırlısını okur:

“Allah, Allah, Allah! La ilahe illallah. Muhammet Resulallah. Aliyyiil veliyullah. Müşidi kâmilullah. La feta illa Ali la seyfe illa Zülfikar. Evi ocağı şen, nasibi ayn, kısmeti gür, ocağı kadim ola. Tuttuğu ileri gide. Şah-ı Merdan yardımcısı ola. Gerçekler demine hüü!”

Ev sahibi olan talip ocağın önünden kalkan dedenin elini öper. Sonra evin ilk kurbanı kesilir ve bu ocakta pişirilir. Dolu üçlenir, sofralar kurulur (Küçük, 1995: 171).

Dolular içilir ve kurulan sofrada pişirilen kurbanın eti yenilir. En sonunda dede bir sofraya duası verir ve böylece “ocak kazma” adı verilen tören sonlanmış olur.

Ramazan ve Kurban Bayramları

Tahtacılar üzerine yapılan araştırmalara göre, Ramazan ayında oruç tutmayan Tahtacılar, Ramazan Bayramı’nı Sünniler gibi kutlarlar. Ayrıca, Ramazan ve Kurban Bayramı sabahlarında bayram namazına katılırlar. Kurban Bayramı, Zilhicce ayının 10. gününe denk gelir ve Tahtacılar da bu bayramda kurban kesme ritüelini Sünni Müslümanlarla benzer şekilde uygularlar. Kurban Bayramı’nda kurban kesme geleneğini, Hz. İbrahim’in oğlunu Allah’a kurban etmeye çalıştığı sırada, Allah’ın Cebrail aracılığıyla bir koç göndererek oğlunun yerine bu koçun kurban edilmesini emretmesiyle ilişkilendirirler (Mecek, 2014: 24; Ergin, 2004: 78).

Çanakkale yöresi Tahtacı Türkmenlerinde de Ramazan ve Kurban Bayramı adetleri önemli bir farklılık göstermez. Bayram sabahı erkenden kalkılır. Erkekler, yakın köylerden birindeki camiye- yöremizde birkaç köy dışında Türkmen köylerinde cami yoktur- giderek bayram namazı kılarlar. Namaz sonrası oradakilerle ve birbirleriyle bayramlaşarak evlerine dönerler. Kurban Bayramı’nda kurban kesilir. Daha çok koç, teke; kimileri de birkaç kişi beraber dana kurban ederler. Köyde kurbanı usulünce duasıyla kesmeyi bilen belli kişiler vardır. Herkes kurbanını onlara kestirir. Bilen aileler daha sonra hayvanın derisini yüzme ve pay etme işini kendileri yaparlar (Keskin, 1997: 89).

Kurban Çeşitleri

Kurban, büyümlü bir güç olarak mitolojik düşünceyle yaşayan insanın ruhuna rahatlık getiren bir inanç olarak görölmektedir. Araştırmacılara göre eski Türk yazılarında bu, “ölüm” anlamıyla ilişkilendirilen “kergek” sözünden gelir. Kırgız-Kazak Türkleri ise kurban töreni için “hudayi” sözcüğü kullanmaktadırlar. Birçok araştırmacıya göre köken olarak Farsça olduğu düşüncesi yaygındır. Eski Türkler kötü ruhlardan korunmak amacıyla kurban keserlerdi. Hunlar çağında da kurbanlar, atalara, gökyüzüne, yeryüzüne, ruhlara ve Tanrı’ya verilir. Eski Türkler ilahi varlıklara yakınlık kurabilmek için ruhlara kurban verirlerdi (Beydili, 2005: 349).

Mecek (2014: 26) Tahtacılar arasında tespit edilen kurban çeşitlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Kurban Bayramı için sunulan kurbanlar; ikrar alma ve musahiplik cemlerinde kesilen kurbanlar; ocak kazma töreninde sunulan kurbanlar, pay kurbanı ve ölüm ile ilgili kurbanlar; düğünlerde kesilen kurban, adak adama sonucunda kesilen kurban; Nevruz ve Hıdırellez kurbanları; düşkünlüğün kaldırılması için sunulan kurbanlardır.

Çıblak (2005: 152) ise tahtacılar da kurbanı önce kanlı ve kansız olarak ikiye ayırmakta. Amaçlarına göre de “istenilen şeyi elde etmek için işin başında sunulan kurbanlar”, “adağ kurbanları” ve “doğüstü güç ve güçlerle barışıklığı sürdürmek için sunulan kurbanlar” olarak sınıflamıştır.

3. Bereket Törenleri

3.1. Nevruz

Eski zamanlardan beri Türklerin ulusal-dinsel özellikli bayramı olarak kutlanan “Nevruz”, Yeni Gün Bayramı, Bahar Bayramı ve Yaz Bayramı olarak da bilinir. Türklerin hayat felsefesinden ve doğa düşüncesinden doğmuş olan Nevruz Bayramı’nın her gelişini coşkulu bir şekilde karşılanmaktadır. Divan-ı Lügat-it Türk’te baharın gelişini, mitolojik metinlerde yaratılışın ilk günü, on iki hayvanlı Türk takviminde yılın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Sözcüğün aslı Farsça’da “yeni gün” anlamına gelen “nev-ruz”dan gelmektedir (Beydili, 2005: 430).

Alevilerce “Sultan Nevruz” olarak adlandırılan, ilkbaharın başlangıcı ve Hz. Ali’nin doğumu olarak sayılan önemli bir gündür Nevruz. Bunun yanı sıra Nevruz Tanrı’nın dünyayı yarattığı gün, Gadir-hum’da Hz. Muhammed’in Hz. Ali’yi yerine vekil tayin ettiği gün ve baharın başlangıcı olarak da kabul edilir. Pek çok Alevi topluluğunda Sultan Nevruz akşamı cem yapılmaktadır (Yaman, 2012: 238).

3.2. Hıdırellez

Hıdırellez Tahtacı için umuttur. Heyecanı haftalar önce başlar. Beş Mayıs’ı altıya bağlayan gece, sabaha karşı Hızır ve İlyas peygamberin bir su başında buluşacağına inanılır. Tahtacı köyün de Hıdırellez sabahı henüz gün doğmadan uyanır insanlar ve kırlara çiçek toplamaya giderler. Kapılara çiçekler asılır evler süslenir, Kırk bir çeşit

çiçek olmalıdır her demette. Hızır karalar, İlyas sular bekçisidir. Her sene su kenarında buluşurlar ya, şöyle bir selamlaşıp ayrılırlar gene. Dilekler tutulur. Çocuğu olmayan bezden bebek bağlar kutsal ağaçlara. Ya da o akşam bir taşın altına demir para koyar. Sabah koşup taşın basma gider. Eğer altında karınca varsa bu bütün yıl 'işlerin' iyiye gideceğine işaret sayılır. Ev isteyen taşlardan, çamurdan küçücük bir ev yapar ağacın dibine. Ye artık ölümü isteyen kocamış Tahtacı bir mezar yapar kendisine. Oduna gidilmez o gün. Katırlara, eşeklere semer vurulmaz. Yularları çözüdür, kırlara bırakılır özgürce.

“Hıdrellez” terimi, halk arasında Hızır ve İlyas peygamberlerin isimlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. İnanışa göre, 6 Mayıs günü karaların koruyucusu Hızır peygamber ile denizlerin koruyucusu İlyas peygamber bir araya gelir. Hıdrellez günü, bu buluşmanın gerçekleştiği gün kabul edilerek kışın bitişi ve yazın başlangıcı olarak kutlanır (Ocak 2012: 145-148).

Tahtacılar arasında Hıdrellez büyük bir bayram coşkusuyla kutlanır. Onlara göre, Hıdrellez sabahı erkenden kalkıp çiğ damlalarıyla yüzünü yıkayan ve dilek dileyen kişinin dileği gerçekleşir (Mecek, 2014: 29).

Çanakkale yöresi Tahtacı Türkmenlerinde de mayıs ayının 6., 7. ve 8. günlerinde üç gün kutlanmaktadır (Keskin, 1997: 92).

Birinci gün: Herkes köydedir. Birbiri ile bayramlaşır. Çocuklar diğer bayramlarda olduğu gibi çerez toplar, büyüklerin ellerini öperler. “Bayramınız hayırlı olsun” denir.

İkinci gün: O günün hazırlığı akşamdan yapılmıştır. Sabah son hazırlıklar yapılır; beraberlerinde götürecekleri yiyecek, içecek ve diğer malzemeler kontrol edilir. Herkes kendi aile fertleriyle birlikte yanlarına aldıkları malzemeler ve kesmek üzere getirdikleri bir oğlakla köy mezarlığına giderler. Herkes kendi aile mezarlığının başında bulunur. Bilenler Fatiha ve dualar okurlar.

Üçüncü gün: Dede (yatır) günü de denir. Köy halkı, kendilerine en yakın ve uygun bir yerdeki “yatır” başına gider. Mumlar yakılır, dikilir; bilenler dua okurlar. Bu defa kuzular kesilir. Maddi imkanlara göre iki aile beraber bir kuzu kesip pay edebilirler. Burası her yıl gelinen bir yerdir. Burada da herkesin bir ocağı vardır. Etlar yenir, gençler oyunlar oynarlar, güreş, koşu v.b. yarışmalar yapabilirler.

Türkmenler, hıdrellez adetlerine en güzel, en temiz giysileriyle, özellikle kadınlar ve kız çocukları geleneksel kıyafetleriyle katılırlar.

Sonuç

Çanakkale yöresi Tahtacı Türkmenleri'nin tören, kutlama ve bayram inançlarına ve bu inançlara bağlı pratiklere bakıldığında Alevilik inancının önemli pratiklerine sahip oldukları söylenebilir. Senkretik bir unsura sahip bu topluluklar Şamanizm ve İslam öncesi Türk ritüellerini de içerisinde barındırmaktadır. Burada İslam inancı ile

birlikte kültürel miras olarak taşıdıkları inancın nasıl harmanlandığını görebilmekteyiz. Cem töreninin Alevi toplulukları açısından sosyal ve dini bir kurum olduğunu Çanakkale yöresi Tahtacı Türkmenleri'nin de bu ritüele dair bu topluluklarla büyük ölçüde benzerlik taşıdığını ifade etmekle beraber bir takım farklı uygulamaların olduğunu da söyleyebiliriz.

Sonuç olarak; Tahtacı kültür ve gelenekleri çoğu özellikleriyle aynı pratikleri içerisinde barındırmaktadır, fakat yöresel farklılıklarında ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Tarihsel süreç açısından incelendiğinde Tahtacılar da kendi gelenek, görenek ve inanç sistemlerini büyük ölçüde korumakla beraber, bazı pratiklerini toplumsal şartlar nedeniyle kaybetmişlerdir. Kendi adlarını aldıkları ekonomik faaliyetleri de toplumsal gelişmenin bir kurbanı olmuştur ve günümüzde bu faaliyetleri sürdüren çok az Tahtacı topluluğu kalmıştır. İnanç pratiklerini de günümüz şehir hayatında tam olarak yerine getiremediklerini de ifade etmek de yanlış olmayacaktır. Son tahlilde Çanakkale yöresi Tahtacı Türkmenleri'nin çok büyük bir kültürel mirası Horasan'dan günümüze kadar taşıyan önemli bir Türkmen topluluğu olduğunu unutmamak gerekir.

KAYNAKÇA

- Aytekin, S. (1958). *Buyruk*. Emek Yayınevi: Ankara.
- Beydili, C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Yurt Kitap-Yayın: Ankara.
- Bozkurt, F. (2005). *Toplumsal Boyutlarıyla Alevilik*. Kapı Yayınları: İstanbul.
- Çıblak, N. (2005). *Mersin Tahtacıları*. Ürün Yayınları: Ankara.
- Ergin, M. (2004). *Dede Korkut Kitabı*. TDK Yayınları: Ankara.
- Eröz, M. (1977). *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*. Otağ Matbaacılık: İstanbul.
- Keskin M. (1997). Çanakkale Yöresinde Türkmen Folkloru Üzerine Bir Araştırma (Saha Çalışması). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Korkmaz, E. (2008). *Anadolu Aleviliği*. Berfin Yayınları: İstanbul.
- Küçük, M. (1995). *Horasan’dan İzmir Kıyılarına Cemaat-i Tahtacıyan*. Nefes Yayınları: İstanbul.
- Mecek S. (2014). Serik Yöresi Tahtacı Alevilerinin Halk Bilgisi Ürünleri Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Mélikoff, İ. (1993). *Uyur İdik Uyardılar; Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. T. Alptekin (çev.). Cem Yayınevi: İstanbul
- Ocak, A. Y. (2012). *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*. Kambalçı Yayıncılık: İstanbul.
- Selçuk, A. (2008). *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul.
- Uluocak, Ş. (2014). “Kazdağı Tahtacı Türkmen Kozmolojisinde ‘Hakka Yürümek’”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (71), 55-82.
- Üçer, C. (2011). *Alevilikte Musahiblik*. Araştırma Yayınları: Ankara.
- Yaman, A. (2012). *Alevilik-Kızılbaşlık Tarihi*. Kalipso Lüks Yayınları: İstanbul.

Gül Yetiştiren Adam Anlatısında Yaşanan Sosyo-Kültürel Değişimin Karakterlere Yansımaları

Mehmet Nevzat ARCAĞÖK*

Özet

Rasim Özdenören tarafından kaleme alınan *Gül Yetiştiren Adam*'da I. Dünya Savaşı'ndan anlatıdaki vak'a zamanına kadar geçen süre içerisinde yaşanan siyasi gelişmeler, sosyo-kültürel değişimler, eski-yeni değerlerin çatışması, değişen toplumsal düzene ayak uyduramayan ve uydurmaya çalışan karakterlerin yaşadığı psikolojik çalkantılar çarpıcı biçimde dile getirilmektedir. Osmanlı Devleti, özellikle duraklama dönemi sonrası yaşadığı toprak kaybını ve içinde bulunduğu kötü gidişatı yapılan ıslahatlar ve çıkarılan birtakım fermanlarla önlemeye çalışmıştır. Devlet özellikle sosyal, siyasal, askeri, sağlık, eğitim vs. alanlarda yapılan yenilik ve iyileştirmelerle Batı'yı örnek almaya başlamıştır. Ancak söz konusu yenileşme hareketi çeşitli nedenlerden dolayı istenildiği gibi uygulanamamış ve toplum bu değişime ayak uyduramamıştır. Böylece Tanzimat'la birlikte ivme kazanan sosyo-kültürel ve siyasal değişim, Cumhuriyet sonrasında yapılan inkılaplarla devam etmiş ancak toplumun yaşanan bu değişimlere hazırlıklı olmaması, söz konusu değişimlerin hem dini hem de kültürel bağlamda bireylerin hayat anlayışlarına ters düşmesi bireylerde birtakım psikolojik çıkmazlara ve yabancılaşmaya neden olmuştur. Bu çalışmada Türk toplumunda yaşanan söz konusu değişimler ve bu değişimlerin karakterlerin duygu, düşünce ve davranışlarına etkileri anlatıdan yapılacak alıntılarla ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rasim Özdenören, *Gül Yetiştiren Adam*, Sosyo-Kültürel Değişim, Karakter, Yabancılaşma.

* Dr., İstanbul Samandıra Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, mehmetnevzatarcagok@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3985-3118.

Reflections of the Socio-Cultural Change on the Characters in the Narrative of The Man Who Grows Rose

Abstract

In *Gül Yetiştiren Adam*, written by Rasim Özdenören, political developments, socio-cultural changes, the conflict of old and new values, the experiences of characters who cannot keep up with the changing social order and try to adapt to it, from World War I to the time of the incident in the narrative. Psychological turmoil is expressed strikingly. The Ottoman Empire tried to prevent the loss of territory and the bad situation it was in, especially after the stagnation period, with reforms and some edicts. The state is especially social, political, military, health, education, etc. It has begun to take the West as an example with the innovations and improvements made in these fields. However, the innovation movement in question could not be implemented as desired due to various reasons and the society could not keep up with this change. Thus, the socio-cultural and political change that gained momentum with the Tanzimat period continued with the reforms made after the Republic, but the society was not prepared for these changes, and these changes contradicted the individuals' understanding of life in both religious and cultural contexts; It has caused some psychological deadlocks and alienation in individuals. In this study, the changes in Turkish society and the effects of these changes on the characters' emotions, thoughts and behaviors will be discussed with quotes from the narrative.

Key Words: Rasim Özdenören, *The Man Who Grows Rose*, Socio-Cultural Change, Character, Estrangement.

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde her toplum, yaşanan çağın özelliklerine göre değişime uğramıştır. Kültürel, kurumsal, yapısal ve davranışsal açıdan yaşanan değişimler toplumu oluşturan fertleri olumlu ve olumsuz yönlerden etkilemektedir. İlerleyen zaman zarfında insanların sahip olduğu bilgi birikiminin artması, yaşanan teknolojik gelişmeler, halkın refah seviyesinin yükselmesi ve toplumların bu bağlamda etkileşim hâlinde kalkınma çabaları içerisinde olması olumlu yönde değerlendirilen gelişmelerdir. Ancak yaşanan her değişim ve gelişim, beraberinde kendine has bir yaşam tarzını da getirmektedir. Dolayısıyla hızla değişen sosyo-kültürel yaşama, gelenek ve göreneklere, inançsal değerlere vs. unsurlara birey, uyum sağlayamadığı takdirde bir çatışma ve boşluk duygusu yaşar. Bu olumsuz gelişmeler karşısında kimi birey başkaldırarak tepkisini gösterirken, kimi birey de içine kapanarak kendini diğer insanlardan soyutlama çabası içerisine girer. Böylece kendini toplumdan soyutlayıp sessizce bir protesto içinde yaşam süren birey, toplumda hastalıklı bir tip olarak ön plana çıkar. *Yeni'ye, değişime ayak uyduramayan ve bunu reddeden bireyde, gelişen ağır mutsuzluk duygusu ile gelecek kuşkusunu ve paniği birleşince, birey toplum içinde hastalıklı bir tip olarak sivrilir.* (Tosun 1996: 47-48).

Kurtuluş Savaşı sonrası eskiye ve yeniye dair tartışmaların yaşandığı bir dönemde Batı örnek alınarak birtakım ilke ve inkılaplar doğrultusunda yenilikler yapılmaya çalışılmış ancak Batı'nın değer yargıları, modern yaşam tarzı ve uygulanmak istenen çağdaş eğitim sistemi toplum içinde belli bir kesimin, yaşanan değişimlere karşı yabancılaşmasına neden olmuştur. *Batı medeniyetini almak ve benimsemek isteyen bütün ülkelerin ortak özellikleri, kültürlerinin henüz böyle bir medeniyetten gelecek bozucu tesirlere direnecek kadar sağlam olmayışıdır.* (Güngör 1980: 36). Dolayısıyla insanı ve toplumu konu alan edebiyat da yaşanan bu gelişmelere kayıtsız kalmadığı için kimi yazar ve şairler toplumun ve bireyin yaşadığı söz konusu değişimleri eserlerinde işlemişlerdir. Bu yazarlardan biri de Rasim Özdenören'dir. Yazar, *Gül Yetiştiren Adam*'da yaşanan sosyo-kültürel değişimler karşısında yalnızlaşmış bireyin hayata tutunma çabasını, psikolojik çatışmalarını ve yaşadığı ortama karşı duyduğu yabancılaşma hissini dramatik biçimde işlemiştir.

1. Rasim Özdenören Ve Eserlerinde Tematik Yönelim

Rasim Özdenören'in edebi kişiliğini, tüm eserlerinin tema ve karakterlerini ayrıntılı olarak incelemek başka bir araştırmanın konusu olabilir. Çalışmanın bu başlığında, yazarın sanat anlayışı ve kimi eserleri hakkında –anlatısında yer alan karakterler ve işlenen tema açısından benzerliğini belirleme adına- birtakım bilgiler verilmeye çalışılacaktır. Kahramanmaraş'ta dünyaya gelen Rasim Özdenören (1940-2022) hikâye, deneme ve çeviri türünde eserler vermiştir. Hikâye ve deneme yazılarının bir kısmını *Diriliş, Maveria, İslam, Kaşkar, Hece ve Yedi İklim* adlı dergilerde yayımlamıştır. Özellikle hikâyeleriyle ön plana çıkan yazar, eserlerinde genellikle toplumda yaşanan değişimleri, kültürel yabancılaşmayı, başkaldırıcı, aile içinde yaşanan bireysel ayrılıkları ve bunların bireyde yarattığı iç çatışmaları dile getirmiştir. Yazar, Müs-

lüman-modern bir sanat anlayışı içerisinde eserlerini kaleme alarak yaşanan trajik olaylardan etkilenen bireyin psikolojisini yansıtmaya çalışmıştır. *Hastalar ve Işıklar* (1967), *Çözülme* (1973), *Çok Sesli Bir Ölüm* (1974), *Çarpılmışlar* (1977), *Denize Açılan Kapı* (1983), *Kuyu* (1999), *Hışırıtı* (2000), *Ansızın Yola Çıkmak* (2000), *Toz* (2002), *İmkansız Öyküler* (2010), *Uyumsuzlar* (2015) Rasim Özdenören'in başlıca hikâye kitaplarıdır.

Yazarın ilk hikâye kitabı *Hastalar ve Işıklar*'da yabancılaşma ve başkaldırı teması ön plandadır. Hikâye kahramanlarının yaşadıkları değişim ve yeni düzene adapte olamamaları onları bunalıma sürüklemektedir. Bu yeniliğe sadece birey değil aynı zamanda toplum da kayıtsız kalmakta ve birey, adeta çevresi tarafından kuşatılmış bir çıkmaz içinde çözümsüzlüğe terk edilmektedir. Kahramanlar, içinde buldukları durumu sorguladıkları gibi yaşadıkları çözümsüzlük hâli onlarda ruhsal ve fiziksel acılara neden olmaktadır. Kitaba adını veren “hasta” ve “ışık” kelimeleri hikâye kahramanlarının yaşadıkları olaylara ilişkin durumları ve onların ruhsal açıdan nasıl bir psikolojiye sahip olduklarını yansıtır. Işık, yaşanan olumsuz olay ve imajları temsil ederken hasta ise bireyin yaşadığı ruhsal çalkantıları ve bunun bir “hastalık” hâlini aldığına göstergesidir. Rasim Özdenören'in, kimi hikâyeleri bireysel ve toplumsal bir hareketlilik olan “göç” olgusu ile ilgilidir. Yazarın, *Çözülme* ve *Çok Sesli Bir Ölüm* adlı hikâye kitaplarında “göç”ün neden olduğu yabancılaşma ve başkaldırı temaları görülmektedir. Yazarın, bazı hikâye kitaplarında dini-tasavvufi öğeler yer almaktadır. *Çarpılmışlar* adlı hikâye kitabının “Arasat” başlıklı uzun öyküsünde baskı altındaki bireyin yanlış yola sürüklenmesi, dini gerçeklerden uzaklaşarak kendi istek ve arzularının esiri olup toplumun norm ve değerlerine karşı yabancılaşması anlatılmaktadır. Yazarın, *Denize Açılan Kapı* adlı hikâye kitabının kimi öykülerinde kahramanların, içinde buldukları bunalımlı ve çelişkili ruh hâlinden kurtulabilme adına mistik bir arayış içerisinde oldukları gözlenmektedir. *Kuyu*'da yine mistik ve metafizik özelliklere rastlanılır. Kitap, Yusuf peygamber kıssasından yola çıkarak nefsin ve ruhun mücadelesini ele almaktadır. *Ansızın Yola Çıkmak*'ta aile bireyleri arasında yaşanan çatışma, sevgilisi ile mensup olduğu tarikatı arasında sıkışıp kalmış insanların bocalamaları ve tasavvuf-âşk ikilemi işlenmektedir. Yazar, kısa öykülerinden oluşan *Hışırıtı*'da kadını merkeze alarak kadında meydana gelen çözümler ve kırılmaların toplumsal düzene yansımalarını, *Toz* adlı hikâye kitabında da küçük yaşta büyük travmalara uğramış kadınların öyküsünü anlatır.

Özetle, Rasim Özdenören, hikâyelerinde olayların merkezine insanı alarak karakterlerin hem dış dünyada toplumla yaşadığı ilişkileri hem de bilinçaltında onları etkileyen psikolojik süreçleri işlemektedir. Ayrıca toplumu, aileyi ve bireyi ayakta tutan normların yenileşme adına değişmesi ve bu süreçte adapte olmaktan zorluk yaşayan bireyin psikolojisinin olumsuz yönde etkilenerek toplumda “hastalıklı bir tip” olarak telakki edilmesi yazarın hikâyelerinin ana temasını oluşturur. Nitekim Rasim Özdenören'in anlatı kitabı olan *Gül Yetiştiren Adam*'da sosyo-kültürel değişimler karşısında başkahramanın yaşadığı yabancılaşma duygusu nedeniyle toplumdan uzak bir yaşam sürmeyi tercih etmesi ve kimi karakterlerin Batı hayranlığından kaynaklı yaşadıkları

psikolojik çatışmalara yer verilmesi yazarın bir bakıma eserlerinin tematik açıdan bir bütünlük içinde olduğunu göstermektedir.

2. *Gül Yetiştiren Adam*'da Yaşanan Değişimin Toplum Ve Kültür İle İlgisi

Rasim Özdenören tarafından kaleme alınan *Gül Yetiştiren Adam*'da (1979), Batılı işgalci güçlere karşı ülkeyi savunanların Milli Mücadele sonrası değişen dünya düzenine ve yapılan inkılaplara ters düştükleri gerekçesiyle asılmaları, anlatının başkahramanı Gül Yetiştiren Adam'ın yaşananları sessizce protesto etmek amacıyla 50 yıl boyunca evine kapanıp yetiştirdiği güllerle hayata tutunma çabası ana tema olarak görülür. Anlatıda genel olarak birbirinden bağımsız gibi görünen ama aynı zamanda tema bakımından iç içe geçmiş iki ana öykü karşımıza çıkar. 23 bölümden oluşan eserde, ilk 10 bölümde Gül Yetiştiren Adam'ın hayatı, yaşam anlayışı, değişen düzen karşısında yaşadığı çatışmalardan, 12 bölümde Sitare adlı kadın karakterin yaşayış tarzı ve diğer karakterlerin kişisel özelliklerinden bahsedilmiştir. Son bölüm ise iki öykünün sonucunu veren kısımlardan oluşmaktadır. Anlatı, yine zamansal olarak ileriye geriye doğru sıçrayışlarla sadece uzak geçmişe değil, aynı zamanda anlatının kaleme alındığı tarih göz önünde bulundurulduğunda 1970'li yılların sonlarına doğru farklı siyasi görüşlere sahip gruplar arasında çıkan çatışmaların ve çalkantılı bir dönemin yaşandığı yakın geçmişe de tanıklık etmektedir. *1970'li yılların sosyal olayları ortamı kasıp kavururken, üniversiteli gençler ideolojileri uğruna birbirlerini öldürürken Gül Yetiştiren Adam yazıldı.* (Haksal 2017: 69).

Yazarın anlatısında vurgulamak istediği temel düşünceyi Türk toplumunun tarihi geçmişinde bulabilmek mümkündür. Kurtuluş Savaşı öncesinde yaşanan siyasi ve askeri gelişmelerle birlikte Batı kaynaklı sosyo-kültürel değişimin Anadolu insanına kabullendirilmeye çalışılması bir bakıma Türk toplumunun çağdaşlaşma adına gelenek ve göreneklerinden koparılmasına ön ayak olan gelişmelerdir. *Kısacası Tanzimat Özdenören'in tarih algısında önemli bir işaret taşıdır. Modern zamanların miladı gibi temel bir referans noktasıdır. Arkasından 31 Mart Hadisesi, II. Abdülhamid'in düşürülmesi ve II. Meşrutiyet geliyor. Türkiye geleneğinden (İslam) koparılıp modernizme sürükleniyor. Fakat birileri böyle istedi diye toplumları değiştirmek mümkün olmuyor. Özdenören olaya böyle bakıyor.* (Kahraman 2015: 116). Batı'dan alınan yeniliklerin sosyal hayata uygulanabilmesi için toplumun bu tür değişimlere ve gelişmelere hazır olması gerekir. Salt taklitçilikle yapılacak olan yenilikler toplumun normlarına uymadığı takdirde toplum tarafından benimsenemeyeceği gibi bu durum, kaos ortamının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. *Osmanlı aydını birçok konuda olduğu gibi medeniyet ve kültür gibi konularda da söz konusu fenomenlerin hangi tarihi, sosyal ve maddî şartlarda ortaya çıktığına bakmaksızın iktibas yoluyla kendi dünyasına aktarma yolunu tuttu.* (Bulaç 1996: 163).

Anlatının birinci bölümünde Gül Yetiştiren Adam'ın yaşayış tarzı hakkında bir takım bilgiler verilir: *O, hep kendi evindedir, evinin dışında olup bitenlere ilgisizdir, kendi protestosunu yükseltmektedir, baharla açılan, renk renk serpiyen çiçek tarhlarını seyretmektedir, çiçeklerin kokusunu duyumsamaktadır, güzün yaprakların kuruyunu-*

şunu, çiçeklerin tükenişini, bir kuru yapraktan ibaret kalışlarını... (Özdenören 2022: 21).

Anlatıda işgalci güçlere karşı zorlu yaşam koşulları içerisinde din-vatan birlik-teliği uğruna verilen mücadele ve değişen düzen karşısında tüm bu vatansızlığın, fedakârlığın anlamsızlığı ifade edilmektedir:

“...ne korkunç yıllardı onlar, arpa ekmeği yerlerdi ve uzak köylerden yiyecekleri gelirdi ve kıtlık, açlık savaş bir aradaydı ve dövüşmüşlerdi Kur’an için, Halife için ve Fransızı terk etmek zorunda bıraktıkları zaman kurtulduklarını sanmışlardı, oysa sonradan olanlar bambaşkaydı, uğruna savaşmadıkları ve savaşmayı akıllarına getirmedikleri şeyler olmuştu, ne uğruna savaşmışlarsa sanki savaşla onu ortadan kaldırmak istemişler gibi bir sonu olmuştu...” (Özdenören 2022: 35).

Ayrıca anlatıda Gül Yetiştiren Adam’ın kimi arkadaşları, vatani korumak için korkusuzca mücadele etmişlerse de arzuladıkları toplumsal düzen için değil onları asan kişilerin yaşam görüşleri doğrultusunda ve onların hayatlarını kurtardıkları için can verdikleri gibi tezat bir durum yansıtılmaktadır: *...asılan arkadaşlarının uğruna asıldıkları şeyler de bugünkü insanların anlayabileceği şeyler değildir ve anlamazlar ve belki kendileri de bir kez daha asmaya kalkışsınlar ama onlar yani asılanlar yani savaş verenler kendilerini asan insanlar kurtulsunlar diye savaşmışlardı...* (Özdenören 2022: 35).

Anlatıda, Gül Yetiştiren Adam, küçük yaşta olan torunu Ahmet’le gül tarhlarını gezinirken aralarında bir muhabbet başlar. Ahmet, rengârenk ve güzel kokulu çiçeklerle ilgilendiği esnada dedesine bu çiçekleri ne zaman yetiştirmeye başladığına ve neden eve kapandığına yönelik sorular sorar. Gül Yetiştiren Adam, torununa geçmişte canlarıyla ödenen bedelin, yaşadıkları dönem için bir önem arz etmediğini, düpedüz aldatıldıklarını ve tüm bu yaşananların da insana ağır geldiğini anlatmaya çalışır: *...savaştan sonra baktık ki, onlar için savaşmamışız. Düpedüz aldatılmışız. İşte insanın zoruna giden bu oluyor.* (Özdenören 2022: 43). Bir bakıma anlatının başkahramanı, değişen sosyo-kültürel unsurların ülke savunmasında aktif olarak rol oynayan kimi bireylerin değer yargılarına ters düştüğü gerekçesiyle yaşamlarını kaybettiğini kendisinin de bu durumu protesto etmek için sessizce başkaldırdığını açıklamaya çalışır. Ancak anlatının başkahramanı, bunu yaparak toplum içerisinde yaşanan değişimlere müdahale edemeyeceğinin ve bir şeyleri değiştiremeyeceğinin farkında olduğu için evinden dışarı çıkmaya karar verir. Kendisini ziyarete gelen torununun sabah namazını beraber kılma teklifi sonrası sosyal hayatın içerisine dâhil olur ve toplumda yaşanan değişimleri birebir gözlemlemeye başlar.

Edebi eserlerde mekân unsuru, olayların geçtiği yer olarak karşımıza çıktığı gibi değişik fonksiyonlarıyla da kullanılır. Mehmet Tekin’e göre: *Olayların cereyan ettiği çevreyi okuyucuya tanıtmak, roman kahramanlarını çizmek, toplumu yansıtmak, atmosfer yaratmak...* (Tekin 2015: 143). gibi nedenlerden ötürü mekân kimi anlatılarda kullanılmaktadır. Ayrıca yaratılan mekânlar bireyin içinde bulunduğu kültürün ve

nasıl bir psikolojiye sahip olduğunun bir bakıma göstergesidir. ...*anlatı türlerindeki mekân kurgusaldır ve içinde yaşayan insanların bakış açıları, algı kapasiteleri ve duyuşsal gelişmeleri doğrultusunda şekillendirilmiştir...* (Korkmaz 2017: 10). Nitekim yazarlar da bu gerçeği göz önünde bulundurarak olayların yaşandığı mekânı okuyucuya aktarırlar.

Gül Yetiştiren Adam'da, Kahramanmaraş, Las Vegas ve İstanbul olmak üzere üç ayrı mekân görülür. Bu mekânlar kimi zaman sosyo-kültürel değişimin yaşandığı, kimi zaman da karakterlerin yaşam tarzlarının yansıtıldığı yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlatıda, Kahramanmaraş özelinde Milli Mücadele sonrası yaşanan kentsel değişim çarpıcı biçimde aktarılır. Şehre büyük binaların kurulması, ihtişamlı otellerin yapılması ve yolların parke taşlarıyla döşenmesi bir bakıma o şehirde yaşam süren bireyleri mutlu eden gelişmelerdir. Çünkü şehrin dış görünüşü özellikle şehri ziyaret eden turistleri cezbetmeye yönelik olumlu değişimlerdir. İlerleyen zamanlarda şehirde ticari etkinliği artırma adına bir fırın açılır. Döneme ait yaşayış tarzı göz önünde bulundurulduğunda aileler ekmek ve çörek türünden hamurlu yiyeceklerini evde yaparlardı. Fırından alışveriş yapmak bir israf ve savurganlık olarak algılandığı için bu anlayış doğrultusunda aileler, uzun süre fırından alışveriş yapmaz ancak ilerleyen zamanlarda fırını da kullanmaya başlarlar. Yaşanan değişimler sadece bunlarla sınırlı değildir. Özellikle halkın sanatsal zevkine ve kültürel yaşamına hitap etmek için tiyatro, sinema salonları ve okur-yazar oranını artırma adına da -mektepli diye adlandırılan öğrencilerin öğrenim gördüğü- okullar açılır. Zamanla, şehre otomobil girer ve bakkalların yerini tekel bayiler alır. Tüm bu yaşanan değişimler hem şehre canlılık katma hem de o bölgede yaşam süren halkın modernleşmesi adına gerçekleşen olumlu gelişmeler olarak görülse de değişimin olumsuz yönlerine de neden olmaktadır. Toplum, tiyatroya ilgi duymaz ancak sinema izleyicisinde ciddi manada artış olunca toplumun bir kısmı, açılan sinema salonlarına para tuzağı gözüyle bakarak insanların ahlak anlayışını değiştirdiği düşüncesiyle bu tür sanatsal faaliyetlere soğuk yaklaşır. Daha önce de ifade edildiği gibi ailelerin, temel geçim malzemelerini karşıladığı bakkalların yerini tekel bayilerin almasıyla sokaklarda sarhoş naraları duyulmaya başlanır. Ayrıca anlatının kimi bölümlerinde savaş sonrası birtakım yerleşim yerlerinin ve binaların yakılması, şehrin ortasından geçen derenin kapatılarak doğal güzelliklerin yok edilmek istenmesi dile getirilmektedir. Böylece, doğanın tahribatı ve şehrin dış görünüşünü değiştirme adına yapılması istenen kentleşme süreci ekolojik düzenin bozulmasına neden olmaktadır. Tüm bu yaşanan çevresel ve toplumsal değişimler yaşanacak olan kültürel çatışmaya ve yabancılaşmaya zemin hazırlar. *Modernleşme, sanayileşme, kentleşme gibi oluşumlar, daha büyük toplumsal farklılaşmaya yol açarlar; bu nedenle de yabancılaşmanın gelişmesine elverişli bir ortam yaratmış olurlar.* (Tolan 1980: 204).

Yaşanan birtakım değişimler her ne kadar toplumun belli bir kesiminin dayatmasıyla yapılmak istense de özellikle insanların zamanın doğal akışını ve toplumda tabu hâline gelmiş birtakım uygulamaları değiştirmeye gücünün yetmediği anlatıda belirtilmektedir:

“Fakat hiçbir değişiklik, şehrin tabiatına müdahale edemedi.

Poyraza mesela.

Yazın bağlara çıkmaya mesela. Bağlara çıkıp kışlık şıraların yapılmasına. Fırınlara rağmen yufka ekmeklere. Şapkacıya rağmen şalvar giyilmesine. Kiremit çatılara rağmen toprak damlarda tarhana kurutulmasına.

Ve mevsimlere.

Şubattır. Kar yağar.

Mart. Ayaz. Isıran bir soğuk.

Temmuz. Ağustos. Ahır Dağı’ndan kopan poyraz, tozu dumana katar. Bu kadar toz, bu kadar toprak nerden, nasıl peydahlanır? Akıl ermez.” (Özdenören 2022: 75).

Alıntıda “şehrin tabiatına” ifadesiyle anlatıcı, şehirle özdeşleşen, halkın belirli dönemlerde rutin olarak yaptığı faaliyetleri ve toplumun benimsediği kimi değerleri kastetmektedir. Cumhuriyet’in kuruluşu sonrası 1925 yılında çıkarılan bir kanunla –erkeklerin başlarını örtebilmeleri için Batı normlarına uyabilme adına- fes yerine şapkanın kullanılmasına karar verilmiştir. O dönemde Müslümanlığın simgesi hâline gelen fesin kullanılmaması özellikle bazı çevreler tarafından toplumun dini değerlerine ve inancına zarar vereceği düşüncesiyle tepkiyle karşılanmıştır. Hayatı kolaylaştıran bilimsel ilerlemeler ve teknolojik gelişmeler tüm insanlığa hitap ettiği için toplum tarafından daha çabuk benimsenir. Ancak her ulusun kendi kültür ve inançlarını yansıtan sembolik değerler ise değişime en çok dirençli olan unsurlardır.

“...her kültür, kendini başka kültürlerden ayırt etme hususunda sembolik değeri olan unsurların değiştirilmesine –hiç değilse başlangıçta- büyük bir inatla direnir. O unsurların kendilerinde bir keramet olmasa da, çok derin inançların ve duyguların sembolü oldukları için onlar, toplumun üzerine titrediği ve büyük bir duyarlılıkla korumak istediği kültür unsurlarıdır. Bu yüzdendir ki Batı kültürüne ait birçok şeyler itirazsızca kabul edildiği halde sembolik bir anlam taşıyan sarığın yerine fesin getirilmesine karşı, sonraları da fesin terk edilip şapka giyilmesine karşı Türk toplumunda direnme olmuştur.” (Özkapınar 1995: 140).

Gül Yetiştiren Adam’da Milli Mücadele’de aktif rol oynayıp daha sonra asılan kimi vatandaşların, şapka kanununa uymadıkları için asıldıkları dile getirilmektedir: *Boyunlarında zincirlerle sırf şapka giymeyi reddettikleri için başka şehirlere itile kalkıla sürülen, oralarda asılan insanlar, bu hemşeriler, hatırlanmıyordu artık.* (Özdenören 2022: 76). Ayrıca modernleşme adına çıkarılan şapka kanununa rağmen geleneksel bir kıyafet olan şalvarın toplum tarafından tercih edildiği daha önce yapılan alıntıda da ifade edilmektedir. Aynı zamanda anlatıda, döngüsel olarak ayların, mevsimlerin, yılların birbirini takip etmesi ve buna bağlı olarak yaşanan doğa olaylarının; siyasal, toplumsal veya bireysel güç kullanılarak değiştirilebilecek bir olgu olmadığı vurgulanmaktadır.

Gül Yetiştiren Adam'da halkın inançları gereği kendine özgü yaşayış tarzlarını yansıtan anekdotlara da rastlamaktayız. Yatsı namazı sonrası camilerden sessizce dağılan kalabalığın evlerine çekilerek sabah ezanını işitebilme adına bir an önce uykuya dalması, evlerine gitmeyi çeşitli nedenlerden dolayı geciktirmiş topluluğun yaz aylarında cami avlularında ya da kahvehanelerin bahçelerinde sahabe ve evliyalarla ilgili menkıbeleri anlatarak hoşça vakit geçirmesi türünden mistik yaşama ait gelenekselleşmiş uygulamalar ve ritüeller toplumda sıcak ve samimi bir ilişkinin oluşumunu sağlar. Ancak yaşanan değişimlerle birlikte zamanla söz konusu düzenin bozulduğu, insanların birbirine yabancılaştığı, herkesin amaçsızca her an her yerde görüleceği anlatıda özellikle; şehrin '*ahlaki*' değişmiştir. (Özdenören 2022: 110). sözleriyle ifade edilir. Böylece değişen kültürel yaşam karşısında duyulan hoşnutsuzluk ve geçmişe yönelik özlem dile getirilmektedir.

Anlatıda değişim, sadece kültürel değil aynı zamanda ekolojik bağlamda eski-yeni çatışması ve birlikteliği biçiminde yansıtılmaktadır. Yapılan yeni lüks konut ve apartmanların yanında eski, bahçeli ahşap konutların da varlığı görülmektedir. Her ne kadar yüksek yapılar tek katlı bahçeli evlere üstten bakmış olsalar da bahçeli evlerden yayılan reyhan ve hanımeli bitkilerinin kokusu insanlarda hoş bir etki bırakmaktadır. Yine cadde üzerlerinde değişik türden çiçeklerin varlığı bir bakıma eski doğal güzelliği hatırlatmaktadır. Ancak zamanla yeni yapıların bahçeli evlere göre sayıca artması "gül" metaforu üzerinden aktarılır: *Gül kokularını basturan çimento harcının kokusu yavaş yavaş sınıyordu.* (Özdenören 2022: 112). Böylece içinde bulunulan mevcut düzen, sosyal ilişkiler, bireyin yaşam tarzı ve alanları gibi unsurlar anlatıda değişim olgusunun bir parçası olarak yansıtılmaktadır. *Eserde bir kentin sosyolojik değişimi belirtilirken, bunun insan üzerindeki etkileri ve insanın değişimini de doğallıkla gündeme getiriyor. Tek yönlü değil. Gelen yenilikler, yeni binalar ve eşya, hayat felsefesini de beraberinde getiriyor.* (Haksal 2017: 93-94).

Anlatıda görülen değişimler sadece Kahramanmaraş ile sınırlı değildir. İstanbul'un görülmeye değer tarihi ve doğal güzelliklerinin yer aldığı Adalar, Üsküdar, Haydarpaşa, Kadıköy vs. ilçelerinde şehrin gürültüsü ve kalabalığından dolayı artık buralarda zevkli bir yaşam sürülemeyeceği dile getirilmektedir. Ayrıca yeni açılan pavyonlar, meyhaneler, buluşma evleri, lokantalar, pastanelerde görülen çirkin manzara bir bakıma büyükşehirlerde yaşanan ahlaki yozlaşmanın boyutlarını göstermektedir: *Genç adamların, genç kızların sandalyelerine pervasızca yayılıp oturmaları, dünyayı umursamam bir hâlde gevşek ve gürültülü konuşmaları, bütün bunlar saydam ve ses geçirmeyen bir şeyin arkasında oluyormuş gibi.* (Özdenören 2022: 146).

Anlatıda görülen sosyo-kültürel değişimin toplumun normlarına ters düşmesi, yaşanan çevrenin zamanla değişik bir görünüme sahip olması ve bu unsurların bireylerin yaşam tarzlarına etkileri çarpıcı biçimde dile getirilmiştir.

3. Gül Yetiştiren Adam'da Yaşanan Değişimin Ve Kültürel Unsurların Karakterlerle İlgisi

Kurguya dayalı edebi eserlerde yaşanan olayı gerçekleştiren karakterler, çeşitli fonksiyonlarıyla eserlerde kullanılırlar. Karakterler, kimi zaman anlatılan olaylar arasındaki bağlantıyı ve birliği kurar, kimi zaman okuyucuya bir mesaj verir ve kimi zaman da olayların yaşandığı döneme ait belli bir toplumsal veya bireysel zihniyeti yansıtır. *Karakter, bir roman terimi olmakla birlikte bilimsel anlamda insan ruhunun ifadesini amaçlayan ve kişinin çevresiyle olan ilişkisini belirleyen bir dışavurum olarak tanımlanabilir.* (Kavaz 2018: 48). Yazarlar bu bağlamda karakterlerine hayatilik kazandırır. Dolayısıyla kurguya dayalı edebi eserlerde değişik karakter ve kişilik yapısına sahip şahıs kadrosu karşımıza çıkar. Ayrıca karakterler, anlatılan olaylar arasındaki konumlarına ve etkinliğine göre de ana karakter ve yardımcı karakter olarak da adlandırılırlar. Gül Yetiştiren Adam'da özellikle olayların merkezinde bulunan ana karakter Gül Yetiştiren Adam'dır. Daha önce genel olarak kişilik özelliğinden bahsettiğimiz anlatının ana karakteri; mütevazı, sessiz ve İslam inancı doğrultusunda bir yaşam sürmektedir. Eşi vefat etmiş olan Gül Yetiştiren Adam'ı zaman zaman torunları ziyaret eder ve birtakım ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar. Torunlarına özellikle yaşam, ölüm ve ahiret inancı hakkında söylemiş olduğu sözler onun İslam anlayışının bir bakıma özetidir: *Ben yaşlandım artık, ölümü bekliyorum, ölüm nedir biliyor musun? Önünde sonunda çalacağımız tek hakikat kapısı, bizi Yaradan var, Yaradan'ın emriyle gene kendisine dönüşümüzdür ölüm, bir daha ölmek üzere dönüşümüzdür ona.* (Özdenören 2022: 24). Anlatının ana karakteri, ölüm sonrası mahşer gününe ve ebedi dünyaya dair duyduğu inançtan dolayı dini değerlere saygılı biçimde yaşamayı amaç edinir. Nitekim İslam inancına zarar vereceği düşüncesiyle Gül Yetiştiren Adam, özellikle ahlaki bağlamda yaşanan sosyo-kültürel değişimlere karşı tavır almaktadır. Gül Yetiştiren Adam'ın özellikle toplumdan kaçarak evinde uzun bir süre yaşam sürmesi, Ashâb-ı Kehf kıssasını bize hatırlatmaktadır. Tarihte yaşamış Roma İmparatoru Dakyanos isimli putperest inancın zulmüne -inançlarından dolayı- maruz kalan ve bir mağaraya sığınıp 309 yıl boyunca orada uyku hâlinde yaşam süren gençlerin hikâyesi, bir bakıma Gül Yetiştiren Adam'ın sessiz protestosuyla kimi yönlerden benzerlik göstermektedir. *Tevhid inancına bağlı olan bu gençler de inançlarından koparılma istenilerek zulme maruz bırakılmışlardır. Bunun üzerine, zalim hükümdarın şerrinden kaçmak için gözlerden irak bir yere sığınmışlardır. Orada uzun bir müddet pasivize edilmiş bir halde kalmışlardır...* (Kahraman 1980: 20-21). Ayrıca, anlatı ana karakterinin "gül" yetiştirmesinin en önemli nedeni bu çiçeğin Hz. Muhammed'i simgelemesi ve bu objeyi yaşanan değişimlere karşı dini, geleneksel ve kültürel özellikleri koruyan bir metafor olarak görmesidir. *"Gül" motifi, her şeyden önce İslam ümmetinin peygamberini simgeler; huzuru, mutluluğu ve kurtuluşu ifade eder. Hikâyenin adı da, kahramanı Gül Yetiştiren Adam'ın üstlendiği misyon da bu kültürel temele dayanır. Zira onun gül yetiştirmesindeki amacı, toplumda değişim rüzgârında savrulan değerlerin yeniden yeşermesini sağlayacak güzellik tohumlarını ekme çabasıdır.* (Erol, K. - Erol E. 2017: 127). Nitekim torunuyla aralarındaki diyalogda "gül"

çiçeğine gönderme yaparak çiçeklerin güzel koku yaydığını ve Hz. Muhammed'in özellikle bu koku hakkındaki düşüncelerini; *Peygamberimiz güzel kokuyu severlerdi...* (Özdenören 2022: 40). sözleriyle belirtir.

Anlatıda Gül Yetiştiren Adam, her ne kadar toplumsal hayattan uzak -evinde çiçek yetiştirerek- bir yaşam sürse de dışarıda yaşanan gelişmelerden haberdardır. Özellikle ekolojik bağlamda şehirde yaşanan değişimleri kimi zaman evinden takip edebilmektedir. Anlatının ana karakteri, toplumda görülen değişimlere engel olamamanın çaresizliği ve hüznü içinde bir gün uykuya dalar. Rüyasında cuma namazını kılmak için gittiği camide imamın, ülkeyi ele geçirmeye çalışan gayrimüslimlere karşı savunurken dâhi cuma namazının kılınması gerektiğine dair hutbesine denk gelir. Milli Mücadele'ye katılmış İstiklal Harp Gazisi Gül Yetiştiren Adam, geçmişte yaşadığı olayların etkisiyle Kurtuluş Savaşı'nda şehit olan arkadaşlarını ve savaş ortamını kâbus hâlinde görür:

“Gâvur bayrağını indirmek için ellerinde taş, sopa, mavzer ne varsa kaleye saldır-maya başlamışlardı. Sonra kurşun yağmuru altında: ‘Gâvurun kurşunu bana işlemez!’ diye öne atılan Mevlüt’ü gördü. Ateş kesilince yattığı yerden onu kaldırmaya gitti, vücudu delik deşik olmuştu. Sen ölü değilsin, diye mırıldanıyordu ama ağlamaktan, gözyaşı akıtmaktan da kendini alamıyordu. Karmakarışık bir düştü.” (Özdenören 2022: 38).

Anlatıda Gül Yetiştiren Adam, vatanın bağımsızlığı için mücadele etmiş bir karakterdir. Onun, kimi arkadaşları Kurtuluş Savaşı sonrası Cumhuriyet inkılablarına ve mevcut yönetime ters düştükleri için asılmışlardır. Anlatının ana karakteri, bu manzarayı düşündükçe kendisini bedel ödemekten kaçan korkak bir birey olarak görür. Böylece geçmişte yaşananlar kendisinde psikolojik bir çatışmaya neden olduğu için bu durum rüya motifiyle Gül Yetiştiren Adam'da belirgin hâle gelir.

Anlatıda Gül Yetiştiren Adam'la karşılaştığımızda dünya görüşü ve karakter özelliği açısından kendisiyle zıt bir kişiliğe sahip Sitare, diğer bir ana karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir bankada memur olarak çalışırken kendisinden yaşça büyük, Türk kökenli Çarlı adında evli, zengin bir iş adamıyla daha rahat yaşayabilme adına birlikte olur. Bu ikili arasındaki ilişki gün geçtikçe daha samimi boyutlara taşınır ve Çarlı eşinden boşanıp Sitare'yle evlenir. Çarlı'nın eski eşi dağılan aile birliğinden Sitare'yi sorumlu tutar. Sitare ise kendisine âşık olan yaşlı birine acıma duygusu içerisinde yardım etmek amacıyla evlendiğini anlatıda fırsat buldukça dile getirmeye çalışır: *Onu ben adam ettim, diyor konuklara Sitare, sonra Çarlı'ya dönüyor: öyle değil mi Çarlı, diyor, seni ben adam etmedim mi, iflastan ben kurtarmadım mı seni?* (Özdenören 2022: 20). Sitare, hesapsızca para harcayan, kumar oynamayı alışkanlık edinmiş ve evli olduğu hâlde başkalarıyla gönül ilişkisi yaşayan bir karakterdir. Anlatıda Sitare'nin *kiss me* ve *come on* (Özdenören 2022: 14-15). gibi yabancı dile ait sözcükleri gereksiz yerde kullanması ve yaşam tarzı onun Batı özentisi içinde olduğunun göstergesidir:

“...bir balıkçı pantolonu aldı kendine, incik boncuk aldı, takıp takıştırdı Sitare, entelektüel kadın olmanın başarısıdır bu. Okuyamadığı, okumaya fırsat bulamadığı ya da daha başından okuyamayacağını bildiği kitaplar aldı, masanın üstüne, etajere, şuraya buraya bırakıp unuttu gitti, yenilerini aldı, bir ressama poz verdi, şimdi evin içi kendi kocaman portreleriyle dolu...” (Özdenören 2022, 15).

Anlatının yardımcı karakterleri ise, Gül Yetiştiren Adam’ın torunu Ahmet, Sitare’nin eşi Çarli, yakın arkadaşı Tansel ve onun eski dostu olan Marya, Sitare’nin arkadaşları Turgut, Burhan, Erol, Yavuz, Zelda adlı şahıslardır.

Anlatıda Sitare, hasta eşini ölüme terk edip özellikle ilgi duyduğu Yavuz adlı karakteri elde etme adına arkadaş grubunun da tüm masraflarını karşılayarak Las Vegas’ta onlarla gönül rahatlığıyla tatil yapar. Nitekim anlatıda eşine özne veya canlı olarak değil bir nesne gözüyle baktığını ifade eder: Çarli’yi düşünüyorum, dedi Sitare, ama nasıl biliyor musun, Çarli olarak değil de, bir nesne gibi... (Özdenören 2022: 72). Sitare, sadece eşine değil kan bağıyla bağlı olduğu çocuğuna karşı da acımasız duygular içerisindedir. Daha önceki evliliğinden olan engelli kız çocuğunun yaşamı boyunca acısına katlanamayacağı düşüncesiyle ölümünü ister. Bir anne olarak böyle bir düşünceye sahip olmasının vicdanen kabul edilemeyeceğinin bilincinde olduğu hâlde çocuğunun ölümü sonrası herhangi bir pişmanlık veya üzüntü duymaz. Böylece Sitare, evlilik kurumunu önemsemediği gibi ailesine karşı da merhamet duygusundan yoksun biçimde davranış sergiler.

Gül Yetiştiren Adam’ın Las Vegas’ta gördüğü mekânlar hakkındaki izlenimi dikkat çekicidir: *Kent ışıklı. Bir çölün ortasına kurulmuş. Başka hiçbir şey yapılamayacağı için bir kumar endüstrisi kurmuşlar burada. Eczanelerde bile kumar makineleri var. Şehir tüm gezginlerle dolu. Ev, apartman yok sanki kentte. Her taraf otel yahut motel. Banka ilanları. Korkunç ışıklı reklamlar. Kentin özeti: otel ve banka. Adım başı eğlence yerleri.* (Özdenören 2022: 31). Anlatı ana karakteri özellikle Türk gelenek ve göreneklerine uygun bir yaşam sürmüş ve bu uğurda mücadele vermiştir. Dolayısıyla yabancı bir ülkede görmüş olduğu manzara karşısında hoşnutsuzluğunu dile getirdiği gibi bulunduğu mekâna karşı da bir yabancılık duygusu hissetmektedir.

“İnsanın mekân karşısında duyduğu yabancılaşma hissini iki sebebi vardır. Bunlardan ilki insanın yaşadığı değişim ya da köklü dönüşümler sonucunda mekânı artık kendine uygun bulamaması ve daha önce aşına olduğu uzamları yadırgamaya başlamasıdır. Bir diğeri ise mekânın kendisinden kaynaklanan farklılıkların insanı şaşırtmaya başlaması ve bir süre sonra da yabancılaşmasıdır.” (Demir 2011: 244).

Anlatıda, aynı zamanda kullanılan isimler üzerinden kendi değerlerine karşı yabancılık duygusunu yaşayan ve Batı medeniyetine mensup karakterlerin dışlayıcı, aşağılayıcı tavırlarını bulabilmek mümkündür. Sitare’nin eşinin –Türk kökenli olduğu hâlde- Çarli diye adlandırılışı ve Polonya uyruklu Marya adlı karakterin, Gül Yetiştiren Adam’ın adını ya da Türklerin, kendileri için kullandığı adları beslediği köpeğe uygun görmesi dikkate değerdir.

Toplum içerisinde şans oyunlarına ilgi duyan ve kumar oynamayı alışkanlık hâline getirmiş bireylerde daha fazla kazanç elde etme ve kaybettiklerini geri alabilme hırsı onları böylesi tuzakların içerisine daha da çekmektedir. Dolayısıyla bir eğlence olarak görülen bu tür oyunlar gün geçtikçe hastalık hâlini alır. Daha önce de ifade edildiği gibi Sitare, kumara düşkün bir karakter olduğu için Las Vegas'ta kumarda kaybettiği yüklü miktardaki paraları dillendirerek bir şekilde onu tekrar kazanmaya çalışır. Gül Yetiştiren Adam, bu türden oyunlara dayalı eğlencelerin düzenlendiği kapalı mekânlarda kumar oynamak için değil ortamı seyrederek hoşça vakit geçirmek amacıyla bulunur. Anlatıda hem Sitare'nin kumar tutkusu hem de söz konusu mekânlarda zaman geçiren karakterlerin psikolojisi kahraman anlatıcının bakış açısıyla yansıtılır:

“Benimki amatör bir eğlence. Ama Sitare'ninki öyle değil. Ötekilerinki de öyle değil. Onları seyrederken, korkunç bir hırsa, kazanma hırsına kapıldıklarını görüyorum. Kaybettikçe daha da çılgınlaşıyorlar. Bu duyguyu anlamak gerek. Anlıyorum. Kaybetmek ve durmadan kaybını telafi etmeye çabalamak. Bir kez girdin mi bu çembere kurtuluş yok. Çünkü açık havayı tanımaktan uzaklaşmıştır. Böyle bir psikoloji. Belki birden açık havaya çıkabilse kumarbaz, bir kez masanın dışındaki, tabiattaki gerçek havayı soluyabilse ve kayıplarını yok saysa, bir çizgi çekebilse...” (Özdenören 2022: 54-55).

Gül Yetiştiren Adam, kişilik özelliği gereği tabiattan ve açık mekânların vermiş olduğu huzurdan mutluluk duymaktadır. Aynı şekilde kendi mizacına zıt yönde yaşam süren karakterlerin hayata bakış açılarıyla buldukları mekânı özdeşleştirerek onları eleştirir. Bu bağlamda kendisiyle diğer karakterler arasındaki kültür, duyuş, düşünüş ve davranış farklılığını ortaya koyar. Ayrıca Gül Yetiştiren Adam, her ne kadar Sitare'nin güzelliğinden etkilenecek ona karşı sevgi beslese de onunla, söz konusu farklılıklardan dolayı mesafesini korur ve sosyal arkadaşlık ilişkisinin ötesine geçmez. Sitare'nin özellikle tatil için gideceği ülke olarak Las Vegas'ı tercih etmesinin nedeni; oranın renkli bir gece hayatına sahip ve kumara dayalı bir eğlence merkezi olmasıdır. Ayrıca Sitare'nin, tatil süresince arkadaşlarının tüm masraflarını karşılaması, onun gösteriş merakı içerisinde olduğunun ve şahsi ihtiraslarını gerçekleştirme adına arkadaş grubunu kullandığının göstergesidir. Nitekim Sitare, bunu açıkça dile getirir: *Bunların hiçbirini sizin için yapmadım çocuklar, diyor, kendim için yaptım, belki biraz da öyle konuşasınız diye yaptım.* (Özdenören 2022: 30). Dolayısıyla Sitare hem kendi karakter yapısına uygun tarzda bir tatil mekânı belirlemiş hem de bu yönde davranış geliştirmiştir. Gül Yetiştiren Adam, tatil süresince gördüğü manzara ve kişiler karşısında böylesi bir mekânda tatil geçirme kararını: *Belki asıl yanlışlığı bu daveti kabul etmekle yapmıştım. Buraya hiç gelmemeliydim ben. Kendimi çok iğreti görüyorum bu insanlar arasında.* (Özdenören 2022: 48). sözleriyle eleştirmektedir. Rasim Özdenören, bir bakıma Türkiye tarihinin arka planını ve yaşadığı dönemde tanık olduğu değişimleri kendi yaşam tarzı açısından hayatıyet kazandırdığı Gül Yetiştiren Adam'da somutlaştırarak aktarmaya çalışır. Nitekim anlatıda, Sitare'nin Gül Yetiştiren Adam'a hitaben: *Sen yazarsın, daha iyi bilirsin...* (Özdenören 2022: 67). yönünde söylemiş olduğu sözler bir bakıma yazar ve anlatı ana karakterinin özdeşliğini vurgulamaya yöneliktir.

Sitare her ne kadar evli bir kadın olsa da tatil süresince Yavuz'u elde etmenin planları içerisinde. Sitare, geçmiş dönemlerde kendi evinde çalışan Zelda adlı karakterin evliliğine ön ayak olmuştur. Zelda'nın, kuzenini özellikle Yavuz'la yakınlaşması hususunda kullandığını düşündüğü için kendisine rakip olarak görmektedir. Sitare, bu düşüncelerini arkadaş grubuyla bir eğlence mekânında dile getirir. Ayrıca Zelda'nın kocasını aldattığına yönelik ona ağır ithamlarda bulunur. Buna karşılık Zelda, Sitare'ye histeri hastası olduğu yönünde sözler sarf eder ve onu özel hayatında kadın-erkek ilişkisini koruyamamakla suçlar. Davetliler yaşananlara bir anlam veremedikleri gibi böylesi ilginç tartışma sonrası eğlence biter. Sitare, melankolik bir yaşam sürdürdüğü için yaşadığı uyku probleminde ilaç kullanarak çözüm bulmaya çalıştığını Gül Yetiştiren Adam'la diyaloglarında dile getirir: *Sitare, diyorum, uyku hapı aldığın doğru mu?*

Hah, işte şimdi üstüne bastın. Evet, aldım ama kendimi öldürmek için değil. Uyumak için. Ama herkes kendimi öldürmemi bekliyor benden. Belki bunu yaparım... (Özdenören 2022: 105).

Tatil sonrası Gül Yetiştiren Adam'la Tansel evlilik hazırlıkları içerisindeyken Sitare'nin intihar ettiği gerçeğini öğrenirler. Anlatıda her ne kadar Sitare'nin nasıl bir intihar eylemi gerçekleştirdiği net olarak söylenmese de yüksek dozda uyku hapı alarak intihar ettiği tahmin edilir. Nitekim Sitare, daha önce sözleriyle bunu bir bakıma ima etmiştir. Böylece Sitare sadece Yavuz'a sahip olamadığı için değil aynı zamanda modernite uğruna yaşadığı çatışma ve boşluk duygusundan dolayı intihara sürüklenir.

Gül Yetiştiren Adam, sahip olduğu kültür ve yaşam tarzı göz önünde bulundurulduğunda adeta Doğu'yu temsil ederken Sitare ve arkadaş grubu Batı'yı temsil etmektedir. Yazarın vermek istediği mesaj ya da benimsediği doğrular iki zıt kutbun çarpışmasıyla bir bakıma ortaya çıkmaktadır. *Gül Yetiştiren Adam'da, betimlenen iki farklı trajedinin hikayesinin, iki zıt karakterin, iki zıt mekanın, iki zıt yaşam tarzının vücut bulmuş halidir. Bu kutuplardan biri olan modernizm; tüm yıkıcılığı ile tasvir edilerek, modernitenin merkezi olan Amerika üzerinden aktarılmaktadır.* (Şahin, Göküş 2022: 861). Gül Yetiştiren Adam, arkadaşlarıyla ilişkilerinde her zaman ölçülü ve saygılı bir davranış sergiler. Eğlence mekânlarında dâhi kendi karakter ve kişilik özelliklerini koruyarak olgun bir duruş ortaya koyar. Ancak Sitare, Türk kökenli olmasına rağmen daha çok Amerikalı gibi yaşamak ister. Sitare'nin yaşam tarzı, takındığı tavır ve arkadaş grubuyla yaşadıkları çirkin ilişkiler bir bakıma Batılılaşma uğruna kendi milli benliklerine yabancılaştıklarının bir göstergesidir.

“Özdenören, romanda modernleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan değerler dünyasındaki hızlı değişimin sebep olduğu yıkıma dikkati çeker. Eserde iki farklı toplumsal dinamiklere sahip Türkiye ve Amerika'nın yabancılaşma karşısında sergilediği tavırlar gözler önüne serilir. Bir tarafta Türkiye'nin modernleşmeyle birlikte şehirleşmesi ve kültürel yozlaşma ele alınırken, diğer tarafta Amerika'nın kendi öz kültürüne yabancılaşan insana özgü bütün değerleri anlamsızlaştıran bakış açısı irdelenir.” (Aydemir 2016: 166).

Gül Yetiştiren Adam, 50 yıl sonra kapandığı evinden dışarı çıkınca görmüş olduğu manzaraya bir anlam veremediği gibi onu görenler de yaşam tarzı nedeniyle kendisi hakkında birtakım olumsuz yorumlar yapar: *Ne akıllı diyorlar ne deli, akıllı deli dedikleri cinsten olacak.* (Özdenören 2022: 116). Böylece kendini diğer insanlardan uzun bir süre soyutlayarak yaşam süren birey, daha önce de ifade edildiği gibi “has-talıklı bir tip” olarak adlandırılır. Anlatının ana karakteri, cuma namazı için gittiği camide gördükleri karşısında hayatının şokunu yaşar. Ayakkabılıkların bulunduğu bölüme fötr şapkaya denk gelmesi, namazın sona ermesiyle cemaatin kural ve kaidele-re uymadan hızlıca camiye terk etmesi, imamın cübbesiz, sarıksız ve sakalsız toplum içine karışması kendisinde büyük bir şaşkınlığa neden olur. *Camide karşılaştığı manzara/durum onu şaşkına çevirir. Değişen değer yarguları, Müslüman Türk halkında birçok değişim yaptığı gibi onların kıyafetini, ibadet ediş tarzını da etkilemiştir.* (Güneş 2015: 242). Gül Yetiştiren Adam, namaz sonrası önünde duran topluluğa hitaben: *Sizler nasrani misiniz? (...) Yoksa mecusu misiniz?* (Özdenören 2022: 140). diyerek onları İslam’ı tam anlamıyla yaşamadıkları ve uygulamadıkları yönünde eleştirmektedir. Ayrıca: *Dışı Kâfire benzeyen insanın içi de ona benzemeye başlar.* (Özdenören 2022: 142). sözleriyle giyilen kıyafet ile hayata bakış açısı arasındaki ilişkiye vurgu yapar. Bunu gören kimi kesim onu *derviş*, kimi kesim de *Gül yetiştiren bir adamdan söz ediyorlardı, o olmasın?* (Özdenören 2022: 143). sözleriyle farklı bir insan olarak görür. Gül Yetiştiren Adam, bu davranışı sonrası; *80 yaşında bir adam tutuklandı.* (Özdenören 2022: 147). şeklinde haberlere konu olur. Toplumsal hayatta yaşanan değişimleri evine kapanarak sessizce protesto eden Gül Yetiştiren Adam, Milli Mücadele’ye katılmış kimi arkadaşları gibi her ne kadar asılmasa da anlatı sonunda göstermiş olduğu protestosu ve tepkisi nedeniyle tutuklanır. *Gül Yetiştiren Adam’ın cemaate tepkisi ve tutuklanması da İslamcı kesimin 1950 sonrası verdiği mücadeleleri, inanç ve eylemleri dolayısıyla ödedikleri bedelleri sembolize eder.* (Güneş 2014: 41).

Rasim Özdenören, diğer eserlerinde olduğu gibi anlatısı *Gül Yetiştiren Adam*’da da Batı’dan alınan yeniliklerle Türk toplumuna özgü İslam inancı ve geleneklerin çatışması sonucu görülen değişimi, başkaldırıyı ve yabancılaşmayı ele almaktadır.

Sonuç

Tarih boyunca her toplum; sosyal, siyasal, kültürel, ekonomi, eğitim, sağlık vs. alanlarda birtakım değişimlere uğramıştır. Değişimler yaşanırken toplumu oluşturan fertler bu durumdan olumlu ve olumsuz yönlerden etkilenmektedir. Teknolojik gelişmelerin yaşanması, bilgi birikiminin artması ve halkın yaşam standartlarının yükselmesi modernleşme adına görülen olumlu gelişmelerdir. Ancak her değişim beraberinde birtakım sorunların yaşanmasına da neden olmaktadır. Toplumların kendine özgü yaşayış biçimleri, dini inanışları, gelenek ve görenekleri bu değişimler karşısında direnç gösteren kültürel unsurlarıdır. Dolayısıyla toplumun herhangi bir alanında yaşanan değişim ve gelişim diğer alanları da etkilediği için bireylerin tüm bu yaşananlara kayıtsız kalması imkânsız bir durumdur.

Rasim Özdenören *Gül Yetiştiren Adam* adlı eserinde, I. Dünya Savaşı’ndan sonra özellikle 1970’li yılların son dönemlerine kadar Türk toplumunun yaşadığı değişimi,

bunun Türk toplumuna ve bireylere yansımalarını anlatının ana karakteri Gül Yetiştiren Adam'da somutlaştırarak işlemeye çalışmıştır. Gül Yetiştiren Adam, Milli Mücadeleye katılmış Türk gelenek ve göreneklerine bağlı İslam inancı içerisinde mütevazı bir hayat yaşayan İstiklal Harp Gazisi'dir. Kendisi gibi vatanın bağımsızlığı uğruna mücadele vermiş olan kimi arkadaşları, yaşanan değişimleri kabul etmediği ve mevcut yönetime ters düştüğü için asılmışlardır. Gül Yetiştiren Adam ise bu yaşananları sessizce protesto etmek için 50 yıl boyunca evine kapanarak gül yetiştirir. Ancak bununla herhangi bir soruna çözüm bulamayacağını düşündüğü için torunuyla cuma namazını kılmak için dışarı çıkmaya karar verir ve Kahramanmaraş özelinde görmüş olduğu değişimler kendisini hayal kırıklığına uğratar. Ayrıca Gül Yetiştiren Adam'a dünya görüşü açısından zıt bir kişiliğe sahip olan Sitare adlı kadın, anlatının diğer bir ana karakteri olarak karşımıza çıkar. Sitare ve arkadaş grubunun yaşam tarzı, Batı hayranlığı ise Las Vegas özelinde anlatılır. Dolayısıyla anlatıdaki Türk-Amerika kültürü arasındaki farklılıklar karakterlerin davranışları üzerinden yansıtılmaya çalışılır. Rasim Özdenören, anlatısında hem Türkiye tarihinin arka planını hem de toplumsal değişimle ilgili kişisel görüş ve düşüncelerini bir bakıma hayatiyet kazandırdığı Gül Yetiştiren Adam aracılığıyla aktarmıştır.

KAYNAKÇA

Aydemir, Mustafa. (2016, Kasım). “Modernizmin İstikrarsızlığı Bağlamında Yabancılaşma: Gül Yetiştiren Adam”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, S: 34, s.160-174.

Bulaç, Ali. (1996). Tarih, Toplum ve Gelenek, İstanbul: İz Yayıncılık.

Demir, Ayşe. (2011). Mekânın Hikâyesi Hikâyenin Mekânı -Türk Hikâyesinde Mekân (1870-1922 Dönemi)-, İstanbul: Kesit Yayınları.

Erol, Kemal-Erol, Emin Emrullah. (2017). “Rasim Özdenören’in Gül Yetiştiren Adamı’nda Kültürel Yabancılaşmaya Karşı Geleneksel Tepki”, Türkiyat Mecmuası, C: 27, S: 2, s.119-134.

Güneş, Mehmet. (2015). “Çılgın Palmiyeler ve Gül Yetiştiren Adam Anlatılarında Farklı Dünyaların Mutsuz İnsanları”, II. Uluslararası Türk ve Dünya Edebiyatları Arasında Etkileşimler Sempozyumu TÜDEAS Bildiriler Kitabı, Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, s.237-246.

Güneş, Mehmet. (2014, Ağustos). “Gül Yetiştiren Adam”, Türk Edebiyatı Dergisi, S: 490, s. 38-41.

Güngör, Erol. (1980). Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Ankara: Töre Devlet Yayınları.

Haksal, Ali Haydar. (2017). Rasim Özdenören -Ruh Denizinden Öyküler-, İstanbul: İz Yayıncılık.

Kahraman, Âlim. (1980). “Gül Yetiştiren Adam veya Çağdaş İnsanımızın Sergilenmesi”, Mavera Aylık Edebiyat Dergisi, S: 41, s. 12-25.

Kahraman, Kemal. (2015). “Rasim Özdenören’de Tarih Algısı”, Rasim Özdenören’e Armağan, (ed. Fahri Tuna-Ercan Yılmaz-Hüseyin Yorulmaz), İstanbul: Değişim Yayınları, 103-118.

Kavaz, İbrahim. (2018). “Araba Sevdası Romanında Kişiler Dünyası”, Roman da Kişiler Dünyası, (ed. Ramazan Korkmaz-Veyssel Şahin), Ankara: Akçağ Yayınları, 45-63.

Korkmaz, Ramazan. (2017). “Romanda Mekânın Poetiği”, Romanda Mekân -Romanda Mekan Poetiği ve Çözümlemeler-, (ed. Ramazan Korkmaz- Veyssel Şahin), Ankara: Akçağ Yayınları, 9-26.

Özakpınar, Yılmaz. (1995). Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Meselesi, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özdenören, Rasim. (2022). Gül Yetiştiren Adam, İstanbul: İz Yayıncılık.

Tekin, Mehmet. (2015). Roman Sanatı-Romanın Unsurları- 1, İstanbul: Ötügen Yayınları.

Tolan, Barlas. (1980). *Çağdaş Toplumun Bunalımı ve Anomi Yabancılaşma*, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.

Tosun, Necip. (1996). *Türk Öykücülüğünde Rasim Özdenören*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Şahin, Mehmet-Göküş, Şeref. (2022). “Rasim Özdenören’in *Gül Yetiştiren Adamı*’nda Kültür ve Kimlik Krizi”, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 9, S: 3, s.853-869

5 Temmuz 1915 Zığındere Türk Taarruzu*

İslam Özdemir**

Öz

28 Haziran 1915'teki Zığındere harekâtı sonrasında İngilizler, Güney Grubu Komutanlığı'nın sağ kanadındaki mevzileri ele geçirmeyi başardı. Türk savunması ise bu beklenmedik sonuç karşısında kaybettiği siperleri geri almak maksadıyla karşı taarruzlar düzenledi. Her iki taraf arasında sekiz gün boyunca devam eden şiddetli muharebe süreci "Zığındere Muharebeleri" adıyla tarihe geçti. Türk tarafının, kaybettiği mevzileri geri alabilmek için yaptığı son karşı taarruz ise 5 Temmuz 1915'te gerçekleşti. Zığındere muharebelerinin son taarruzu olma özelliğini taşıyan bu saldırı da öncekiler gibi başarısız oldu.

Bu çalışmanın amacı Zığındere muharebelerinin son taarruzu olan 5 Temmuz 1915 saldırısına ait tarihi süreci konuyla ilgili ana ve tali kaynakların sunduğu bilgiler ışığında anlatmaya çalışmaktır. Araştırma sırasında yazılı literatürün sunduğu veriler, muharebe coğrafyasında yapılan alan gezileri sırasındaki izlenimlerle karşılaştırılmış, konu askeri tarih disiplini çerçevesinde bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Kısacası bu çok yönlü araştırma sürecinde 5 Temmuz 1915 taarruzunun Zığındere muharebeleri içerisindeki önemini ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmamız muharebe sürecine ilişkin yeni tespit ve değerlendirmelerde bulunulması açısından da analitik bir araştırma olma özelliğini taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Çanakkale Cephesi, Çanakkale Muharebeleri, Zığındere Muharebeleri, 5 Temmuz 1915 Türk Taarruzu.

* Bu çalışma; "İslam Özdemir, Zığındere Muharebeleri (28 Haziran-5 Temmuz 1915), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale 2023" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Askeri Tarih Uzmanı/Yazar ,e-mail: islamoedemir17@gmail.com. ORCID NO: 0009-0001-5726-5144.

Abstract

Subsequent to the Gully Ravine operation on June 28, 1915, the British forces, which were engaged in strategic maneuvers, successfully captured the positions located on the right flank of the Southern Group Command. The Turkish defense, in light of this unforeseen development, initiated counteroffensives with the aim of regaining the trenches that had been lost. The intense combat operations that lasted for eight days between both sides became historically known as the “Battles of Gully Ravine.” The final counter-offensive undertaken by the Turkish forces to recapture the positions they had lost occurred on July 5, 1915. This operation, characterized as the last assault of the Gully Ravine battles, ultimately failed, consistent with the outcomes of the preceding offensives.

The aim of this study is to elucidate the historical context of the July 5, 1915, attack, which represents the final counter-offensive of the Gully Ravine battles, based on the information provided by primary and secondary sources relevant to the subject. In the course of the research, the data presented by the written literature was systematically compared with observations gathered during field surveys conducted in the battle geography. The subject was examined through a holistic lens within the discipline of military history. In summary, this multifaceted research process aims to elucidate the significance of the July 5, 1915, attack within the context of the Gully Ravine battles. Our study also possesses an analytical character, facilitating new findings and evaluations regarding the battle process.

Keywords: World War I, Çanakkale Front, Çanakkale Battles, Gully Ravine Battles, July 5, 1915 Turkish Offensive.

Giriş

Seddülbahir cephesindeki ikinci mahdud hedefli taarruzu 28 Haziran 1915'te Zığındere vadisinde gerçekleştiren 8. İngiliz Kolordusu, etkin bir topçu desteğiyle düzenlediği bu harekâta başarılı oldu. 28 Haziran 1915 Zığındere harekâtı, İngilizlere Çanakkale kara muharebelerinin en büyük başarısını armağan etti. Böylece Seddülbahir'deki ana taarruz istikameti üzerinde bulunan ve aylardır ele geçirilemeyen tahkimli mevziler saatler içerisinde işgal edildi. Seddülbahir'deki Türk savunmasının sağ kanadında hiç beklenmedik bir zamanda beliren bu tehdit ise 5.Ordu Komutanlığı ile Güney Grubu Komutanlığı'nda büyük bir paniğe neden oldu. Güney Grubu Komutanlığı, savunmanın karşılaştığı tehdidi bertaraf etmek maksadıyla 28 Haziran 1915'ten itibaren karşı taarruzlar düzenledi.

Güney Grubu Komutanlığı'nın sağ kanadında, 28 Haziran- 5 Temmuz 1915 tarihleri arasında yaşanan bu yoğun muharebe süreci "Zığındere Muharebeleri" olarak bilinmektedir. Bu muharebeler, 28 Haziran 1915'teki İngiliz harekâtı sonrasında Türk tarafının gerçekleştirdiği dört karşı taarruzdan oluşmaktadır. Türk tarafının toplam 6 piyade tümeniyle katıldığı bu taarruzlar, İngilizlerin makineli tüfeklerle, deniz ve kara topçusunun desteğiyle yıldırıcı bir ateş duvarı haline getirdikleri siperler önünde başarısızlıkla sonuçlandı. Zığındere muharebeleri, Türk tarafının 15.485 muharip zayıyla Çanakkale kara muharebelerinin en ağır kaybını verdiği muharebe olarak tarihe geçti.¹

2. 5 Temmuz 1915 Türk Taarruzu

2 Temmuz 1915'te düzenlenen ve başarısızlıkla neticelenen Üçler taarruzunun sonuçları 5.Ordu Komutanı Liman von Sanders'i Güney Grubu Komutanlığı'nın sağ kanadındaki taarruzlara devam etme fikrinden vazgeçirememiştir. Bunun için Zığındere'de yapılması planlanan son taarruz öncesinde yine Sağ Kanat Bölgesi'ndeki komuta kademesinde ve muharebe düzeninde değişiklikler yapılmış, 3 Temmuz 1915'te Sağ Kanat Bölgesi'ndeki kıtalar "Mürettep Kolordu" adı altında yeniden düzenlenerek Asya Grubu Komutanı Mirliva Mehmed Ali Paşa'nın komutasına tevdi edilmiştir.²

Yeni görev yerine hareket eden Mirliva Mehmed Ali Paşa ise 1.Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Eggert ile birlikte Yalova Köyü'ndeki 5.Ordu Karargâhına ulaştı. Ordu komutanıyla yaptığı toplantıda Zığındere'de yeni yapılacak taarruza komuta edeceğini öğrendi ve taarruz hakkındaki emirleri aldı. Toplantının ardından yeni planlanan taarruzu icra etmekle görevli olan 3. ve 5. Piyade Tümenlerinin komutanlarıyla Yassitepe'de buluştu. Burada bir toplantı düzenlenerek arazi keşfi ile görev paylaşımı yapıldı.³

Yeni taarruz için 5. Piyade Tümeni Arıburnu cephesi'nden, 3.Piyade Tümeni ise Anadolu yakasından çekilerek bölgeye intikal ettirilmişti. Taarruzu icra edecek olan bu kıtalar, 3 Temmuz 1915 gecesi bölgeye ulaştı.⁴ Ne var ki her iki tümenin toplam 13.193 muharibe ulaşan mevcudu zorlu bir intikal süreci geçirdiğinden dolayı yorgun ve uykusuzdu. Taarruz öncesi yapılan arazi keşifleri de yetersizdi. Kısacası bu hücumun planlanma sürecinde de muharebe alanının gerçekleri göz ardı edilerek hareket edildiği görülüyordu. Mürettep Kolordunun subayları, her taarruz sonrasında

1 Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915), V.Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2012, s. 203.

2 BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi)- Klasör No:4344, Dosya No: H-16, Fihrist No:1.

3 Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915), V.Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2012, s. 187.

4 BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi)- Klasör No:4775, Eski Dosya No: H-9, Yeni Dosya No: H-4, Fihrist No:1-14.

ordu komutanlığının muharebe düzeninde yaptığı değişikliklerin istikrarsızlığa yol açtığını düşünüyor, bu durumdan ve taarruz ısrarından duydukları rahatsızlığı da ağır kayıplarla sonuçlanan her saldırının ardından daha üst perdeden dile getiriyorlardı. Mürettep Kolordu'daki birlik komutanlarının, Sanders'in taarruz ısrarından duydukları rahatsızlığı ortaya koymasından Yarbay Cafer Tayyar Bey ile bazı subaylar arasında geçen diyalog oldukça önemlidir. Yorgun ve uykusuz birliklerin dinlendirilmeden hücumla kaldırılmasına tepki gösteren bir alay komutanı, Yarbay Cafer Tayyar Bey ile sohbet ederken; *"Bu kadar vatan evladının boş yere taarruzlarda kanlarının dökülmesini ve imha edilmelerinin hesabını bu millet bir gün sormaz mı?"* sözlerine, Yarbay Cafer Bey; *"Burada yüzbinlerce zayıf verdikten sonra dört kişiyi millet asacakmış. Tut kelin perçeminden. Bundan ne çıkar."* cevabını vererek yaşananlar karşısındaki tepkisini ve çaresizliği ortaya koyuyordu.⁵

Zığındere'deki Türk savunmasının gerçekleştireceği dördüncü karşı taarruz 5 Temmuz 1915'te yapılacaktı. 3.Piyade Tümeni ile 5.Piyade Tümeni'ne ait 13.193 muharip tarafından icra edilecek hücum 600 metre genişliğindeki bir cephe hattında baskın tarzında icra edilecekti. Hücum planına göre 3.Piyade Tümeni Şehitlersırtı, 5.Piyade Tümeni ise Delilesırtı üzerindeki hedeflere saldıracaktı.⁶ Zorlu intikal süreci nedeniyle yorgun ve uykusuz olan kıtaların taarruz hazırlıklarının tamamlayabilmesi için Mirliya Mehmed Ali Paşa'nın ve Binbaşı Eggert'in, 5.Ordu ve Güney Grubu Komutanlıklarından hücumun 24 saat ertelenmesi hususundaki talepleri ise üst komutanlık tarafından kabul edildi.⁷

Mürettep Kolordu Komutanı Mehmed Ali Paşa 4 Temmuz 1915'te emri altındaki kıtalara gönderdiği muntika emrinde taarruza katılacak olan birliklerin görev ve sorumluklarını aşağıdaki biçimde belirtiyordu.⁸ Taarruz 5 Temmuz 1915'te saat 03.30'da başlayacaktı.

Hücum baskın tarzında 3. ve 5.Piyade Tümenleri tarafından icra edilecek, 1. Piyade Tümeni, 6.Piyade Tümeni ve 11.Piyade Tümeni taarruza katılmayacaktı. İngilizlerin dikkatini dağıtmak maksadıyla hücumdan yarım saat önce Anadolu yakasındaki topçu bataryalarının desteği ile Güney Grubu Komutanlığının sol kanadında sahte bir taarruz düzenlenecekti. Topçular daima ateşe hazır bir halde bulunacaklardı. Taarruzun İngilizler tarafından fark edilmesi halinde topçu bataryaları hedefleri bombardıman edecek, sahra topçusu ise J siperlerinin gerileriyle Zığındere yatağını ateş altında tutacaktı.⁹ Taarruzun amacı Güney Grubu Komutanlığı'nın sağ kanadındaki tehdidi bertaraf etmek ve müsait bir vaziyet kazanmaktır. Bu nedenle hedefler ele geçirildikten sonra İngilizlerin daha uzak mesafelere kadar takip edilmesi istenmiyordu. Taarruz sonrasında 3.Piyade Tümeni'nin sağ kanadının 72 Rakımlı Tepeye kadar ulaşması, 3. ve 5.Piyade Tümeni cephelerininin 72 Rakımlı Tepeden doğuya doğru uzanması yeterli bulunuyordu. Her iki tümenin tahkimat yaparak kazandıkları araziye muhafaza etmeleri emrediliyordu.¹⁰

Şehitlersırtı üzerindeki taarruzu icra etmekle görevli 3.Piyade Tümeni sağ ve sol kanat olmak üzere iki kısma ayrıldı. Sağ kanattaki kuvvetler, 32.Piyade Alayı, 39.Piyade Alayı ve 5. İstihkâm Bölüğü'nün yarısından oluşuyordu. Sağ Kanat Kuvvetleri, 39.Piyade Alayı Komutanı Yarbay Nurettin Bey'in komutası altında olduğu için

5 Şerif Güralp, Bir Askerin Günlüğünden Çanakkale Cephesi'nden Filistin'e, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.44-45.

6 ATASE Arşivi, BDH, Kls. 3849, Dos. H-8, Fih. 1-7, 1-9.

7 ATASE Arşivi, BDH, Kls. 3474, Dos. H-12, Fih. 1-18.

8 BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi)- Klasör No:4775, Eski Dosya No: H-9, Yeni Dosya No: H-4, Fihrist No:1-15.

9 BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi)- Klasör No:4775, Eski Dosya No: H-9, Yeni Dosya No: H-4, Fihrist No:1-15.

10 BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi)- Klasör No:4775, Eski Dosya No: H-9, Yeni Dosya No: H-4, Fihrist No:1-15.

“Yarbay Nurettin Bey Grubu” adıyla isimlendirilmişti. Yarbay Nurettin Bey Grubu, Triyandafil Çiftliği’nin batısından itibaren taarruz edecekti. Sol kanat Kuvvetleri ise 31. Piyade Alayı (Mürettep Alay), 32.Piyade Alayı ve 5.İstihkâm Bölüğü’nün yarısından oluşuyordu.Sol Kanat Kuvvetleri, 31.Piyade Alayı Komutanı Yarbay İsmail Hakkı Bey’in komutası altında olduğu için “Yarbay İsmail Hakkı Bey Grubu” adıyla isimlendirilmişti. Yarbay İsmail Hakkı Bey Grubu, Triyandafil Çiftliği, Şehitlersırtı ve Keçideresi istikametlerinde taarruz edecekti.¹¹ Delilesırtı üzerindeki hedeflere taarruz edecek olan 5.Piyade Tümeni ise Zığındere’den Kirte-Harapdam yoluna kadar uzanan mıntıkada taarruz edecekti. 15. Piyade Alayı sağ kanatta, 16 Piyade Alayı ise sol kanatta bulunacaktı. 13.Piyade Alayı 1.Tabur ile 2.Tabur ise Binbaşı Reşid Bey’in komutasında Triyandafil Çiftliği’nin güneybatısıyla Zığındere vadisinde kolordu ihtiyatı olarak bekleyecekti. Edirne İstihkâm Bölüğü ise 13. Piyade Alayı ile 15.Piyade Alayı arasında paylaşılmıştı.¹² 5.Piyade Tümeni Komutanı Yarbay Hasan Basri Bey yayınlamış olduğu tümen emrine; “Şimdiye kadar fedâkarâne ve cesurane muharebe eden fırkamızın bu defaki vazifesini dahi hakkıyla ifa ederek şan ve şerefle hitama erdirmesini Cenâb-ı Hak’tan

niyaz ederim” dua ve temennileriyle son vererek askerlerinin cesaret ve kahramanlıklarına duyduğu güveni dile getiriyordu.¹³

5 Temmuz 1915 sabahı İngiliz siperlerinden başlayan şiddetli ateş, karşı tarafın her şeyden haberdar olduğunu göstermiş ve taarruzun baskın tarzında yapılma olanağını ortadan kaldırmıştı. Bunun üzerine saat 03.45’te kıtalar hücumla kalktı. Taarruzdan on dakika sonra topçular hedefleri bombardıman etmeye başladı. İngiliz siperlerinden atılan aydınlanma fişeklerinin muharebe alanını aydınlatmasıyla Mehmetçik Allah Allah! Nidalarıyla hedefler üzerine saldırıya geçti. O dakikaları yakından takip eden Sion Katır Birliği Komutanı Yarbay John Henry Patterson, Türk taarruzunun başladığı anlarda yaşananları; *“Türkler izlendiklerini fark eder etmez Allah Allah! Savaş çığıklarıyla hücumla kalktı. Gurkhalar mümkün olduğu kadar siperlerde sabırla bekledi. Türklerin elli metreye kadar yaklaşmalarına izin verdiler ve ardından öyle bir tüfek ve makineli ateşi fırtınası başlattılar ki, Türkler oldukları yere saflar halinde düşüyorlardı.”* Cümleleriyle anlatıyordu.¹⁴

Şehitlersırtı’nda 3.Piyade Tümeni’nin taarruzu sırasında sağ kanattaki Yarbay Nurettin Bey’in kıtaları 05.30’a kadar bütün siperleri ele geçirmeyi başardı. Yarbay Nurettin Bey durumu tümen komutanlığına bildirerek kıtalarına tahkimat yapmalarını emretti.¹⁵ Bu karar sağ ve sol kanat arasında eşitsizliğe neden oldu Yarbay İsmail Hakkı Bey’in kuvvetlerinin taarruzunun yavaşlatsa da 31. Piyade Alayı’nın 2. ve 3.Taburları saat 04.30’da birinci hat siperlerini ele geçirmeyi başardı.¹⁶ Buna rağmen 31.Piyade Alayı kendi cephesinde karşılaştığı problemler nedeniyle bu kazanımlarını muhafaza edemeyecekti. Havanın aydınlanmasıyla şiddeti artan piyade ve makineli tüfek ateşlerine daha fazla dayanamayan ve ilerleyemeyen 31.Piyade Alayı sadece 55 dakika sonra (05.25) ele geçirdiği siperleri terk etmek mecburiyetinde kaldı.¹⁷ Havanın aydınlanması ve buna bağlı olarak İngiliz siperlerinden yöneltilen ateşin şiddetinin artması taarruzun tıkanmasına neden oluyordu. 3.Piyade Tümeni Komutanı Albay

11 Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915), V.Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2012, s. 193.

12 BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi)- Klasör No:5314, Dosya No: H-1, Fihrist No:3.

13 BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi)- Klasör No:5314, Dosya No: H-1, Fihrist No:3.

14 H. Patterson, With Zionists in Gallipoli, New York, 1916, s. 188.

15 BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi)- Klasör No:4775, Dosya No: H-9, Fihrist No: 1-18.

16 BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi)- Klasör No:4775, Eski Dosya No: H-9, Yeni Dosya No: H-4, Fihrist No:1-27.

17 BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi)- Klasör No:4775, Dosya No: H-9, Fihrist No:1-17, 1-18.

Nikolay'ın istediği üzerine takviye olarak gönderilen 15.Piyade Alayı 2.Tabur, 39.Piyade Alayı'nın 2.Taburuna bağlı iki bölük ve 70.Piyade Alayı'na ait iki bölük taarruzlarını tekrarladılarsa da vaziyette bir değişiklik olmadı. Yapılan her saldırı girişimi yüzlerce askerin dakikalar içerisinde yere serilmesinden başka bir sonuç getirmiyordu.¹⁸ İngilizlerin yönelttiği şiddetli ateşi 3.Piyade Tümenini adeta kalbura çevirmişti. Tümene bağlı taburlarda neredeyse bir subayın sağ kalması ve tümen mevcudunun yarısının kısa sürede kaybedilmesi durumun vehametini ortaya koyması açısından son derece önemlidir.

Mehmet Ali Paşa'nın taarruzların yinelenmesi hususundaki ısrarlarına karşı çıkan Albay Nikolay, gönderdiği raporda hücumun başarı şansının olmadığını ve buna rağmen eğer taarruz edilmesi hususunda ısrar edilirse verilecek kayıplardan ve sonuçlardan dolayı hiçbir sorumluluk kabul etmeyeceğini bildirdi. Albay Nikolay'ın tümenini yok olmaktan kurtarmak için verdiği çabalar sonucunda Şehitlersırtı'ndaki saldırılara akşam saat 18.00'de devam edilmek üzere ara verildi.¹⁹

5.Piyade Tümen Delilesırtı üzerinde yaptığı hücumlarda da 3.Piyade Tümeniyle benzer sorunlarla karşılaştı. İngilizlerin taarruzdan önce ateşe başlaması, hücumun baskın tarzında icra edilme olanağını ortadan kaldırmış ve 03.45'te tümen bağlıları belirlenen hedefler üzerine hücumla kalkmıştı. İngiliz ön hat siperlerine kadar ulaşmayı başaran kıtalar havanın aydınlanması ve buna bağlı olarak yöneltilen ateşin daha da şiddetlenmesi gibi etkenler nedeniyle ağır kayıplar vererek kazanımlarını muhafaza edemedi.²⁰ Saat 06.00'da İngilizlerin karşı taarruza kalkmasıyla da ele geçirilen siperler yeniden kaybedildi. Kısacası Delilesırtı hücumları yukarıda ifade edilen nedenlerden dolayı tıkanı. Muharebe alanı şehitlerin ve yaralıların kanlı bedenleriyle kaplanmış, taarruzlar adeta kanlı bir gladyatör dövüşüne dönüşmüştü. Bu sonuçlara karşın Liman von Sanders'in taarruz ısrarı hala aşılamıyordu. 5.Ordu Komutanının bu baskı ve ısrarları ise birlik komutanlarının duydukları rahatsızlığı daha da artırıyordu.

Gencecik bedenlerin saniyeler içinde ziyan edilmesinden başka bir sonuç getirmeyen bu taarruzlardan rahatsız olan Binbaşı Eggert, Liman von Sanders'i taarruz ısrarından vazgeçirmeye çalıştı. Onun çabaları sayesinde beklenmedik bir durum yaşandı ve 5.Ordu Komutanı taarruzların yinelenmesi fikrinden vazgeçti. Böylece Binbaşı Eggert Zığındere muharebelerini sona erdiren Alman subayı olarak tarihe geçti.²¹ 5 Temmuz 1915 taarruzu sonrasında Güney Grubu Komutanlığı'nın kayıpları göz önünde bulundurulduğunda 3.Piyade Tümeni'nin genel zayıtlarının 3.182 muharipten ibaret olduğu anlaşılmaktadır.²² 5.Piyade Tümeni'nin genel zayıtları ise toplam 4987 muhariptir. Mevcutlarının %40'ını kaybeden bu tümenler, hücumun tekrarından vazgeçilmesi üzerine Zığındere'den ayrıldı.²³

Zığındere'deki vaziyetin bir türlü düzeltilmemesi Güney Grubu Komutanlığı'nda görev değişikliğine neden olmuş, General Weber'in görevden alınmasıyla onun yerine Vehip Paşa tayin edilmişti. Vehip Paşa yeni görevine 9 Temmuz 1915'te başladı.²⁴ Güney Grubu Komutanlığı, muharebeler sonrasında ara hatlarda kalan şehitlerin defnedilmesi için İngilizlere ateşkes teklifinde bulundu. İngilizler ise yeni bir taarruz için

18 BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi) Klasör No:5432, Dosya No: H-5, Fihrist No:7.

19 BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi)- Klasör No:4775, Eski Dosya No: H-9, Yeni Dosya No: H-4, Fihrist No:1-23.

20 BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi)- Klasör No:5314, Dosya No: H-1, Fihrist No:3.

21 BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi)- Klasör No:4775, Eski Dosya No: H-9, Yeni Dosya No: H-4, Fihrist No:1-23.

22 BCA.110-9-1-9 (Birinci Dünya Harbi) Klasör No:4775, Eski Dosya No: H-9, Yeni Dosya No: H-4, Fihrist No:1-27.

23 Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915), V.Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2012, s. 203.

24 Bursalı Mehmed Nihad, Umûmi Harbte Seddülbahir Cenûb Grubu Muharebatı, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1336, s. 54.

muharebe alanının temizlendiğini düşünerek bu ateşkes teklifini red etti.²⁵ Böylelikle kabul edilmesi halinde Seddülbahir'deki ilk, Çanakkale Cephesi'ndeki ikinci ateşkes olarak tarihe geçecek bu ateşkes yürürlüğe giremedi. 19 Mayıs 1915'te Arıburnu cephesi'ndeki Türk taarruzunda hayatını kaybeden askerlerin defnedilmesi için Anzac Kolordusunun yönelttiği ateşkes teklifini Türk tarafının kabul ettiği hatırlanırsa bu ateşkes teklifinin reddinin tarafların insanî meselelere karşı nasıl bir bakış açısına sahip olduğunu da ortaya göstermesi hususunda önem taşıdığına inanılmaktadır. Bununla birlikte Zığındere'de ele geçirilen siperlerde ve muharebe alanında bulunan Türk şehitlerine ait cesetlerin ateşkes ilan edilerek defnedilmesi ve hayatını kaybeden askerlerin anılarına saygı gösterilmesi yerine salgın hastalık riski bahane edilerek Türk tarafının gözleri önünde yakılmasının da centilmenliğe yakışmayan bir uygulama olduğu düşünülmektedir. Zira bu konu Çanakkale muharebelerinin en tartışmalı meselelerinden biri olarak hala gündemdeki yerini korumaya devam etmektedir. Güney Grubu Komutanlığı'nın sağ kanadını oluşturan Zığındere'de 5 Temmuz 1915'ten sonraki muharebe süreci mevzi muharebeleri karakterinde devam edecek ve 9 Ocak 1916'da son İngiliz askerinin Tekke koyundan ayrılmasıyla Çanakkale cephesindeki muharebeler sona erecekti.

Sonuç ve Değerlendirme

Zığındere vadisinin sahip olduğu coğrafi konum Alçıtepe'yi işgal etmek isteyen Akdeniz Seferi Kuvvetleri unsurlarına taktik açıdan büyük avantajlar sağlaması nedeniyle kara muharebelerinin ilk gününden itibaren önemini korumuştur. Bu nedenle gerek 25 Nisan 1915 Pınarıçıkoyu Çıkarmasında gerekse Kirte muharebeleri olarak bilinen genel cephe taarruzlarında Akdeniz Seferi Kuvvetleri unsurlarının ana ilerleme istikameti Delilesırtı ile Şehitlersırtı doğrultusunda idi. Güney Grubu Komutanlığı ise bu bölgede makineli tüfeklerle kurduğu direnek noktaları ve her iki sırt boyunca güneyden kuzeye doğru uzanan savunma hatlarıyla İngiliz taarruzlarını durdurmayı başarmıştır. Genel cephe taarruzlarının ana muharebelerine sahne olan Zığındere'deki direnişi bir türlü kıramayan İngilizler, 28 Haziran 1915'ten önce düzenledikleri lokal saldırılarla Sarıtepe karakolu adını taşıyan direnek noktasını ele geçirmişler, 28 Haziran 1915'teki ikinci mahdut hedefli taarruzda ise daha etkin bir topçu desteğini arkalarına alarak iki aydan beri ele geçiremedikleri mevzileri saatler içinde işgal etmeyi başarmışlardır.

Çanakkale kara muharebeleri açısından değerlendirildiğinde, Seddülbahir taarruzlardaki bu taktik değişikliği İngilizlere Çanakkale kara muharebeleri boyunca elde edebilecekleri en önemli başarıyı armağan etmiştir. Türk savunmasının sağ kanadına bir ok saplanmayı başaran 8.Kolordu birlikleri böylece mahdut hedefli taarruzlar serisinin ikinci aşamasını da başarıyla tamamlamıştır. İtilaf Devletleri cephesinin sol kanadındaki eğimin düzenlenmesiyle de kanatlar arasındaki eşitlik sağlanmış ve merkezden yapılacak yeni bir mahdut hedefli taarruzun yolu açılmıştır.

8.Kolordu'nun 28 Haziran 1915'te Zığındere'de elde ettiği başarı, 5.Ordu ve Güney Grubu Komutanlıklarında büyük bir şaşkınlığa ve tedirginliğe neden oldu. Bu beklenmeyen İngiliz galibiyeti, Zığındere'deki Türk taarruzlarını tetikledi. Güney Grubu Komutanlığı, 5.Ordu Komutanlığı'nın ısrarıyla kaybedilen siperlerin geri

25 C.F. Aspinal Oglanlar, Büyük Harbin Tarihi Çanakkale-Gelibolu Askeri Tarihi, Cilt 2, (haz. Metin Martı). Arma Yayınları, İstanbul, 2005, s.112.

alınması için Sağ Kanat Bölgesinde 5 Temmuz 1915'e kadar dört ayrı karşı taarruz düzenledi. Makineli tüfeklerle tahkim edilerek kısa sürede savunmaya hazırlanan ve arkasına deniz ve kara topçusunun desteğini alarak yıldırıcı bir ateş koridoru haline gelen siperlere karşı yapılan taarruzlar ise başarısızlıkla sonuçlandı. Muharebe alanını cesetlerle ve ölüm kokusuyla dolduran bu taarruzlar, Türk tarafına ağır kayıplar verdirmekten başka bir netice sağlamadı. Sağ Kanat Mıntıkası'nın muharebe düzeninde ve emir komuta sisteminde istikrarsızlığa neden olan taarruzlar, komuta kademesi arasında da büyük bir rahatsızlığa neden oldu. Liman von Sanders'in bu taarruz ısrarları ve fevri tavırları, yurt savunması için gelecekte pek çok fayda sağlayabilecek binlerce askerin İngiliz makineli tüfekleri karşısında saniyeler içinde yaşamlarını yitirmesine yol açtı.

Zığındere muharebeleri, Akdeniz Seferi Kuvvetleri'ne yaptığı taktik değişikliği sayesinde Çanakkale kara muharebelerinin en önemli başarısını sağlasa da Türk savunmasına 15.485 muharip kaybıyla Çanakkale kara muharebelerinin en kanlı zayıyatına mal olmuştur. Bu yönüyle Zığındere muharebeleri hem Seddülbahir cephesi özelinde hemde Çanakkale kara muharebeleri genelinde değerlendirildiğinde, yaşanan en kanlı muharebe süreci olma niteliğini taşımaktadır. Zığındere muharebelerinde 8.Kolordu'nun toplam zayıyatının 3800 muharip olduğu düşünüldüğünde Türk tarafının beyhude yere düzenlenen hücumlarda verdiği kayıpların boyutları daha iyi anlaşılacaktır. Bununla birlikte Zığındere muharebeleri, Seddülbahir'deki Türk savunmasının sağ kanadında aylardır süren çarpışmaların en şiddetli seviyesi olma özelliğini de taşımaktadır. Bu yönleriyle Zığındere muharebeleri, Seddülbahir muharebeleri özelinde ve Çanakkale kara muharebeleri genelinde askeri tarih disiplini açısından incelenmesi gereken, önemli detaylar içeren bir muharebe süreci olma özelliğini taşımaktadır.

Türk askeri tarihi açısından değerlendirildiğinde Zığındere'deki sekiz günlük muharebe süreci, topçuluktan, tahkimata, emir komuta sisteminden, kıtaların muharebe düzenine, askerlerin psikolojik durumlarından, lojistik destek unsurlarına kadar tüm detaylarıyla incelenmesi ve gelecek adına dersler çıkarılması gereken bir hadise olarak karşımıza çıkmaktadır. Zığındere muharebeleri, Çanakkale cephesindeki muharebelerin daha spesifik bir açıdan değerlendirilmesi ve bu cephedeki çarpışmaların artık genel bir bakış açısından ziyade bölgesel muharebeler özelinde incelenmesi hususunda gelecekte yapılacak araştırmalara örnek olma özelliğini taşımaktadır. Böylelikle Çanakkale muharebeleri tarihinin gizli kalmış ya da üzerinde çok fazla durulmamış konuları hakkında daha fazla bilgi edinme imkânı sağlanacaktır. Her iki tarafa ait ana ve tali kaynakların bu muharebe sürecine ilişkin zengin bir bilgi kaynağı sunması da bu düşüncemizi haklı çıkarır niteliktedir.

Detayların sunduğu bu bilgi zenginliği sayesinde araştırmacıların Çanakkale muharebelerine olan ilgileri daha da artırılarak yeni bilgilerin literatüre kazandırılması sağlanacaktır. Böylece Çanakkale muharebeleri üzerindeki yazılı ve sözlü anlatımların aynı kişiler ve olaylar ekseninde durağanlaşmasının önüne geçilecektir. Her iki taraf açısından değerlendirildiğinde Zığındere muharebelerinin sonuçlarının, Çanakkale kara muharebelerinin sonuçları üzerindeki etkileri genel anlamda şu cümlelerle

özetlenebilir. İngilizler açısından bakıldığında bu muharebeler doğru bir taktik değişikliğinin sağladığı lokal bir başarıdır. İngilizler 28 Haziran 1915'te elde ettikleri sonuçla cephedeki muharebelerin tümünü değil Alçıtepe'yi ele geçirmek için yaptıkları saldırı planının bir sadece bir aşamasını kazandı. Zığındere muharebelerinden sonra bölgedeki çarpışmaların mevzi muharebeleri karakterinde cereyan ettiği ve İngilizlerin 9 Ocak 1916'ya kadar süren muharebeler boyunca Alçıtepe'ye asla ulaşamadıkları düşünüldüğünde, 28 Haziran 1915'te kazanılan başarının muharebe sürecinde elde edilen bölgesel bir başarıdan ziyade bir değer taşımadığı düşünülmektedir.

Güney Grubu Komutanlığı açısından bakıldığında bu muharebe süreci savunmanın sağ kanadında alınan bölgesel bir mağlubiyettir. Türk askerinin muharebelerin genelindeki dirayetli duruşu sayesinde bu mağlubiyetin savunma açısından daha ağır neticeler doğurması engellenmiştir. Buradaki en büyük sorun Liman von Sanders'in Sağ Kanat Bölgesindeki komutanların görüşlerini dikkate almayarak 28 Haziran 1915'teki bölgesel mağlubiyeti abartmasıdır. Eldeki kuvvetlerle İngilizler karşısında dirayetli bir savunma oluşturulması yerine yorgun ve demoralize kıtalarla ele geçirilme şansı olmayan mevzileri geri almak için karşı taarruzlar düzenlenmesinin tercih edilmesi, Türk savunmasının tıpkı mayıs ayının ilk günlerinde Seddülbahir'de yaptığı taarruzlarda olduğu gibi ağır kayıplar vermesine neden olmuştur. Zığındere muharebeleri hakkındaki yazılı literatür incelendiğinde bu konudaki düşüncemizin haklı olduğunu ispatlayan çok sayıda değerlendirmenin var olduğu görülmektedir.

28 Haziran 1915 taarruzunun ilk saatlerindeki şiddetli topçu ateşi Türk savunması üzerinde ağır tahribata neden olmuştur. Bu sırada Şehitlersırtı üzerindeki J siperlerinde mevzilenen 33.Piyade Alayı askerlerinin çoğu şehit olmuş ya da yaralanmıştı. Bu durum savunmanın direncini yok olma noktasına getirip büyük bir kargaşaya neden olsa da 11.Piyade Tümeni Komutanı Albay Refet Bey'in aldığı sert tedbirler ve 33.Piyade Alayı subaylarının gayretleri sayesinde tehdit bertaraf edilmiştir. Düzensiz geri çekilmeler ikinci savunma hattında durdurularak ilk şok atlatılmış ve savunma yeniden direnç kazanmaya başlamıştır. 28 Haziran 1915 gecesi düzenlenen ilk karşı taarruzdan 5 Temmuz 1915'teki son taarruza kadar Zığındere siperlerinde yurt savunması yapan Mehmetçiğin madden ve manen karşılaştığı zorlu şartlara rağmen büyük bir fedakârlıkla görevini ifa etmeye çalıştığı görülmektedir.

Kilometrelerce süren zorlu intikal sürecinin getirdiği uykusuzluk ve yorgunluğa, taarruz hedeflerinden yöneltilen şiddetli ateş sağanağına, muharebe alanını esir alan ceset kokularına ve şehit arkadaşlarının yığınlar halinde muharebe alanını kaplayan bedenlerinin içler acısı görüntülerine rağmen her taarruz emrinde siperlerden fırlayarak canı pahasına verilen emri yerine getirmişlerdir. Birlik komutanlarının muharebe süreci hakkında sundukları raporlar incelendiğinde yukarıda satırların doğruluğunu teyit eden pek çok örneğin var olduğu görülmektedir. Zığındere'deki muharebelere, Tuğgeneral Faik Paşa, Albay Refet Bey, Albay Süleyman Bey, Yarbay Cafer Tayyar Bey, Yarbay Sabri Bey, Yarbay Mustafa Şevki Bey, Yarbay Nurettin Bey, Yarbay İsmail Hakkı Bey, Binbaşı Mehmed Nureddin Bey, Tabip Binbaşı Mehmed İsmail Bey, Binbaşı Reşad Bey, Binbaşı Eggert gibi subayların cesaret ve kahramanlıklarıyla ön plana çıktıkları görülmektedir.

Zığındere muharebeleri, Çanakkale kara muharebelerinin küçük bir özeti gibidir. Zığındere'deki çarpışmalarda hava taarruzlarından, topçu bombardımanlarına, dayanılmaz piyade ve makineli tüfek ateşinden, lağım muharebelerine ve süngü taarruzlarına kadar Çanakkale kara muharebeleri sırasında meydana gelen bütün muharebe sürecinin karakteristik özelliklerini barındırmaktadır. Şehitlersırtı, Bombasırtı'nda sonra Çanakkale cephesinde iki tarafın siperleri arasındaki mesafenin en kısa olduğu yerdir. Böylesi bir muharebe alanında karşılaştığı bütün zorluklara karşı insanüstü bir gayretle göğüs geren Mehmetçik, Çanakkale'deki direniş ruhunun en anlamlı örneklerinden birini ortaya koymaktadır. Bundan dolayı Zığındere'deki mücadele anlayışının Çanakkale ruhunu temsil eden en anlamlı örneklerden biri olduğuna inanılmaktadır.

KAYNAKÇA

1.Arşiv Kaynakları

ATASE Arşivi

BCA Arşivi

TNA Arşivi

2.Kitaplar

Birinci Dünya Savaş'ında Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915), V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2012.

Bursalı Mehmed Nihad, Umûmi Harbte Seddülbahir Cenûb Grubu Muharebatı, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1336.

C.F. Aspinal Oglender, Büyük Harbin Tarihi Çanakkale-Gelibolu Askeri Tarihi, Cilt 2, (haz. Metin Martı). Arma Yayınları, İstanbul, 2005.

J.H. Patterson, With Zionists in Gallipoli, New York, 1916.

Şerif Güralp, Bir Askerin Günlüğünden Çanakkale Cephesi'nden Filistin'e, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2003.

EKLER

Ek 1 (5 Temmuz 1915 Türk Taarruzunun Yapıldığı Zığındere Muharebe Alanı'nın Kuzey Güney İstikametinde Genel Görünümü)

Ek 2 (Zığındere Mevziinde Bir Alay Karargâhı)

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi

Çanakkale Onsekiz Mart University
Atatürk and Gallipoli Campaign Research Centre

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı

- Hayrettin İhsan Erkoç** Nomadism among the Scythians, Saka, Sarmatians and Massagata through the Perspective of Ancient Greek and Roman Sources
- Tuğçenur Metin Parlak** Reconstruction of Immovable Cultural Heritage Availability; Seddülbahir Castle Functional SWOT Analysis for Transformation
- Fatih Orta** Karasi Principality Bibliography
- Onur Öz
Muhammet Erat** Evaluation of Abandoned Properties in Turkey's Development Process (1922-1930)
- Gürkan Çil** Tahtacı Turkmens of Çanakkale Region Ceremonies, Celebrations and Festivals
- Mehmet Nevzat Arcagök** Reflections of the Socio-Cultural Change on the Characters in the Narrative of The Man Who Grows Rose
- İslam Özdemir** July 5, 1915 Turkish Offensive at Zığındere

The Turkish Yearbook Of Çanakkale Studies

www.canakkalearastirmalari.comu.edu.tr